

కావ్యాలు

ప్రభంధములు

దశకుమార చరితం

సదాశివ సమారంభం

గురు దక్షిణామూర్తి

గురు వేదవ్యాస మహర్షి

గురు కౌతిక మహర్షి

గురు నారద మహర్షి

గురు వాల్మీకి మహర్షి

గురు శిక్షవృక్ష

శంకరాచార్య మధ్యమాం

గురు దత్తాత్రేయ

గురు బాలాఢీ

గురు గౌరమ బుద్ధ

గురు ఆదిశంకరాచార్య

గురు రామానుజాచార్యులు

గురు జ్ఞానేశ్వర్

గురు రవిదాస్

గురు కబీర్ దాస్

గురు చైతన్య మహా ప్రభువు

గురు నానక్

గురు రాఘవేంద్ర స్వామి

గురు పీఠప్రభాకర స్వామి

యోగి వేమన

అస్మదాచార్య పర్యంతం

గురు తైలింగ స్వామి

గురు లాహిరి మహాశయి

గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి

గురు వివేకానంద

గురు హాయి బాలా

గురు ఆరబింద్

గురు రమణ మహర్షి

గురు యోగానంద

గురు భక్తవేదాంత ప్రభుపాద

గురు మళయాళస్వామి

గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి

గురు చంద్రశేఖర పరమారాధ్య

వందే గురుపరంపరాం...

నన్ను “నేను” తెలుసుకోవటానికి

నన్ను “నేను” మార్పుకోవటానికి

“నేను” గా ఉండటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంథాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంథాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంథాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంథాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకే దాదాపు 5000 పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా <http://www.new.dli.ernet.in>), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(<https://archive.org>), గూగుల్ వెబ్ సైట్(<https://www.google.co.in>), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(<http://www.microsoft.com>) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంథాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటి, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంథాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంథాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

- 1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: <http://www.new.dli.ernet.in> లేక <http://www.dli.ernet.in>
- 2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: <http://www.sairealattitudemanagement.org>
- 3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: <https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement>
- 4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: <https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: <https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement>

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంధ వీడియోలు: <https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంథపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 2020120012610

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్థం ఉచితంగా eBook రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంథముపై వ్యాపార,ముద్రణ హక్కులు రచయిత,పబ్లిషర్స్ కి గలవు, కనుక వారిని సంప్రదించగలరని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

SaiRealAttitudeManagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

*** సర్వం శ్రీ సాయినాథ పాద సమర్పణమస్తు ***

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

<http://www.new.dli.ernet.in>

Digital Library of India: Inc. X

www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India

Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with
CMU, IIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres.

Home Vision Mission Goals Benefits Content Selection Current Status People Funding Copyright Policy FAQ RFP

Books Journals
Newspapers
Palm-Leaves (Manuscripts)

Title:

Author:

Year: to

Subject: Any Subject

Language:

Scanning Centre: Any Centre

[Presentations and Report](#)
[Statistics Report](#)
[Status Report](#)
[Feedback](#) | [Suggestions](#) |
[Problems](#) | [Missing links or](#)
[Books](#)

Click [here](#) for PDF collection
DLI MIRROR at IUCAA Data Center PUNE

For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind.

[Click Here to know More about DLI](#) ^{New!}

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
<ul style="list-style-type: none">Rashtrapati BhavanCMU-BooksSanskritTTD TirupathiKerala Sahitya Akademi	<ul style="list-style-type: none">INSA	<ul style="list-style-type: none">Times of IndiaIndian ExpressThe HinduDeccan HeraldEenaduVaartha	<ul style="list-style-type: none">Tamil Heritage FoundationAnnaUniversity ^{New!}

Title Beginning with.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Author's Last Name

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Year

1850-1900	1901-1910	1911-1920	1921-1930	1931-1940	1941-1950	1951-
-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-------

Subject

Astrophysics	Biology	Chemistry	Education	Law	Mathematics	Mythology	Religion	For more subjects...
--------------	---------	-----------	-----------	-----	-------------	-----------	----------	----------------------

Language

Sanskrit	English	Bengali	Hindi	Kannada	Marathi	Tamil	Telugu	Urdu
----------	---------	---------	-------	---------	---------	-------	--------	------

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

“దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్టమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం” అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని జళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజూ పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్చాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నీ కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన ‘ఇచ్చ’ (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. “నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది” అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

శ్రీ

మహాకవి దండికృతమ్

దశకుమార చరిత్రమ్

పూర్వపీఠికామాత్రమ్

అంధ్రానువాద టీకా సహితమ్

పరిష్కర్త :

డా. పాటిబండ మాధవశర్మ

టీకా కర్తలు :

యస్. జి. రామానుజాచార్య, ఎం. పీ.

శలాక రఘునాథ శర్మ, ఎం. పీ.

ప్రకాశకులు :

శ్రీపరమేశ్వర పబ్లికేషన్సు

హైదరాబాదు-27

విన్నపము

సంస్కృత భాషా సాహిత్యముల యధ్యయనము యొక్క విలువను, ఆవశ్యకమును ప్రజలు, ప్రభుత్వము, విద్యాధికారులు, విద్యార్థులు ఇప్పటిప్పుడు గుర్తించుచున్నారు. ఆ భాష యందలి కావ్యములను, నాటకములను చదివి యానందింపవలెనని పలువురు ఉత్సాహపడుచున్నారు. అయినను కావ్య నాటకములు స్వయముగా చదువుకొని యర్థము చేసికొని యానందించుటకు పలువురకు అవకాశము లభింపదు. అట్టివారికి ఉత్తమ సంస్కృత నాటకములను ఆంధ్రలిపిలో, ఆంధ్రానువాద, వ్యాఖ్యానములతో అచ్చువేసి అందజేయుట ఉచితము, అవుసరము అని తోచి మేము ఆ కార్యమునకు పూనుకొంటిమి.

సంస్కృత కావ్యములందలి కొన్ని సర్గములను గూడ సంస్కృత సాహిత్యాభిమానులైన యాంధ్ర పాఠకులకు అందుజాటులోనికి దెచ్చుటకును గొంత ప్రయత్నము చేయుచున్నాము. పదవిభాగ, అన్వయ, ప్రతిపదార్థ, తాత్పర్యములతో పాటు కొంత వ్యాఖ్యానము కూడ చేర్చి రఘువంశాది కావ్యములందలి సర్గములను ప్రకటింప వలెనని పూనుకొంటిమి.

పంచతంత్రము, దశకుమార చరిత్రము, హర్షచరిత్రము, కాదంబరీ మున్నగు గద్య గ్రంథములను ఆంధ్రానువాద సహితముగా ప్రచురించుటకు పూనుకొని యున్నాము.

విశ్వవిద్యాలయము నిర్వహించు పరిశులకు చదువుకొను విద్యార్థుల ప్రయోజనములను గూడ దృష్టియందుంచుకొని ఈ ప్రచురణములు సిద్ధము చేయబడుచున్నవి. వీరిని అధ్యాపకులు, సంస్కృత భాషా సాహిత్యాభిమానులైన యాంధ్ర రసజ్ఞులు ఆదరింతురనియు, మా యుద్యమమును ప్రోత్సహింతురనియు ఆశించుచున్నాము.

మా ప్రయత్నముయొక్క సాఫల్యమునకు ఆంధ్ర రసజ్ఞులే ప్రమాణము.

—ప్ర కా శ కు లా

పీఠిక

“చతుర్ముఖ ముఖాంభోజ
వనహంసవధూ ర్మమ
మానసే రమతాం నిత్యం
సర్వ శుక్లా సరస్వతీ”

అని ఆచార్య దండి కావ్యాదర్శ ప్రారంభమున రచించిన మంగళా
చరణశ్లోకమును అధిక్షేపించుచు విజ్ఞికయను కవయిత్రి యీ క్రింది
శ్లోకమును జెప్పినదట-

“నీలోత్పలదళశ్యామాం
విజ్ఞికాం మా మజానతా
వృధైవ దండినా ప్రోక్తా
సర్వశుక్లా సరస్వతీ”

నల్లకలువ రేకులవలె శ్యామవర్ణముగలిగిన విజ్ఞికయను నన్నెఱుగమిచే
సరస్వతి సర్వశుక్లయని దండిచే వ్యర్థముగా చెప్పబడినది- తాను సర
స్వతి యపరావతారమని భావించిన విజ్ఞిక తాను నల్లనిదైయుండగా
సరస్వతి తెల్లనిదని దండి చెప్పుట వ్యర్థమని వలికినది. విజ్ఞిక రెండవ
పులకేశి కుమారుడైన చంద్రాదిత్యునిభార్య. ఆమె కాముదీ మహోత్స
వము అను నాటకము రచించినది. ఈ విజ్ఞికకాలము క్రీ.శ. 660 ప్రాంత
ముగా నిర్ణయింపబడినది. కనుక ఈమెచే అధిక్షేపింపబడిన దండి
అప్పటివాడో, కొంచెము వెనుకవాడో అయియుండవలెను.

దండి ఆవంతీ సుందరీ కథయందు తాను భారవి ముమ్మనుమ
డైనట్లు చెప్పకొని యున్నాడు. క్రీ.శ. 580 ప్రాంతముల పాలించిన

దుర్వినితుడనురాజు భారవికృత కిరాతాద్వనీయ కావ్యమునందలి 15 వ సర్గమునకు వ్యాఖ్య రచించెనట. కనుక భారవి 590 కి కొంతపూర్వమే జీవించి యుండవలయును. భారవి క్రీ. శ. 550 ప్రాంతముల జీవించి యుండునని భావించినచో ఆయనకు మూడవతరమువాడైన దండి తరమునకు 30 సంవత్సరములచొప్పున 90 సంవత్సరముల అనంతరము- అనగా క్రీ. శ. 640 ప్రాంతముల జీవించి యుండవచ్చును.

దండి కౌశికగోత్రజుడైన బ్రాహ్మణుడు. ఆయన పూర్వీకులు గుజరాతునందలి ఆనందపురమున నివసించు చుండిరి. భారవి తండ్రియైన నారాయణస్వామి గుజరాతునుండి బీరారునందలి అచల (ఎలిచ) పురమునకు వలసపోయెను. సింహవిష్ణువు అను పల్లవరాజు ఆహ్వానముపై భారవి కంచికిపోయి ఆ రాజునకు ఆస్థానకవి యయ్యెను. భారవి అసలు పేరు దామోదరుడు. సూర్యునివలె ప్రకాశించు మేధాశక్తిగల వాడగుటచే ఆయనకు భారవియను లక్షణనామధేయము కలిగెను. భారవి కుమారుడు మహారథుడు. ఆతని కుమారుడు వీరదత్తుడు. వీరదత్తునకు గౌరియను భార్యయందు జన్మించినవాడు దండిమహాకవి

భారవి యన్న పేరువలెనే దండియన్నది లక్షణ నామధేయమే యందురు. దశకుమారచరిత్ర ప్రారంభమునందలి “బ్రహ్మాండచ్చత్ర దండః”- ఇత్యాది మంగళాచరణ శ్లోకమున దండశబ్దము వెక్కువర్యాయములు ప్రయోగింపబడి యున్నది. దండశబ్ద ప్రయోగగుటచే దండియను లక్షణనామధేయము కలిగినది. అసలు పేరు తెలియరాదు. మూడు నాల్గు తరములుగా దక్షిణదేశమందే ఆయన పూర్వులు స్థిరపడియుండి నందున దండి పూర్తిగా దాక్షిణాత్యుడేయని చెప్పవలసియున్నది. ఈయన కాశ్రయమిచ్చిన కాంచీనగరప్రభువు శత్రువరాజిత్తుడై యడవులు పట్టగా దండియు కొంతకాలము అరణ్యవాసము చేసినట్లు తెలియుచున్నది. ఈ సంఘటన క్రీ. శ. 655లో జరిగినట్లు చరిత్రకారుల యభిప్రాయము. కనుక దండి క్రీ. శ. 640-55 ప్రాంతముల కంచిలో వర్ధిల్లిన దాక్షిణాత్య విద్వత్కవి యనుట నిశ్చయము.

దండి గ్రంథములు

“తయోఽగ్నయ స్త్రయో వేదాః
త్రయో దేవా స్త్రయో గుణాః
త్రయో దండి ప్రబంధాశ్చ
త్రిషు లోకేషు విశ్రుతాః”

అను ఆభాణికమునుబట్టి దండి రచించిన గ్రంథములు మూడు అని విదితమగుచున్నది. కావ్యాదర్శమను అలంకారశాస్త్రము, దశకుమారచరిత్రమను గద్యప్రబంధము దండి గ్రంథములుగా సర్వులు అంగీకరించియున్నారు. మూడవ గ్రంథము అవంతి సుందరీకథ యను గద్యగ్రంథమని పలువుర యభిప్రాయము. ఇందు దండి వంశచరిత్ర వర్ణనము కలదు. ఛందోవిచిత్ర యను గ్రంథము దండికృతమనియు, అదియే యాయన మూడవ గ్రంథమనియు కొందరందురు దండి కొంతకాలము కుష్ఠరోగపీడితుడైయుండి, ముప్పదిరెండు మందాక్రాంతలను శివస్తుతి రూపమున రచించి రోగవిముక్తుడయ్యెనని చెప్పుచు కొందరొక శ్లోకమును చూపుచున్నారు-

“ఇతి విరచిత మేత చ్చారుచంద్రార్థ మాలేః
లలితపద ముదారం దండినా పండితేన
ప్రవన మవనకామే నాత్మనోఽనామయాఖ్యం
భవతి విగతరోగో జంతు రేతజ్జపేన”.

అవంతి సుందరీకథయే దండి మూడవకృతియని పలువురు విద్వాంసుల యభిప్రాయము. ఈ యవంతి సుందరీకథ దశకుమారచరిత్రమునందు కూడ కలదు గనుక అదే కథనువర్ణించు ఈ మూడవ గ్రంథము ప్రశస్తికెక్కి యుండకపోవచ్చును.

దశకుమార చరితము

సంస్కృత గద్య గ్రంథములలో సుబంధుని వాసవదత్త ప్రప్రథమముగా పరిగణింపబడుచున్నది. దండి దశకుమార చరిత్రము, బాణుని హర్షచరిత్ర, కాదంబరి ఇంచుమించు నమకాలముననే వెలువడినట్లు వండితులు అభిప్రాయపడుచున్నారు. సుబంధుడు, బాణుడు తమ గ్రంథములందలి వస్తువును బృహత్కథనుండియే గ్రహించియుండిరి. దశకుమారచరిత్రమునందలి వస్తువు దండిచే న్యయముగా కల్పింపబడినదే అయియుండునని విద్వాంసుల యభిప్రాయము.

సంస్కృతమునందలి కథాకావ్యములలో దశకుమార చరిత్రము ప్రముఖస్థానము నలంకరించుచున్నది.

“అపాదః పదసంతానో గద్య మాఖ్యాయికా కథా
ఇతి తస్య ప్రభేదౌ ద్వౌ తయో రాఖ్యాయికా కిల
నాయకేనైవ వాచ్యాన్యాయకే నేతరేణవా
స్వగుణావిప్రిక్తియాదోషో నాత్ర భూతార్థశంసినః
అపిత్వనియమో దృష్టః తత్రాన్వైరుదీరణాత్
అన్యో వక్తా స్వయంవేతి కీదృగ్వాభేదలక్షణమ్.

...

...

...

తత్కథాఖ్యాయికేత్యేకా సంజ్ఞాద్వయాంకితా
అతైవాంతర్భవిష్యంతి శేషాశ్చాఖ్యానజాతయః”

పాదబద్ధమైనది పద్యము. పాదబంధరహితమైన పదసముదాయము గద్యము. ఆఖ్యాయిక, కథ యని గద్యకావ్యములు రెండువిధములు. ఆఖ్యాయికయందలి వస్తువు నాయకునిచేతనే చెప్పబడవలెను. కథయందలి వస్తువును నాయకుడుగాని ఇతరుడుగాని చెప్పవచ్చును. గతించిన వృత్తాంతమును చెప్పుచుండుటవల్ల నాయకునకు స్వగుణకథన

దోషము కలుగదు. నాయకభిన్నులైన వ్యక్తులుగూడ కథావస్తువు చెప్పుచుండుటవలన నాయకుడే చెప్పవలెనన్న నియమముకూడ ఆఖ్యాయికారచనమున భంగము చేయబడుచుండుట కలదు. వక్త నాయకుడా అన్యుడా యనునది ఏపాటి భేదకలక్షణము? కనుక కథ ఆఖ్యాయికయు ఒక్కటియే. పేర్లుమాత్రమే భిన్నములు. ఆమిగిలిన ఆఖ్యానజాతులన్నియు ఇందే ఆంతర్భవించును. ఇది కథాఖ్యాయికలను గురించి దండి యభిప్రాయము. బాణుడు తన కథను, తనమిత్రుడైన హర్షుని కథను వర్ణించిన హర్షచరిత్ర ఆఖ్యాయికయనియు, అతని కాదంబరీ చరిత్ర కథయనియు పండితులందరు. దండి దృష్టిలో ఈ భేదము లేదు.

దశకుమార చరిత్రమున రాజవాహనుడు నాయకుడు, మంత్రికుమారులు ఉపనాయకులు. ఇందలి కథలు నాయక ఉపనాయకులేవ్వట తరచుగా కనబడును. కనుక ఇది ఆఖ్యాయిక యనవచ్చును. దండి మతమున కథయు నగును. గుణాఢ్యుని బృహత్కథవలె నిదియు పెక్కుకథల కూడలి. శృంగార వీరాద్భుతములు ప్రధాన రసములు. సర్వకథలయందును అద్భుత సంఘటనలు అడుగడుగునను సంభవించును. కనుక పరిత యుత్కంఠతో పఠించి యానందించును.

సుబంధుని వానపదత్తయందు కథ తక్కువ. శ్లేషాద్యలంకార భూయిష్టమైన రచనా విశేషమునకే అందు ప్రాధాన్యము. బాణుని కాదంబర్యాదులందు కథ కొంత యున్నను వర్ణనకు, అలంకారములకు అందు ప్రాధాన్యము దశకుమారచరిత్రమున కథకే సర్వప్రాధాన్యము. అందువల్ల వర్ణనలు చాలతక్కువ. అలంకారములు తక్కువ. కథా గమనము అపిచ్ఛిన్నముగా సాగిపోవుచుండును.

దండి గద్యశైలి

గద్యము చూర్ణము, వృత్తగంధి, ఉత్కలికాప్రాయము అని ముఖ్యముగా మూడు తెలిగల విభజింపబడినది. అనమస్తములయిన లలిత పదములతో కూర్పబడిన గద్యము చూర్ణము-

“ఏతస్మిన్నేవ ఊజే వనోః వారణః కశ్చి దదృశ్య త. తం విలోక్య భీతా సా బాలకం నిపాత్య ప్రాద్రవత్. అహం నమీపలతాగుల్మే ప్రవిశ్య పరీక్షమాణోఽ తిష్ఠమ్.”

అటనట పద్యభాగములు గోచరించు గద్యము వృత్తగంధి. “కామపాలస్య వల్లభా” ‘నందినీ మణిభద్రస్య’- ఇవి శ్లోక పాదములు. “భూవల్లభ భవదీయం, మనోరథఫల మివ సమృద్ధ లావణ్యం, తారుణ్యం నుతమిత్రో”- ఇందు ఆర్యావృత్త పాదములు గలవు. “సహ చరమేతస్య నూనమ్ తస్య” ఇదియు ఆర్యాపాదమే. ఇట్టి పద్యపాదములుగల గద్యము వృత్తగంధి.

దీర్ఘసమాస భూయిష్ఠమైన గద్యము ఉత్కలికాప్రాయము. ‘ఓజస్సమాన భూయస్త్య మేతద్గద్యస్య జీవితం’ అని దండి సమాన భూయస్త్యరూపమైన ఓజస్సు గద్యమునకు ప్రాణమని చెప్పెను. ఇట్టి రచన అదాక్షిణాత్మ్యలకు- ముఖ్యముగా గౌడులకు వ్రేయము. దాక్షిణాత్మ్యుడైన దండి ఉత్కలికాప్రాయగద్యమును అంతగా అభిమానింపలేదు.

“తతః కదాచిన్నానావిధ మహాయుధ నై పుణ్య రచితా గణ్య జన్య రాజన్యమౌళిపాలి నిహిత నిశిత సాయకో మగధ నాయకో మాలవేశ్వరం ప్రత్యగ్ర సంగ్రామ ఘస్మరం సముత్కట మానసారం మానసారం ప్రతి సహేలం వ్యక్తత జలనిధి ఘోషాహం కారేణ భేరిభాంకారేణ హరికా కర్ణనాక్రాంత భయచండి మానం....”

ఇట్టి గద్యము దశకుమారచరిత్రమున కడుస్వల్పము. కథాకథన ప్రవణుడైన దండి కథా రసాస్వాదనమున వరితకు అవరోధము

కల్పించు నమాన భూయిష్ఠరచన చేయనొల్లక ప్రసాదమాధుర్య గుణ భరితమైన చూర్ణమునే అతిశయముగా నాదరించెను.

“దండినః పదలాలిత్వం, భారవే రథ గౌరవమ్
ఉపమా కాశిదాసస్య, మాఘే సంతి త్రయో గుణాః”

అను ఆభాణకము కలదు. ఇతరుల మాట యెట్లున్నను దండివిషయ మున చెప్పబడిన పదలాలిత్వము మాత్రము సత్యకథనమే.

దండి పాండిత్యము

దండి యెంతటి కవియో అంతటి పండితుడు. ఆయన రచించిన కావ్యాదర్శమును నలంకారగ్రంథమే అయిన సాహిత్యశాస్త్ర పాండిత్యమునకు నిదర్శనము. దశకుమారచరిత్రమున ఆయన యెడ నెడ రాజనీతి, కామశాస్త్రము, చౌర్యము, దురోదరము, వేశ్యాలక్షణములు, కిరాత లక్షణములు, పెక్కు సాంఘికాచారములు వర్ణించెను. ఇందువల్ల ఆయన బహువిషయ పరిజ్ఞానము, లోకజ్ఞత వెల్లడియగుచున్నది.

“కవిర్దండి కవిర్దండి” అని సాక్షాత్సరస్వతీదేవియే కాశి దాసుతో పలికెనని యీ క్రింది యాభాణకము చాటుచున్నది.

“కవిర్దండి కవిర్దండి భవభూతిస్తు పండితః
త్వమేవాహం త్వమేవాహం త్వమేవాహం ననంశయః”

దండి మహాకవి జన్మించిన యనంతరమే కవి శబ్దమునకు బహువచన రూపము ఏర్పడినదని చమత్కరించు ఈ క్రింది శ్లోకము దండి సాహిత్య ప్రేయుల యభిమానము నెంతగా చూపగొనెనో వ్యక్తము చేయుచున్నది.

“జాతే జగతి వాల్మీకౌ కవి రిత్యభిధాఽభవత్
కవీ ఇతి తతో వ్యాసే కవయ స్త్వయి దండిని”

లోకమున వాల్మీకి జన్మింపగా “కవి” అనుమాట వుద్దెను. తరువాత వ్యాసుడు జన్మింపగా “కవీ” అనుమాట (ద్వీపచనము) వుద్దెను. ఓ దండీ! నీవు జన్మింపగా “కవయః” అనుమాట (బహువచనము) వుద్దెను. వాల్మీకి వ్యాసుల తరువాత వేర్కొనదగిన కవి దండియేయని దీని యభిప్రాయము.

ఇతి శివమ్

అక్టోబర్, 1972

పాటిబండ మాధవశర్మ

శ్రీరస్తు

ద శ కు మా ర చ రి త మ్

పూ ర్వ పీ ఠికా

కుమారోత్పత్తి ర్నామ ప్రథమోచ్ఛ్వాసః.

బ్రహ్మాంధచృత్రదణ్డః, శతధృతిభవనామ్నోరుహౌ నాలదణ్డః,
క్షోణీనాకూపదణ్డః, క్షరదమరసరిత్పట్టికాకేతుదణ్డః,
జ్యోతిశ్చక్రాక్షదణ్డ, త్రిభువనవిజయ స్తమ్భదండో ఒంఘ్రదణ్డః,
శ్రేయ స్త్రైవిక్రసు స్తే వితరతు విబుధద్వేషిణాం కాలదణ్డః.

అస్తి సమ స్తనగరీనికషాయమాణా, శశ్వదగణ్యవణ్య విస్తా
రితమణిగణాదివస్తుజాత వ్యాఖ్యాతరత్నాకర మాహాత్యూ, మగధదేశ

శ్రీః

ద శ కు మా ర చ రి త ము

కుమారోత్పత్తి యను ప్రథమోచ్ఛ్వాసము.

“బ్రహ్మాండమను గొడుగునకు కామయు, బ్రహ్మ జన్మ స్థానమైన
తమ్మికి నాశమును, భూమి యనెడు నావకు తెఱచావ కంచిమును, జారుచున్న
యాకాశగంగ యనెడు పట్టుగుడ్డకు జెండాకట్టయు, నక్షత్ర చక్రమునకు ఇరుసు
కొయ్యయు, త్రిభువనముయొక్క విజయమునకు స్తంభపు గట్టయు, దేవ శత్రు
వులకు కాలదండమును నగు త్రివిక్రముని యంఘ్రదండము నీకు శ్రేయము
నొసంగుగాక !”

సర్వ నగరములకు గీటురాయియై, ఎల్లప్పుడు లెక్కకు మిక్కిలియగు
అంగశ్యండు విండారియుండు మణి సమూహము మున్నగు వస్తు సమూదాయ
ముచే ప్రకటింపబడిన రత్నాకరుని మాహాత్యూము గలదియై, మగధదేశమునకు

శేఖరీభూతా, పుష్పపురీ నామ నగరీ. తత్ర వీరభటు పటల సలిలోత్తుజ్జ
 తురజ్జ తరజ్జ కుజ్జరమకర భీషణ సకలరిపుగణ కటకజలనిధి మధినే
 మన్దరాయమాణసముద్దణ్ణభుజదణ్ణమణ్ణనః, పురన్దరపురాజ్జణ వనవిహరణ
 పరాయణ తరుణగణికాజన గీయమానయా ఒతిమానయా శరదిన్దు
 కున్దు ఘనసార నీహార హార మృణాళ మరాళ సురగజ నీర జీర గిరి
 శాట్టహాస కైలాస కాశ నీకాశ మూర్త్యా రచితదిగ్గన్తరాలపూర్త్యా
 ఒభిత స్ఫురభితః, స్వర్లోకశిఖరోరురుచిరత్పరత్పాకరవేలామేఖలావల
 యిత ధరణీరమణీసౌభాగ్యభోగభాగ్యవాన్, అనవరతయాగ దక్షిణా
 దక్షిణశిష్ట విశిష్టవిద్యాసంభారభాసుర భూసురనికరః, విరచితారాతినంతా
 పేన వ్రతాపేన సతతతులితవియన్మధ్యహంసో, రాజహంసో నామ.

శిరోభూషణమైన పుష్పపురీ యను నగరి కలదు. అందు వీరభటుల సమూహ
 మనెడు జలముచే, ఎత్తయిన తరంగములనెను తురంగములచే, ఏనుగులనెడి
 మొసళ్ళచే భయంకరములగు నకల శత్రువుల సమూహముల నగరములనెడి
 సముద్రములను మఢించుటయందు మందర పర్వతమగు దృఢమైన భుజదండమే
 అలంకారముగా గలవాడును, దేవేంద్రుని పట్టణమైన యశురావతి ముంగిటి
 నందనవనముని విహరించుట యందాన క్తలయిన పశుచు పశువుటాండ్రచే
 గానము చేయబడుచున్నదియు, అతి విస్తారమైనదియు, శరచ్చంద్రుడు, మొల్ల
 పూవు, పచ్చ కప్పురము, మంచు, ముత్యపునరము, తమ్మిత్తూర్లు, హంస, ఐరా
 వతము, నీరు, పాలు, శివుని నవ్వు, వెండికొండ, తెల్ల మున్నగువాని వంటి
 రూపము గలదియు, దిక్కులనడిమి వ్రదేశము నిండినదియునగు కీర్తిచేత అంత
 బను మనోహరుడును, మేరు పర్వత శిఖరములవలె పెద్దవి, మెఱయునవియైన
 రత్నములుగల రత్నాకరుని వేల యనెడు మొలనూలుచే చుట్టబడిన భూమి
 యనెడు రమణీయొక్క ప్రేమను అనుభవించు అదృష్టము గలవాడును, ఎడ
 తెగని యాగ దక్షిణలచే పోషింపబడిన శిష్టలై విశిష్టములయిన విద్యలయొక్క
 సమృద్ధిచే శోభిల్లు బ్రాహ్మణ సముదాయము గలవాడును, చేయబడిన శత్రు సంతా
 పముగల వ్రతాపముచే నెల్లప్పుడును మధ్యందిన సూర్యుని బోలువాడును, గొప్ప

ఘనదర్ప కన్దర్పసౌందర్య సోదర్య హృద్య నిరవద్య రూపో భూపో
బ్రూవ.

తస్య వసుమతీ నామ సుమతి ర్గీలావతీకులశేఖరమణీ రమణీ
జహ్నువ-రోషరూక్షణ నిటలాక్షణ భస్మీకృతచేతనే మకరకేతనే తదా
భయేనానవద్యా వనితేతి మత్స్యా తస్యాః రోలమ్భావళీ కేశజాలం,
ప్రేమాకరో రజసికరో విజితారవిందం వదనం, జయఘృణాయమానో
మీనో జాయాయతో ఒక్షియుగళం, సకలనైనికాగ్రవీరో మలయ
సమీరో నిశ్వాసః, పథికహృద్దలనః కరవాలః ప్రవాల శ్చాపరబిమ్బం,
విజయశక్తో లావణ్యపురాబద్ధురా కన్దరా, పూర్ణకుమ్భో చక్రవాకాను
రారౌ పయోధరా, జ్ఞాయమానే మార్దవాసమానే బినలతే బాహూ, శిష
దుత్పుల్లలీలావతంసకల్హారకోంకో గర్జావర్తననాభి ర్నాభిః, దూరీకృత
యోగిమనోరథ శైచ్చత్రరథో ఒతిఘనం జఘనం, జయస్తవ్యభూతే

గంధముగల మన్మథుని యందమునకు దోబుట్టువగు హృదయంగమమైన నిర్మల
మైన రూపము గలవాడునునైన రాజహంసుకను రాజు గలడు.

అతనికి బుద్ధిమతియు, నారీకు శిరోమణి యున్న వసుమతి యను సతి
కలదు. కోపోద్రిక్తుడైన నిటలాక్షణిచే మదనుడు దగ్ధచేతనుడు కాగా భయముచే
ఈ వనిత నిర్దోష గదా యని తలంచి యామెకు (వసుమతికి) తుమ్మెదల బారు
కేశపాళముగను, ప్రేమభవియైన చంద్రుడు కమలమును దెగడు ముఖముగను,
విజయధ్వజమైన మీనము పత్ని సహితమైన నేత్రయగళముగను, సకల నైనికు
లలో మేటి యగు సమీరుడు నిశ్వాసముగను, విరహాల హృదయములను
భేదించు కరవాలమైన ప్రవాళము అధర బింబముగను, విజయశంఖము లావణ్య
భారముచే నతిశయిల్లు కంఠముగను, పూర్ణకుంభములు చక్రవాకముల ననుక
రించు స్తన యుగళముగను, అల్లెత్రాడగుచున్న సాటిలేని మెత్తదనముగల
తామర తూండ్లు బాహువులుగను, ఇంచుక వికసించి విలాసా భరణమైన కలువ
మొగ్గ గంగానది యందలి నుడిని బోలు నాభిగను, దూరము చేయబడిన యోగుల
కోరికలుగల విజయశీలమైన రథము అతిఘనమైన జఘనముగను, విఘ్నము

దశకుమార చరిత్రము

సంస్కృత గద్య గ్రంథములలో నుబంధుని వాసవదత్త ప్రవ్రథమముగా పరిగణింపబడుచున్నది. దండి దశకుమార చరిత్రము, బాణుని హర్షచరిత్ర, కాదంబరి ఇంచుమించు నమకాలముననే వెలువడినట్లు పండితులు అభిప్రాయపడుచున్నారు. నుబంధుడు, బాణుడు తమ గ్రంథములందలి వస్తువును బృహత్కథనుండియే గ్రహించియుండిరి. దశకుమారచరిత్రమునందలి వస్తువు దండిచే స్వయముగా కల్పింపబడినదే అయియుండునని విద్వాంసుల యభిప్రాయము.

సంస్కృతమునందలి కథాకావ్యములలో దశకుమార చరిత్రము ప్రముఖస్థానము నలంకరించుచున్నది.

“అపాదః పదసంతానో గద్య మాఖ్యాయికా కథా
 ఇతి తస్య ప్రభేదౌ ద్వౌ తయో రాఖ్యాయికా కిల
 నాయకేనైవ వాచ్యాన్యాయకే నేతరేణవా
 స్వగుణావిష్క్రియాదోషో నాత్ర భూతార్థశంసినః
 అపిత్వనియమో దృష్టః తత్రాన్వైరుదీరణాత్
 అన్యో వక్తా స్వయంవేతి కీదృగ్వా భేదలక్షణమ్.

...

...

...

తత్కథాఖ్యాయికేత్యేకా సంజ్ఞాద్వయాంకితా
 అతైవాంతర్భవిష్యంతి శేషాశ్చాఖ్యానజాతయః”

పాదబద్ధమైనది పద్యము. పాదబంధరహితమైన పదసముచాయము గద్యము. ఆఖ్యాయిక, కథ యని గద్యకావ్యములు రెండువిధములు. ఆఖ్యాయికయందలి వస్తువు నాయకునిచేతనే చెప్పబడవలెను. కథయందలి వస్తువును నాయకుడుగాని ఇతరుడుగాని చెప్పవచ్చును. గతించిన వృత్తాంతమును చెప్పుచుండుటవల్ల నాయకునకు స్వగుణకథన

దోషము కలుగదు. నాయకభిన్నులైన వ్యక్తులుగూడ కథావస్తువు చెప్పు చుండుటవలన నాయకుడే చెప్పవలెనన్న నియమముకూడ ఆఖ్యాంకారచనమున భంగము చేయబడుచుండుట కలదు. వక్త నాయకుడా అన్యుడా యనునది ఏపాటి భేదకలక్షణము ? కనుక కథ ఆఖ్యాంకారము ఓక్కటియే. పేర్లుమాత్రమే భిన్నములు. ఆమిగిలిన ఆఖ్యాంకారములన్నియు ఇందే అంతర్భవింపును. ఇది కథాఖ్యాంకారము గురించి దండి యభిప్రాయము. బాణుడు తన కథను, తనమిత్రుడైన హర్షుని కథను వర్ణించిన హర్షచరిత్ర ఆఖ్యాంకారనియు, ఆతని కాదంబరీ చరిత్ర కథనియు పండితులందరు. దండి దృష్టిలో ఈ భేదము లేదు.

దశకుమార చరిత్రమున రాజవాహనుడు నాయకుడు, మంత్రికుమారులు ఉపనాయకులు. ఇందలి కథలు నాయక ఉపనాయకులేచెప్పట తరచుగా కనబడును. కనుక ఇది ఆఖ్యాంకార యనవచ్చును. దండి మతమున కథయు నగును. గుణాధ్యుని బృహత్కథవలె నిదియు పెక్కు కథల కూడలి. శృంగార వీరాద్భుతములు ప్రధాన రసములు. నర్వ కథలయందును అద్భుత సంఘటనలు అడుగడుగునను సంభవింపును. కనుక పరిత యత్కంతతో పరించి యానందించును.

సుబంధుని వానపదత్తయందు కథ తక్కువ. శ్లేషాద్యలంకార భూయిష్టమైన రచనా విశేషమునకే అందు ప్రాధాన్యము. బాణుని కాదంబర్యాదులందు కథ కొంత యున్నను వర్ణనకు, ఆలంకారములకు అందు ప్రాధాన్యము దశకుమారచరిత్రమున కథకే నర్వప్రాధాన్యము. అందువల్ల వర్ణనలు చాలతక్కువ. ఆలంకారములు తక్కువ. కథా గమనము అవిచ్ఛిన్నముగా సాగిపోవుచుండును.

దండి గద్యశైలి

గద్యము చూర్ణము, వృత్తగంధి, ఉత్కలికాప్రాయము అని ముఖ్యముగా మూడు తెలుగు విభజింపబడినది. అనమస్తములయిన లలిత పదములతో కూర్పబడిన గద్యము చూర్ణము-

“ఏతస్మిన్నేవ క్షణే వన్యో వారణః కశ్చి దదృశ్య త. తం విలోక్య భీతా సా బాలకం నిపాత్య ప్రాద్రవత్. అహం నమీవలతాగుల్మే ప్రవిశ్య పరీక్షమాణోఽ తిష్ఠమ్.”

అటనట పద్యభాగములు గోచరించు గద్యము వృత్తగంధి. “కామపాలస్య వల్లభా” ‘నందినీ మణిభద్రస్య’- ఇవి శ్లోక పాదములు. “భూవల్లభ భవదీయం, మనోరథఫల మివ సమృద్ధ లావణ్యం, తారుణ్యం నుతమిత్రో”- ఇందు ఆర్యావృత్త పాదములు గలవు. “సహ చరమేతస్య నూనమ్ తస్య” ఇదియు ఆర్యాపాదమే. ఇట్టి పద్యపాదములుగల గద్యము వృత్తగంధి.

దీర్ఘసమాన భూయిష్ఠమైన గద్యము ఉత్కలికాప్రాయము. ‘ఓజస్సమాన భూయస్త్య మేతద్గద్యస్య జీవితం’ అని దండి నమాన భూయస్త్యరూపమైన ఓజస్సు గద్యమునకు ప్రాణమని చెప్పెను. ఇట్టి రచన అదాక్షిణాత్మ్యలకు ముఖ్యముగా గొడులకు ప్రీయము. దాక్షిణాత్మ్యుడైన దండి ఉత్కలికాప్రాయగద్యమును అంతగా అభిమానింప లేదు.

“తతః కదాచిన్నానావిధ మహాయుధ నై పుణ్య రచితా గణ్య జన్య రాజన్యమౌళిపాలి నిహిత నిశిత సాయకో మగధ నాయకో మాలవేశ్వరం ప్రత్యగ్ర సంగ్రామ ఘస్మరం సముత్కట మానసారం మానసారం ప్రతి సహేలం వ్యక్కత జలనిధి ఘోషాహం కారేణ భేరీభాంకారేణ హరికా కర్ణనాక్రాంత భయచండి మానం....”

ఇట్టి గద్యము దశకుమారచరిత్రమున కడుస్వల్పము. కథా కథన ప్రవణుడైన దండి కథా రసాస్వాదనమున పతితకు అవరోధము.

కల్పించు నమాన భూయిష్ఠరచన చేయనొల్లక ప్రసాదమాధుర్య గుణ భరితమైన చూర్ణమునే అతిశయముగా నాదరించెను.

“దండినః పదలాలిత్యం, భారవే రర్థ గౌరవమ్
ఉపమా కాళిదాసస్య, మాఘే సంతి త్రయో గుణాః”

అను ఆభాణకము కలదు. ఇతరుల మాట యెట్లున్నను దండివిషయ మున చెప్పబడిన పదలాలిత్యము మాత్రము నత్యకథనమే.

దండి పాండిత్యము

దండి యెంతటి కవియో అంతటి పండితుడు. ఆయన రచించిన కావ్యాదర్శమను నలంకారగ్రంథమే ఆయన సాహిత్యశాస్త్ర పాండిత్యమునకు నిదర్శనము. దశకుమారచరిత్రమున ఆయన యెడ నెడ రాజనీతి, కామశాస్త్రము, చౌర్యము, దురోదరము, వేశ్యాలక్షణములు, కిరాత లక్షణములు, పెక్కు సాంఘికాచారములు వర్ణించెను. ఇందువల్ల ఆయన బహువిషయ పరిజ్ఞానము, లోకజ్ఞత వెల్లడియగుచున్నవి.

“కవిర్దండి కవిర్దండి” అని సాక్షాత్పరస్వతీదేవియే కాళిదాసుతో పలికెనని యీ క్రింది యాభాణకము చాటుచున్నది.

“కవిర్దండి కవిర్దండి భవభూతిస్తు పండితః
త్వమేవాహం త్వమేవాహం త్వమేవాహం నసంశయః”

దండి మహాకవి జన్మించిన యనంతరమే కవి శబ్దమునకు బహువచన రూపము ఏర్పడినదని చమత్కరించు ఈ క్రింది శ్లోకము దండి సాహిత్య ప్రేయుల యభిమానము నెంతగా చూపగొనెనో వ్యక్తము చేయుచున్నది.

“జాతే జగతి వాల్మీకౌ కవి రిత్యభిధాభవత్
కపి ఇతి తతో వ్యాసే కవయ స్త్వయి దండిని”

లోకమున వాల్మీకి జన్మింపగా “కవి” అనుమాట వుదైనను. తరువాత వ్యాసుడు జన్మింపగా “కపి” అనుమాట (ద్వివచనము) వుదైనను. ఓ దండీ! నీవు జన్మింపగా “కవయః” అనుమాట (బహువచనము) వుదైనను. వాల్మీకి వ్యాసుల తరువాత వేర్కొనదగిన కవి దండియేయని దీని యభిప్రాయము.

ఇతి శివమ్

అక్టోబర్, 1972

పాటిబండ మాధవశర్మ

శ్రీరస్తు

ద శ కు మా ర చ రి త మ్

పూ ర్వ పీ ఠికా

కుమారోత్పత్తి ర్నామ ప్రథమోచ్ఛ్వాసః.

బ్రహ్మాంధచృత్రదణ్డః, శతదృతిభవనామ్నోరుహౌ నాలదణ్డః,
క్షోణీనౌకూపదణ్డః, క్షరదమరసరిత్పిక్వకాకేతుదణ్డః,
జ్యోతిశ్చక్రాక్షదణ్డః, త్రిభువనవిజయస్తమ్భదండో ఒంఘ్రదణ్డః,
శ్రేయస్రైవిక్రనుస్తే వితరతు విబుధద్వేషిణాం కాలదణ్డః.

అస్తి సమస్తనగరీనికషాయమాణా, శశ్వదగణ్యావణ్య విస్తా
రితమణిగణాదివస్తుజాత వ్యాఖ్యాతరత్నాకర మాహాత్యూ, మగధదేశ

శ్రీః

ద శ కు మా ర చ రి త ము

కుమారోత్పత్తి యను ప్రథమోచ్ఛ్వాసము.

“బ్రహ్మాంధమను గొడుగునకు కామయు, బ్రహ్మ జన్మ స్థానమైన
తమ్మికి నాశమును, భూమి యనెడు నావకు తెలుచాప కంబమును, జారుచున్న
యాకాశగంగ యనెడు పట్టుగుడ్డకు జెండాకట్టయు, నక్షత్ర చక్రమునకు ఇరుసు
కొయ్యయు, త్రిభువనముయొక్క విజయమునకు స్తంభపు గట్టయు, దేవ శత్రు
పులకు కాలదండమును నగు త్రివిక్రముని యంఘ్రదండము నీకు శ్రేయము
నొసంగుగాక !”

సర్వ నగరములకు గీటురాయియై, ఎల్లప్పుడు లెక్కకు మిక్కిలియగు
అంగళ్ళయందు విండారియుండు మణి సమూహము మున్నగు వస్తు సముదాయ
ముచే ప్రకటింపబడిన రత్నాకరుని మాహాత్యము గలదియై, మగధదేశమునకు

శేఖరీభూతా, పుష్పపురీ నామ నగరీ. తత్ర వీరభట పటల సలిలోత్తుజ్జ
తురజ్జ తరజ్జ కుజ్జరమకర భీషణ సకలరిపుగణ కటకజలనిధి మథినే
మంద్రాయమాణసముద్దణ్ణభుజదణ్ణమణ్ణనః, పురంద్రపురాజణ వనవిహారణ
పరాయణ తరుణగణికాజన గీయమానయా లతిమానయా శరిదిన్దు
కున్ద ఘనసార నీహార హార మృణాళ మరాళ సురగజ నీర క్షీర గిరి
శాట్టహాస కైలాస కాశ నీకాశ మూర్త్యా రచితదిగన్తరాలపూర్త్యా
లభిత స్ఫురభితః, స్వర్ణోకశిఖరోరురుచిరతర్జ్వరత్పాకరవేలామేఖలావల
యిత ధరణీరమణీసౌభాగ్యభోగభాగ్యవాన్, అనవరతయాగ దక్షిణా
రక్షితశిష్ట విశిష్టవిద్యానంభారభాసుర భాసురనికరః, విరచితారాతినంతా
పేన వ్రతాపేన సతతతులితవియన్మద్యహంసో, రాజహంసో నామ.

శిరోభూషణమైన పుష్పపురీ యను నగరి కలదు. అందు వీరభటుల సమూహా
మనెడు జలముచే, ఎత్తయిన తరంగములనెడు తురంగములచే, ఏనుగులనెడి
మొనళ్ళచే భయంకరములగు సకల శత్రువుల సమూహముల నగరములనెడి
సముద్రములను మధించుటయందు మందర పర్వతమగు దృఢమైన భుజపండ్లమే
అలంకారముగా గలవాడును, దేవేంద్రుని పట్టణమైన శుమరావతి ముంగిటి
నందనవనముని విహరించుట యందాసక్తయిన పక్షులు పక్షులుండచే
గానము చేయబడుచున్నదియు, అతి విస్తారమైనదియు, శరచ్ఛంద్రుడు, మొల్ల
పూవు, పచ్చ కప్పురము, మంచు, ముత్తె పుసరము, తమ్మిత్తుడు, హంస, ఐరా
వతము, నీరు, పాలు, శివుని నవ్వు, వెండికొండ, తెల్లు మున్నగువాని వంటి
రూపము గలదియు, దిక్కులనడిమి ప్రదేశము నండినదియనగు కీర్తిచేత అంత
ఁబను మనోహరుడును, మేరు పర్వత శిఖరములవలె పెద్దవి, మెఱయునవియైన
రత్నములుగల రత్నాకరుని వేల యనెడు మొలనూలుచే చుట్టబడిన ధామ
యనెడు రమణీయొక్క ప్రేమను అనుభవించు అదృష్టము గలవాడును, ఎడ
తెగని యాగ దక్షిణలచే పోషింపబడిన శిష్టులై విశిష్టములయిన విద్యులయొక్క
సమృద్ధిచే శోభిల్లు బ్రాహ్మణ సముదాయము గలవాడును, చేయబడిన శత్రు సంతా
పముగల వ్రతాపముచే నెల్లప్పుడును మద్యందిన సూర్యుని టోలువాడును, గొప్ప

మనదర్ప కర్పస్పృహకర్ప సోదర్ప హృద్భయ నిరవద్య రూపో భూపో
బ్రహ్మవ.

తస్య వసుమతీ నామ సుమతి ర్గీలావతీకులశేఖరమణీ రమణీ
జహ్నువ-రోషరూక్షణ నిటలాక్షణ భస్మీకృతచేతనే మకరకేతనే తదా
భయేనానవద్యా వనితేతి మత్స్యా తస్యాః రోలమ్బావళీ కేశజాలం,
ప్రేమాకరో రజనీకరో విజితారవిందం వదనం, జయధ్వజాయమానో
మీనో జాయాయతో ఒక్షీయుగళం, సకలపైనికాగ్రవీరో మలయ
సమీరో నిశ్వాసః, పథికహృద్దలనః కరవాలః ప్రవాల శ్చావరభిమ్బం,
విజయశఙ్ఖో లావణ్యపూరితా కన్దరా, పూర్ణకుమ్భో చక్రవాకాను
కారో పయోధరా, జ్యాయమానే మార్దవాసమానే బిసలతే బాహూ, ఈష
దుష్టుల్లలీలావతంసకల్హారకోంకో గడ్డావర్తసాభి ర్నాభిః, దూరీకృత
యోగిమనోరథ శైచిత్రరథో ఒతిఘనం జఘనం, జయస్తవ్యమాతే

గర్వముగల మన్మథుని యందమునకు దోబుట్టువగు హృదయంగమమైన నిర్మల
మైన రూపము గలవాడునునైన రాజహంసుడను రాజు గలడు

అతనికి బుద్ధిమతియు, నారీకుల శిరోమణి మునైన వసుమతి యను సతి
కలదు. కోపోద్రిక్తుడైన నిటలాక్షణిచే మదనుడు దగ్ధచేతనుడు కాగా భయముచే
ఈ వనిత నిర్దోష గదా యని తలంచి యామెకు (వసుమతికి) తుమ్మెదల బారు
కేశపాశముగను, ప్రేమజ్వలినైన చంద్రుడు కమలమును దెగడు ముఖముగను,
విజయధ్వజమైన మీనము పత్నీ సహితమైన నేత్రయుగళముగను, సకల పైనికు
లరో మేటి యగు సమీరుడు నిశ్వాసముగను, విరహాల హృదయములను
భేదించు కరీవాలమైన ప్రవాళము అధర బింబముగను, విజయశంఖము లావణ్య
భారముచే నతిశయిల్లు కంఠముగను, పూర్ణకుంభములు చక్రవాకముల ననుక
రించు స్తన యుగళముగను, అల్లెత్రాడగుచున్న సోటిలేని మెత్తదనముగల
తామర తూండ్లు బాహువులుగను, ఇంచుక వికసించి పిలాసా భరణమైన కలువ
మొగ్గ గంగానది యందలి సుడిని బోలు నాభిగను, దూరము చేయబడిన యోగుల
కోరికలుగల విజయశీలమైన రథము అతిఘనమైన జఘనముగను, విఘ్నము

సౌందర్యభూతే విమ్మితయతిజనారమ్భే రమ్భే చోరుయుగళ, మాతవత్ర
సహస్రపత్రం పాదద్వయ, మస్త్రభృతాని ప్రసూనాని తానీతరాణ్యజ్ఞాని
సమభూవన్నివ విజితామరపురే పుష్పపురే నివసతా సాఽనన్త భోగ
లాలితా వసుమతీ వసుమతీవ మగధరాజేన యథాసుఖ మన్యభావి.

తస్య రాజ్ఞః పరమవిధేయా ధర్మపాల పద్మోద్భవ సీతవర్మ
నామధేయా ధీరధిషణావధీరితవిబుధాచార్యకార్య సాహిత్యాః కులా
మాత్యా త్రయోఽభూవన్. తేషాం సీత వర్మణః సుమతినత్యవర్మాణో,
ధర్మపాలస్య సుమన్త్ర సుమిత్ర కామపాలాః, పద్మోద్భవస్య సుశ్రుత
రత్నోద్భవా వితి తనయా స్సమభూవన్.

తేషు ధర్మశీల సత్వవర్మా సంసారసారతాం బుద్ధ్యా తీర్థ
యాత్రాభిలాషీ దేశాన్తర మగమత్. విటనటవారనారీ పరాయణో

గావింపబడిన యతిజనుల ప్రారంభములుగల (రంభా) అరటి బోదెలు తొడల
జంటగను, గొడుగైన కమలము పాదముల జంటగను, అస్త్రములయిన పుష్ప
ములు ఆయా యితరాంగములుగను ఐనవా యన్నట్లున్న ఆ వసుమతి అమరా
వతిని మించు పుష్పపురమున నివసించు మగధ రాజగు రాజహంసునిచే
అంతములేని భోగములచే సంతోషపెట్టబడినదై (ఆచితేషుని పడగలందు
సుఖించుచున్న) వసుమతివలె యధేష్టముగా అనుభవింపబడెను

ఆ రాజానకు మిగుల విధేయులును, దృఢమైన ప్రజ్ఞచే తిరస్కరింపబడిన
బృహస్పతిచే గూడ పర్యలోచింపదగిన కార్య సౌక్యము గల వారునునగు ధర్మ
పాలుడు, పద్మోద్భవుడు, సీతవర్మయను మువ్వరు కులామాత్యులు గలరు.
వారిలో సీతవర్మకు సుమతి సత్యవర్మలు, ధర్మపాలునకు సుమంత్ర సుమిత్ర
కామపాలులు, పద్మోద్భవునకు సుశ్రుత రత్నోద్భవులు అను పుత్రులు జన్మించిరి.

వారిలో ధర్మశీలుడగు సత్యవర్మ సంసారముయొక్క నిస్సారతను
గ్రహించి తీర్థయాత్రలం దభిలాషగలవాడై దేశాంతరమున కేగెను. విటనట
వేళ్యాలొడై దుర్విసీతుడైన కామపాలుడు తండ్రయొక్కయు, అన్నయొక్కయు

దుర్విసీతః కామపాత్రో జనకాగ్రజన్మనో ఛాసన మతిక్రమ్య భువం బభ్రామ. రత్నోద్భవోఽపి వాణిజ్యనిపుణతయా పారావారతరణ మకరోత్. ఇతరే మన్త్రిసూనవః పురస్థరపురాతిథిషు పితృషు యథా పూర్వ మన్వతిష్ఠన్.

తతః కదాచి న్దానావిధమహాయుధనై పృణ్యరచితాగణ్యజన్య రాజన్యమాలిపాలి నిహితనిశితసాయకో మగధనాయకో మాలవేశ్వరం ప్రత్యగ్రసంగ్రామఘస్మరం సముత్కృటమానసారం మానసారం ప్రతి సహేలం న్యక్కుతజలనిధి హేషాహంకారేణ భేరీభాంకారేణ హతికా కర్ణనాక్రాంతభయచణ్డిమానం దిగ్దస్తా వలవలయం విఘూర్ణయన్ నిజ భరణమన్మేదిసీభరణాయస్త భుజగరాజమస్తకబలేన చతురంగబలేన సంయుతః సంగ్రామాభిలాషేణ రోషేణ మహతా ఽఽవిష్టో నిర్యయౌ. మాలవనాథో ఽవ్యనేకానేకపయూథసనాథో విగ్రహ స్సవిగ్రహ ఇవ

అజ్ఞాను ఉల్లంఘించి దేశములవెంట దిరుగసాగెను. రత్నోద్భవుడుగూడ వాణిజ్యమందలి నేర్పుచేత సముద్రమును దాటి పోయెను తక్కిన మంత్రి కుమారులు తమ తండ్రులు అమరపురమునకు అతిథులు కాగా (మరణింపగా) ఽంశాచారమునే యనుష్ఠించుచుండిరి.

అనంతరము ఒకప్పుడు వివిధములయిన యాయుధములను ప్రయోగించుట యుద్ధలి నేర్పుతో చేయబడిన లెక్కలేని యుద్ధములందు రాజశ్రేష్ఠుల మస్త కములందు ఉంపబడిన కఱకుటమ్ములుగల మగధనాయకుడు (రాజహంపుడు) నిత్య నూతనములయిన యుద్ధములందు (శత్రు) భక్షితుడై, ఓక్కిలియైన యభి మాన బలముగల మాలవనాథుడగు మానసారునిపై నవిలాసముగా, తిరస్కరింపబడిన సాగర హేషా విజృంభణముగల భేరీ భాంకారముతో బలవంతులుగా వినబడుటచే ఆక్రమించిన భయతీవ్రత గల దిగ్గజ సమూహమును కంపింపజేయుచు, తన బరువుచే క్రుంగుచున్న భూమిని మ్రోయుటచే పీడితమైన యాదిశేషుని పడగల బలముగల చతురంగ బలముతో గూడినవాడై, యుద్ధము నందభిలాషగల గొప్పరోషముచే అవిష్టుడై బయలు వెడలెను. మాలవనాథు డును పెక్కు గజ సమూహములతో గూడినవాడై, మూర్తిమంతమైన, యుద్ధమా

సాగ్రహో ఒభిమునీభూమ ఘాయో నిర్జగమ. తయో రథ రథ
 తురగఖర త్తుణ్ణిజీసముద్భూతే కరిఘటాకటస్రవన్మృదధారాభౌత
 ఘూలే నవవల్ల భవరణాగతదివ్యకన్యాజన జవనికాపటమణ్డల ఇవ విసు
 త్త్రువ్యాకులే ధూలీపటలే చివిషవర్షని ధిక్కుతాన్యధ్వని పటహధ్వాన
 బధిరితాశేషవిగస్తాలం శస్త్రాశస్త్రీ హస్తాహస్తి పరస్పరాభిహత
 నైన్యం జన్య మజని మగధరాజః ప్రక్షీణసకలనైర్వమణ్డలం
 మాలవరాజం జీవగ్రాహ మభిగృహ్య దయాళుతయా పున రపి స్వరాజ్యే
 ప్రతిష్ఠాశయామాస. తత స్స రత్నాకరమేఖలా మనన్య శాసనాం
 శాసన్ననపత్యతయా నారాయణం సకలలోకకారణం నిరస్తర మర్చ
 యామాస.

అథ కదాచి త్తదగ్రమహిషీ దేవీ దేవేన కల్పవల్లీ ఫల
 మాదేహీతి ప్రభాతసమయే సుస్వప్న మబలా ఒలొకితవతీ. సా తతో

యన్నట్లు క్రుద్ధుడై, యెదురై బయలుదేరెను. అంత నయ్యిరువురకు రథముల
 చేరిను, గుట్టపు గిట్టలచేతను త్రొక్కబడిన భూమినుండి పుట్టినదియు, ఏనుగు
 గుంపుల చెక్కిళ్ళనుండి కారుచున్న మద ధారలచే కడుగబడిన మూలము గల
 దియు, క్రొత్త ప్రియులను వరింప వచ్చిన యప్పురికాంతలకు తెరగడ్డవలె
 నున్నవియునగు ఘోరపటలము ఆకాశప్రదేశము నావరింపగా, ఆకాశమునం
 దణచివేయబడిన యన్య ధ్వనులుగల థక్కా ఫ్వనిచే చెవిటిదిగా చేయబడిన
 సమస్త దిగంతరాలము గలదియు, శస్త్రాశస్త్రీ, హస్తాహస్తి (పెనగుబలందు)
 పర్షురము చంపుకొనబడిన నైన్యము గలదియునైన యుద్ధము జరిగెను. మగధ
 రాజు నశించిన సర్వనైన్య సముదాయముగల మాంసరాజును ప్రాణములతో బట్టు
 కొనియు దయాళుత్వముచే మరల ఆరిసని స్వరాజ్యమునందే ప్రతిష్ఠించెను.
 అంతట నాతడు రత్నములతో గూడిన సముద్రమే మొలనూలుగా గలవియు,
 ఇతరుల యొక్క శాసనములేసిదియునగు భూమిని శాసించుచు, సంతాన హీనతచే
 సకల లోకకర్తయగు నారాయణుని నిరంతరము అర్పించుచుండెను.

అంత నొకప్పుడా రాజు పట్టపురాజ్యమైన భార్య భగవంతుడైన నారా
 యణునిచే “కల్పవృక్ష ఫలమును పొందుము” అని ప్రభాతసమయమున మంచి
 స్వప్నము గాంచినదయ్యెను అనంతరమామె ప్రియుని మనోరథఫలమునకు

దయితమనోరథపుష్పహూతం గర్భ మనత్త. రాజా సంపన్న్యక్కులా
ఖణ్డల స్ఫుహృన్నృపమణ్డలం సమాహూయ నిజసంపన్ననోరథాను
రూపం దేవ్యా స్వీమన్తోత్సవం వ ధత్త.

ఏకదా హితై స్ఫుహృన్నృప్తిపురోహితైః సభాయాం సింహా
సనాసీనో గుణై రహీనో లలాటన్యస్తాజ్జలినా ద్వారపాలేన వ్యజ్ఞాపి-
'దేవ ! దేవసందర్శనలాలసమానసః కోఽపి దేవేన విశిష్టార్చనార్హో
యతి ద్వారదేశ మధ్యాస్త' ఇతి. తదనుజ్ఞాతేన తేన స సంయమి న్యు
సమీప మనయి. భూపతి రాయాస్తం తం విశ్రోక్య సమ్యక్ జ్ఞాత
తదీయగూఢచారభావో నిఖిల మనుచరనికరంవిస్మయ్య మన్త్రిజనసమేతః
ప్రణత మేనం సమన్దహాస మభాషత. 'నను తాపస ! దేశం సాం దేశం
భ్రమన్ భవాం స్తత్రతత్ర భవదభిజ్ఞాతం కథయ, త్వతి. తేనాభాషి
భూభ్రమణబలినా ప్రాజ్ఞలినా ! 'దేవ ! శిరసి దేవ స్మాజ్ఞా మాదా

పుష్పము వంటిదైన గర్భము ధరించెను. ఐశ్వర్యముచే తిరస్కరింపబడిన
దేవేంద్రుడుగల యా రాజు మిత్రులయిన రాజుల సమాహమును ఆహ్వానించి
తన సంపదకు, కోరికకు దగిన తెలింగున రాజికి సేమంతోత్సవము జరిపెను.

ఒకనాడు హితులైన మిత్ర మంత్రి పురోహితులతో గూడి సభయందు
సింహాసనాసీనుడై యుండి గుణసంపన్నుడైన యా రాజహంసుడు లలాటము
నందుంచబడిన యంజలిగల ద్వార పాలకునిచే నిట్లు విన్నవించబడెను — "దేవ !
దేవర దర్శింప గుతూహలపడు మనస్సు గలవాడై యెవడో దేవరచే విశేష
పూజ కర్తుడైన యతి ద్వారదేశము నందున్నాడు". ఆ రాజుచే ననుజ్ఞాతుడైన
యా ద్వారపాలకునిచే ఆ సంయమి రాజ సమీపమునకు గొనిరాబడెను వచ్చు
చున్న యాతనింగాంచి, చక్కగా గ్రహింపబడిన యాతని గూఢచార భావము
గలవాడై రాజు అనుచరులందరను బంపివైచి, మంత్రి జన సమేతుడై, తనకు
ప్రణమిల్లిన యాతనితో మందహాస పూర్వకముగా నిట్లు భాషించెను — "ఓయీ
తాపసుడా ! మిషతో దేశమున సంచరించుచు ఆచ్యటచ్చట నీచే దెలిసికొనబడిన
దానిని చెప్పదువు గాక." దేశ సంచారిదక్షుడు, ప్రాంజలియైన యాతనిచే నిట్లు

యైనం నిర్దోషం వేషం స్వీకృత్య మాలవేంద్ర నగరం ప్రవిశ్య తత్ర
 గూఢతరం వర్తమానస్తస్య రాజ్యస్సమస్త ముదన్తజాతం విదిత్వా
 ప్రత్యాగమమ్. మాసీ మానసారస్వనై నికాయుష్మత్త్వాస్తరాయే
 సంపరాయే భవతః పరాభవ మనుభూయ వైలక్ష్యలక్ష్యహృదయో వీత
 దయో మహాకాలనివాసినం కాలీవిలాసిన మనశ్వరం మహేశ్వరం
 సమారాధ్య తపః ప్రభావసంతుష్టా దస్మా దేకవీరాః తిష్ఠంతి భయదాం
 గదాం లబ్ధ్యా లలత్మాన మప్రతిభటం మన్యమానో భవన్త మభి
 యోద్ధు ముద్యుక్తః. తతః పరం దేవః ప్రమాణ' మితి.

తదాలోచ్య నిశ్చితకృత్యై రమాత్యై రాజా విజ్ఞాపితోఽభూత్:
 'దేవ! నిరుపాయేన దైవసహాయేన యోద్ధు మరాతి రాయాతి. తస్మా
 దస్మాకం యుద్ధం సాంప్రత మసాంప్రతం. సహసా దుర్గసంశ్రయః
 క్రియతా' మితి. తై ర్పహుధా విజ్ఞాపితోఽవ్యభిర్యేణ గర్వేణ

పలుకబడెను—“దేవా! దేవర యానతి శిరసావహించి నిష్కలంకమైన యీ
 వేషము దాల్చి మాలవరాజు నగరము ప్రవేశించి, అందు మిక్కిలి రహస్యముగా
 ప్రవర్తించుచు ఆ రాజు యొక్క సమస్తమైన వృత్తాంతమును తెలిసికొని తిరిగి
 వచ్చితిని. అభిమానవంతుడైన మానసారుడు తన పైనికుల యాయుష్మత్వము
 నకు భంగము గలిగించు సమరహున తమవలన పరాభవము ననుభవించి, దైన్య
 మునకు గురియైన హృదయము గలవాడై, దయమాలి, మహాకాళ నివాసియు,
 కాశీప్రియుడును, నాశరహితుడును నగు మహేశ్వరుని ఆరాధించి, తపఃప్రభావ
 ముచే సంతుష్టుడైన ఆ దేవునివలన విడిపిరుడైన శత్రువును సంహరించు
 భయంకరమైన గదను సంపాదించి, తన్ను ఎదురులేని వానినిగా దలంచుచు,
 తమ్మెదిరించుటకు సిద్ధపడి యున్నాడు. అటుపైన దేవర ప్రమాణము”.

దానిని విచారించి నిశ్చయింపబడిన రాజకార్యముగల మంత్రులచే రాజు
 ఇట్లు విజ్ఞాపితుడయ్యెను—“దేవా! శత్రువు తిరుగులేని దైవ సహాయముతో
 వచ్చుచున్నాడు. అందువల్ల మన కిప్పుడు సమరము మేలు కాదు. వెంటనే
 బలిష్ఠమైన కొట నాశ్రయింతురు గాక!” వారిచే పలు తెలుగుల విన్నవింపబడిన

విరాజమానో రాజా తద్వాక్య మకృత్య మి త్యనాదృత్య ప్రతియోద్ధు మనా భభావ. శీతికణ్ఠ దత్తశక్తిసారో మానసారో యోద్ధుమనసా మగ్రీభూయ సామగ్రీ సమేతో ఒక్లేశం మగధదేశం ప్రవివేళ. తదా తదాకర్ణ్య మన్త్రిణో భూమపేన్ద్రం మగధేన్ద్రం కథంచి దనునీయ రిపుభి రసాధ్యే వింధ్యాటపీమధ్యే ఒపరోధా స్మూలబలరక్షితాన్నివేశయామాసుః.

రాజహంస స్తు ప్రళస్తపీతదైన్యనైన్యసమేత స్తీవ్రగత్యా నిర్గత్యాధికరుషం చ్చిషం రురోధ. పరస్పరబద్ధవైరయో రేతయో శూరయో స్తదాలోకనకుతూహలాగత గగనచరాశ్చర్యకారణే రణే వర్ధమానే జయాకాక్షీ మాలవ దేశరక్షీ వివిధాయుధస్తైర్యచర్యాశ్చిత్ సమరతులితామరేశ్వరస్య మగధేశ్వరస్య తస్యోపరి త్రిపురారాతిదీప్తాం

వాదయ్య మొక్కవోని గర్వముచే ప్రకాశించుచున్న యా రాజు వారి వాక్యము అకృత్యమని నిరాదరించి, ఎదిర్చి పోరదలచిన వాడయ్యెను. పరమేశ్వరునిచే నొసంగబడిన శక్తి యొక్క బలముగల మానసారుడు యుద్ధమాడ గోరినవారిలో అగ్రేసరుడై యుద్ధ సామగ్రితో అశ్రమముగా మగధదేశము ప్రవేశించెను. అప్పుడది విని పుంతులు భూలోక దేవేంద్రుడైన మగధరాజును ఎట్లో ఒప్పించి, శత్రువుల కసాధ్యమైన వింధ్యారణ్య మధ్యమున అంతఃపుర జనమును మూలబల రక్షితముగా విడియించిరి.

రాజహంసుడు మాత్రము ప్రళస్తము, దైన్య రహితమునైన సైన్యముతో గూడి త్వరిత గతితో బయలుదేరి మిక్కిలి రోపించిన శత్రువును అడ్డగించెను. పరస్పరము దృఢమైన శత్రుత్వముగల యా శూరు లిరువురకు వారిని చూచు కుతూహలముతో వచ్చిన గగన చరులకు ఆశ్చర్యము గలిగించునట్టి యుద్ధము పెరుగుచుండగా, జయము గోరిన మాలవ దేశాధీశుడు వివిధములైన యాయుధములను గట్టిగా ప్రయోగించు నేర్పు గలిగి సమమున నమరేంద్ర సమానుడగు ఆ మగధేశ్వరునిపై త్రిపురవైరి యగు సీశ్వరునిచే నొసంగబడిన

గదాం ప్రాహేణోత్. నిశితశరనికరశకలీకృతాఽపి సా పశుపతి శాసనస్యా వన్యతయా సూతం నిహత్య రథస్థం రాజానం మూర్ఛితమకార్షిత్. తతో వీతప్రగ్రహో అక్షతవిగ్రహో వాహః రథ మాదాయ దైవగత్యాఽస్త్రపురశరణ్యం మహారణ్యం ప్రావిశన్. మాలవనాథో జయలక్ష్మీసనాథో మగధరాజ్యం ప్రాజ్యం సమాక్రమ్య పుష్పపుర మధ్యతిష్ఠత్.

తత్ర హేతితతిహతిశ్రాంతాః అమాత్యా దైవగత్యాఽనుత్కృతస్థివితా నిశాస్త్రనాతలద్దినంజ్ఞాః కథంచి దాశ్వస్య రాజానం సమంతా దస్వీజ్యనవలోకితవన్తో దైన్యవన్తో దేవీ మవాప్సః. వసుమతీ తుతేభ్యో నిఖిలనైన్యక్షతిం రాజ్ఞోఽప్యశ్యత్త్వం చాకర్ణ్యోద్విగ్నా శోకసాగరమగ్నారమణానుగమనే మతిం వ్యధత్త. 'కల్యాణీ! భూరిమణమరణ మనిశ్చితం. కించ దైవజ్ఞకథితో మథితోద్ధతారాతి స్సార్వభౌమోఽభిరామో

గదను ప్రయోగించెను. పదునైన బాణముల సమూహములచే ముక్కలు చేయబడినదయ్యు, పరమేశ్వరుని శాసనము వ్యర్థము కానందువల్ల ఆ గద సారథిని చంపి రథమందున్న రాజును మూర్ఛితుని గావించెను. అంతట కల్లెములు పడలి నవి, గాయపడిన శరీరములు గలవియైన యశ్వములు రథమును దీసికొని విడివశమున అంతఃపుర స్త్రీలకు ఆశ్రయమైన మహారణ్యము ప్రవేశించెను. జయలక్ష్మితో గూడినవాడై మాలవనాథుడు సమృద్ధమగు మగధ రాజ్యమును ఆక్రమించి పుష్పపురము నధిష్టించెను.

అచ్చట ఆయుధ సమదాయముయొక్క దెబ్బలచే నొచ్చియు దైవ వశమున ప్రాణములు కోల్పోని మంత్రులు వేకువ గాయలచే తెలివితప్పి ఎట్లో ఊరడిల్లి రాజాకౌట తెల్లెడల వెదకియు కనుగొనజాలనివారై విషణ్ణులై రాజ్ఞికడ కరిగిరి. వసుమతియును సర్వసైన్యముయొక్క నాశనమును, రాజు కానరామియు వారివలన విని కలకజెంది శోక సాగరమున మునిగి పతి ననుగమించుటయందు కృత నిశ్చయమయ్యెను. "కల్యాణీ! రాజు మరణము అనిశ్చితము. మఱియును మర్దింపబడిన ప్రబల శత్రువులు గలవాడు, సార్వభౌముడు, సుందరుడు,

భవితా కుసుమారిః కుమార స్త్వదుదరే వసతి. తస్మా దద్య
తవ మరణ మనుచితి' మితి భూషితాభాషితై రమాత్యపురోహితై రను
నీయమానయా తయా క్షణం క్షణహీనయా తూష్టి మస్థాయి. అథార్ధ
రాత్రే నిద్రానిలీధనేత్రే పరిజనే విజనేశోకపారావార మపార ముత్తర్తు
మశక్కువతీ నేనానివేశదేశం నిశ్చబ్దలేశం శనై రతిక్రమ్య యస్మి
ప్రథస్య సంస క్తతయా తదానయనపలాయనశ్రాంతా గన్తు మక్షమాః
క్షమాపతిపథ్యాః పథ్యాకులాః పూర్వ మతిష్ఠన్, తస్య నికటవటతరో
చ్ఛాఖాయాం మృతి రేఖాయా మివ క్వచి దుత్తరీయాద్దేన బద్ధనం
మృతిసాధనం విరచ్య మర్తుకామా వాఙ్మాదురీవిరసీకృతకలకణా
సాశ్రుకణ్ఠో వ్యలపః 'లావణ్యోపమితపుష్పసాయక ! భూనాయక !
భవానేవ మమ భావి న్యపి జిన్మని వల్లభో భవ' త్వితి.

కుమారుడు. కాగలదని చైవజ్ఞులచే జెప్పబడిన కుమారుడు నీ గర్భమునందు
గలడు. అందువల్ల ఇప్పుడు నీ మరణము ఉచితము గాదు" అని సాదరముగా
భరికిన మంత్రి పురోహితులచే నోదార్పబడినదైన యామె యుత్సాహరహితయై
ముహూర్తము ఊరికయుండెను. అంతట పరిజనము నిద్రాముద్రిత నేత్రము
కాగా నిర్జనమైన యర్ధరాత్రమున అపారమైన శోకసాగరమును దాట నశక్తు
రాలై శబ్దలేశమును లేని సేనా నివేశ ప్రదేశమును మెల్లగా దాటి, దేనియందు
రథము తగుల్కొనుటచే దానిని లాగుట యందు ఓగుల నలసిపోయి నడుచుటకు
అసమర్థములైన రాజు రథాశ్వములు మార్గమున కలతపడి పూర్వము ఆగి
యుండెనో, చేరువనే యున్న ఆ వటవృక్షముయొక్క శాఖయందు మరణరేఖ
యందువలె నొక్కెడ ఉత్తరీయార్థముచే మరణ సాధనమైన యురిత్రాటిని ఏర్ప
రచి, మరిణింపగోరినదై వచో మాధుర్యముచే దిరస్కరింపబడిన కోకిలములు
గలదై అశ్రుపూర్ణ కంఠముతో నిట్లని విలపించెను—“సౌందర్యమున మదనుని
బోలినవాడ ! నేలతోడ ! రాబోవు జన్మమునందును నీవే నాకు భర్త వగుదువు
గాక."

త దాకర్ణ్య నీహారకరకీరణనికర సంపర్క లబ్ధావబోధో
 మాగధో ఒగాధరుధిరచిరక్షరణనష్టచేష్టో దేవీవాక్య మివ నిశ్చిన్వాన
 స్తన్వానః ప్రియవచనాని శనై స్తా మాహ్వయత్. సా ససంధ్రమ
 మాగత్యామస్తహృదయానస్తసంపుల్ల వదనారివిందా త ముషోషితాభ్యా
 మివానిమిషితాభ్యాం లోచనాభ్యాం సంప్రాశ్య వికస్వరేణ స్వరేణ
 పురోహితామాత్యజన ముచ్చై రాహూయ తేభ్య స్త మదర్శయత్.
 రాజా నిటలతటచుమ్మిత నిజచరిణామ్బుజైః ప్రశంసితదైవ
 మాహాత్మ్యై రమాత్మ్యై రభాణిః 'దేవ ! రథ్యచయ స్సారథపగమ్యే
 రథం రథసా దరణ్య మనయ' డితి. 'తత్ర నిహతనై నిక గ్రామే
 సంగ్రామే మాలవపతినాఽఽ రాధితపురారాతినా ప్రహీతయా గదయా
 దయాహీనేన తాడితో మూర్ఛా మాగత్యాత్ర నిశాస్తపవనేన బోధితో
 ఽభవ' మితి మహీపతి రకథయత్. తతో విరచితమహేన మన్త్రినివ

చంద్రకీరణ సముదాయముల స్పర్శచే తెలివొంది, ఎడతెగక రక్తము
 చాలసేపు స్రవించుటచే చేష్టలుడిగియున్న మగధరాజు అది విని రాణి పలుకుగా
 నిశ్చయించుచు, ప్రియ వచనములు పలుకుచు మెల్లగా నామెను చేర బిలిచెను.
 ఆమెయు వేగముగా వచ్చి అతిశయమైన హృదయానందముచే చక్కగా విప్పా
 రిన ముఖారవిందము గలదై ఉపవసించినవా యన్నట్లు తెప్పపాటలేని కన్ను
 లతో ఆతనిని క్రోలి, (తనివిడీర చూచి) విప్పారిన కంఠస్వరముతో పురో
 హితామాత్య జనమును బిగ్గరగా బిలిచి, వారి కౌతనిని జూపెను. ఫాలతలములచే
 స్పృశంపబడిన తన పాదకమలములు గలవారై ప్రశంసించబడిన దైవమహిమ
 గల యమాత్యులచే నిట్లు పలుకబడెను— "దేవా ! సాఽథి మరణించినంత
 రథాశ్వములు రథమును వేగముగా నరణ్యమున కీడ్చుకొని పోయినవి " రాజును
 ఇట్లనెను— "అచ్చటి సమరమున నైనిక సమూహము మరణింపగా, ఆరాధింప
 బడిన పురవైరి గలవాడును, దయా రహితుడును నైన మాలవరాజుచే ప్రయో
 గింపబడిన గదచే తాడితుడనై మూర్ఛనొంది ఇచ్చటి ప్రభాత మారుతముచే తెలి
 వొందిన వాడనై తిని". అంతట పొందబడిన యానందముగల మంత్రి బృంద
 ముచే కూర్పబడిన దైవానుకూల్యముగల కాలమున శిబిరమునకు గొనిరాబడి

హేన విరచితదైవానుకూలేన కాలేన శిఖర మాసీయా పసీతాశేషకల్యో
వికసితనిజాననారవిన్దో రాజా సహసా విరోపితవ్రజోఽకారి.

విరోధిదైవధిక్కుల పురుషకారో దైన్యవ్యాప్తకారో మగధాధి
పతి రధికాధి రమాత్యసంపత్త్యా మృదుభాషితయా తయా వసుమత్యా
మత్యా చ కలితయా సమబోధి “దేవ ! సకలస్య భూపాలకులస్య
మధ్యే తేజస్వీ వరిష్ఠో గరిష్ఠో భవా నద్యి విస్త్యే వనమధ్యం నివసతీతి,
జలబుద్బుదసమానా విరాజమాన సంపత్తిల్లతేవ సహస్రై వోదయతి
సశ్యతిచ. తన్నిఖిలం దైవాయ త్రమే వావధార్యం కార్యమ్. కించ పురా
హరిశ్చంద్ర రామచంద్రముఖ్య మహేంద్రా ఐశ్వర్యోపమితమహేంద్రా
దైవ తన్త్రం దుఃఖయన్త్రం సమ్యగనుభూయ షత్సా చనేకకాలం
నిజరాజ్య మవర్హన్. తద్వదేవ భవాన్ భవిష్యతి. కంచన కాలం
విరచితదైవసమాధి ర్గలితాధి స్తిష్ఠతు తావ” డితి

తొలగింపబడిన బాణపు ముసకులు గలవాడై, వికసించిన కమలమువంటి ముఖము
గల రాజు వెంటనే మాన్పబడిన గాయములు గలవాడుగా చెయబడెను.

విపరీత విధిచే దిరస్కరింపబడిన పురుషకారము గలవాడు, దైన్యముతో
నిండిన యాకాంక్షము గలవాడు, మక్కిలి దిగులొందిన వాడునగు మగధనాయ.
కుడు మంత్రుల సమ్మతిగలది, మతిగలది, మృదుభాషిణియైన యా వసుమతీ
దేవిచే నిట్లు బోధింపబడెను—“దేవా ! సర్వమైన రాజ లోకములోపల తేజస్వి,
శ్రేష్ఠుడు, గరిష్ఠుడనైన నీవు ఇప్పుడు వింధ్యాటవీ మధ్యమున నివసించుచున్నా
వనగా, నీటి బుడగతో పాటియై యొప్పు సంపద మెఱుపు తీగవలె అంతలో
పొడమి యంతలో నడగుచున్నది. కనుక సర్వకార్యమును దైవాధీనమే యని
నిశ్చయింపదగును. మఱియును పూర్వము హరిశ్చంద్రుడు, రామచంద్రుడు
మున్నగు భూమిశ్వరులు—ఐశ్వర్యమున దేవేంద్రుని బోలినవారు - దైవాధీనమైన
దుఃఖబాధను చక్కగా ననుభవించి తరువాత చిరకాలము తమ రాజ్యము నేలి
కొనిరి. నీవును అట్లే కాగలవు కనుక కొంతకాలము దైవధ్యాన మవలంబించి,
చింత విడిచి యుండువుగాక.”

తత స్సకలనైస్యనమన్వితో రాజహంసస్తపోవిభ్రాజమానం
 వామదేవనామానం తపోధనం నిజాభిలాషావాప్తిసాధనం జగమ్. తం
 ప్రణమ్య తేన కృతాతిథ్యస్తస్మై కథితకథ్యస్తదాశ్రమే దూరీకృత
 శ్రమే కంచనకాలముషిత్యానిజ రాజ్యాభిలాషీ మితభాషీ సోమకులావ
 తంసో రాజహంసో ముని మహాషత 'భగవన్ ! మానసారః ప్రబలేన
 దైవబలేన హం నిర్జిత్వ మద్భోజ్యం రాజ్య మనుభవతి. త దహ మ
 ప్యుగ్రం తవ స్తప్త్యా త మరాతి మున్ములయిషా మి లోకశరణ్యేన
 భవత్కారుణ్యేనేతి నియమవస్తం భవస్తం ప్రాప్నువ' మితి. తత
 స్త్రి కాలజ్ఞస్తపోధనో రాజాన మవోచత్ : "సఖే శరీర కార్య
 కారిణా తపసాలం; వసుమతీగర్భస్త స్సకలరిపుకుల మర్దనో రాజ
 నస్తనో నూనం సంభవిష్యతి; కంచన కాలం తూష్టిమా స్వే" తి గగన
 చారిణ్యాఽపి వాణ్యా సత్య మేత దితి తదై వావోచి. స రాజాఽపి
 మునివాక్య మగ్రీకృత్యాతిషత్.

అంతట సకలసేనా సమేతుడై రాజహంసుడు తన యభిలాష ఫలించు
 టకు సాధనము కాగలవాడు, తపస్సుచే ప్రకాశించుచున్నవాడునగు వామదేవుడను
 పేరుగల తపోధనుని కడకేగెను. ఆయనకు ప్రణమిల్లి, ఆయనచే నాతిథ్యము
 పొంది, ఆయనకు విన్నవింపవలసిన దానిని విన్నవించి, శ్రమ రహితమైన
 ఆయన యాశ్రమమున గొంతకాలము వసించి, తన రాజ్యము నందభిలాష గల
 వాడై మితభాషియు, చంద్రవంశాలంకారుడును నగు రాజహంసు డా మునితో
 నిట్లనెను— "పూజ్యుడా ! ప్రబలమైన దైవబలముచే నన్ను జయించి మాన
 సారుడు నే ననుభవింపవలసిన రాజ్యమును తాననుభవించుచున్నాడు. అందువల్ల
 నేనును ఉగ్రమైన తపస్సు కావించి యా శత్రువును లోక శరణ్యమైన సీ కారుణ్య
 ముచే నిర్మూలంపగలనని నియమవంతుడైన వైన నిన్ను ఆశ్రయించితిని".
 అంతట త్రికాలజ్ఞుడైన యా తపోధనుడు రాజుతో నిట్లనెను— "సఖుడా ! దేహ
 మును కృశింపజేయు తపస్సు వలదు. వసుమతీదేవి గర్భమున సకల శత్రుజన
 మర్దనుడగు రాజకుమారుడు నిశ్చయముగా జన్మింపగలడు. కొంచెము కాలము
 ఊరకుండుము". అప్పుడే యాకాశవాణిచే గూడ "ఇది సత్యము" అని పలుక
 బడెను. రాజహంసుడును ముని వాక్యము నంగీకరించియుండెను.

తత స్సంపూర్ణగర్భదివసా వసుమతీ సుముహూర్తే సకలలక్షణ
లక్షితం సుత మసూత. బ్రహ్మవర్చసేన తులితవేధసం పురోధసం
పురస్కృత్య కృత్యవి నృహీపతిః కుమారం సుకుమారం జాత
సంస్కారేణ బాలాలంకారేణ చ విరాజమానం రాజవాహననామానం
వ్యధత్త. తస్మి న్నేవ కాలే సుమతి సుమన్త్ర సుమిత్ర సుశ్రు
తానాం మన్త్రిణాం ప్రమతి మిత్రగుప్త మన్త్రగుప్త విశ్రుతాఖ్యా
మహాభిఖ్యా స్సూనవో నవోద్యదిన్దరుచయ శ్చిరాయుష స్సమజా
యన్త. రాజవాహనో మన్త్రి పుత్రై రాచమిత్రై స్సహ జాలకేశీ
రసుభవ న్నవర్ధత.

అథ కదాచి దేవేన తాపనేన రనేన రాజలక్షణవిరాజితం కంచి
న్నయనానందకరం సుకుమారం కుమారం రాజ్యే సమర్ప్యావోచి.—
భూవల్లభ! కుశసమిదానయనాయ వసం గతేన మయా కాచి దశరజ్యా

పిదప నిండిన గర్భదివసములు గల వసుమతీదేవి శుభ ముహూర్తము
నందు సమస్త రాజలక్షణములచే లక్షితమైన పుత్రుని గనెను. బ్రహ్మవర్చస్సు
చేత బ్రహ్మసమానుడైన పురోహితుని పురస్కరించుకొని కృత్యము నెరిగిన
మహారాజు జాతకర్మాది సంస్కారము చేతను, బాలోచితమైన అలంకారము
చేతను, విరాజిల్లు సుకుమారుడగు కుమారుని రాజవాహనుడను పేరుగల వాని
నిగా ఒనర్చెను. ఆ సమయమునందే సుమతి, సుమన్త్ర, సుమిత్ర, సుశ్రుతు
లను మంత్రులకు ప్రమతి, మిత్రగుప్త, మన్త్రగుప్త, విశ్రుతులను పేర్లు గలిగి
ప్రఖ్యాతులైన పుత్రులు నవోదయ చంద్రకాంతిగలవారై, చిరాయుష్యము గల
వారై జన్మించిరి. రాజవాహనుడు ఆత్మమిత్రులగు మంత్రికుమారులతో పాటు
బాల్యశ్రీడలు ననుభవించుచు వర్ధిల్లుచుండెను.

అనంతరము అనురాగముగల ఒకానొక తాపసి రాజలక్షణములచే ప్రకా
శించుచు నేత్రానందము గల్గించు సుకుమారుడగు కుమారుని రాజునకు సమర్పించి
యిట్లు పలికెను—“ఓ మహారాజా! కుశలను, సమిధలను తెచ్చుటకై అడవిని
చేరిన నాకు దిక్కులేక, స్పష్టపడు దైన్యముగల్గి కన్నీరుగార్చు ఒక యవతి కన

వ్యక్తకారపణ్యా ఒక ముచ్చసి యువతి విలోకితా. నిర్జనే వనే కిం నిమిత్తం రుద్యతే త్వయేతి పృష్టా సా కరరుహై రశ్రూణి ప్రమృజ్య సగద్గదం మా మవోచత్.

“మునే ! లావణ్యజితపుష్పసాయకే మిథిలానాయకే కీర్తి వ్యాపృతసుధర్మణి నిజసుహృదో మగధరాజస్య సీమన్తసీ సీమన్త మహోత్సవాయ పుత్త్రదారసమన్వితే పుష్పపుర ముపేత్య కంచన కాల మధివసతి, సమారాధితగిరీశో మాలవాధీశో మగధరాజం యోద్ధు మభ్యగాత్. తత్ర ప్రఖ్యాతయో రేతయో రసంఖ్యే సంఖ్యే వర్ధ మానే సుహృత్సహాయకం కుర్వాణో నిజబలేనతి విదేహే విదే హేశ్వరో ప్రహారవర్మా జయవతా రిపుణా లభిగృహ్య కారుణ్యేన పుణ్యేన విస్మృష్టో హతావశేషేణ శూన్యేన నై న్యేన సహ స్వపురగమన మకరోత్. తతో వనమార్గేణ దుర్గేణ గచ్ఛ న్నధికబలేన శబరబలేన

బడెను. “ఈ నిర్జనమైన యడవిలో నే కారణమున నేడుచు చుంటివని” యడుగ బడినదై యామె గోళ్ళతో కన్నీళ్ళను తుడిచికొని సగద్గదముగా నాతో నిట్లు పలికెను—

“ఓ మహాక్షీ ! లావణ్యముచే జయింపబడిన మన్మథుడు గలవాడును, కీర్తిచే విస్తరింపబడిన దేవసభ గలవాడును ఐన పిండిలాధిపతి (ప్రహార వర్మ) తన మిత్రుడగు మగధరాజుయొక్క ధర్మవర్తి సీమంత మహోత్సవము నకై పుత్త్రదార సహితరై పుష్పపురమును చేరి కొంతకాలము వసించెను. ఆ సమయమున ఆరాధింపబడిన శంకరుడుగల మాలనాధిపతి యుద్ధముచేయుటకై మగధరాజుపై కేగెను. అచట ప్రఖ్యాతులైన వీరిరువురకు జరిగిన గొప్ప యుద్ధమునందు మిత్రునకు సహాయము చేయుచున్న విదేహరాజైన ప్రహారవర్మ తన బలము నశింపగా, జయము పొందిన శత్రువుచేత చిక్కి, కారుణ్య వశమున, పుణ్యవశమున విడుదలబడినవాడై, చావగా మిగిలిన శూన్యమగు నైన్యముతో పాటు తన పురమునకు వెళ్లుచుండెను. అంతట దుర్గమైన వనమార్గమున పోవుచు గొప్ప బలము గల శబర నైన్యముచే వేగముగ ముట్టడింపబడినవాడై

రథసా దిభిహన్యమానో మూలబలాభిరక్షితావరోధః పలాయన్ష్ట.
తదీయార్హకయో ర్యమలయో ర్ధాత్రిభావేన పరికల్పితా ఒహం మద్దు
హితాఒపి త్రివ్రగతిం భూపతి మనుగన్తు మక్షమే అభూవ. తత్ర
వివృతవడినః కోఒపి రూపీ కోప ఇవ వ్యాఘ్రా మా మాఘ్రూతు
మాగతివాన్. భీతాఒహ ముదగ్రపాణిః స్థల స్తీ పర్యవతమ్. మదీయ
వాణిభ్రష్టో బాలకః తస్యచి త్కపిలాశవన్య క్రోడ మభ్యలీయత. తచ్చ
హేకర్షిణో నమర్షిణో వ్యాఘ్రస్య ప్రాజాన్ బాజో బాజాసనయన్త్ర
ముక్తో ఒవాహరత్. విలోలాలకో బాలకోఒపి శబరై రాదాయ
కుత్ర చి దపాసీయత. ఐమార మపర ముద్భిహ స్తీ మద్దుహితా
కుత్ర గతా న జానే. సాహం మోహం గతా కేనాపి దయాభనా
గోవాలేన స్వకుటీర మావేశ్య విరోపితవ్రజా ఒభవమ్, తత స్స స్వస్థీ
భూయ భూయః జ్యేభర్తు రిన్తి క ముపతిష్ఠాసు రిసహాయతయా దుహితు

మూలబలముచే రక్షింపబడిన అంతఃపురశ్రీజనము గల ప్రహరవర్మ పలాయకుడై
పోయెను. ఐలలై న యాతని పిల్లలకు దాడిగా నియమింపబడిన నేను, నా కూతు
రును వేగముగ వెళ్లు మహారాజును అనుసరించుటకు ఆశక్యమైతిని. అచట
రూపము ధరించిన కోపమా యన్నట్లున్న ఒక వ్యాఘ్రము నన్ను మ్రింగనచ్చెను.
భయపడిన నేను చేతిని పైకెత్తి తోట్రుపాటుగఁచానినై పడిపోయితిని. నా
చేతినుండి జారిం బాలకుడు ఒక కపిల గోశవము మాటున జేరెను. ఆ శవమును
లాగుచు క్రోధము గల్గిన వ్యాఘ్రముయొక్క ప్రాణములను ధనుస్సునుండి దెలు
పడిన ఒక బాణము అవహరించెను కదలాడు ముంగురులుగల బాలకుడు
బోయవాండ్రచే గ్రహింపబడి ఎచ్చటికో తీసికొనిపోబడెను. మరియొక కుమా
రుని గొనివచ్చు నా కూతురు ఎటకేగెనో నాకు తెలియదు. అట్టి నేను మూర్ఖ
పొందిన దాననై యుండి, ఎవడో ఒక దయగల గోపాలకునిచేత తన గృహము
నకు తీసికొనబోబడి మాన్పబడిన గాయములు గలదాననైతిని. పిదప స్వస్థత
జొంది, మరల రాజాగారి సమీపమునకు బయలుదేరిన దాననై అసహాయురాలి
నగుటచేతను పుత్రికజాడ తెలియకపోవుట చేతను వ్యాకులత జెందుచుంటిని”-

రనభిజ్ఞాతతయా చ వ్యాకులీభవామి” — ఇత్యభిదధానా ‘ఏకాకిన్యపి స్వామినం గమిష్యా’ మీతి సా తద్దైవ నిరగాత్.

అహ మపి భవన్మిత్రస్య విదేహనాథస్య విపన్నిమిత్రం విషాద మనుభవన్ తదన్వయాఙ్కరం కుమార మన్విష్యంస్త దైకం చణ్డికామద్విరం సుందరం ప్రాగామ్. తత్ర సంతత మేవంవిధ విజయ సిద్ధయే కుమారం దేవతోపహారం కరిష్యంతః కిరాతాః ‘మహీరుహ శాఖావలమ్బిత మేన మసీలతయా వా, సైకతతలే ఖనననిక్షిప్త చరణం లక్ష్మీకృత్య శితశరనికరేణ వా, అనేకచరణైః పలాయమానం కుక్కురబాలకైర్వా దంశయిత్వా సంహనిష్యామ’ ఇతి భాషమాణా మయా సమభ్యభాష్యంత ‘ననుకిరాతా ! స్తమోమోరప్రచారే కాంతారే స్థలితపథః స్థవిరభూసురోఽహం. మమ పుత్రకం క్వచి చ్ఛాయాయాం నిక్షిప్య మార్గాన్వేషణాయ కించి దన్తర మగచ్ఛమ్. స కుత్ర

అని పలుకుదు “ఓంటరిదాననై నను ప్రభువును చేరగలను” — అని ఆమె అప్పుడే బయలుదేరి పోయెను.

నేను కూడ మీ మిత్రుడయిన విదేహరాజునకు కల్గిన ఆపద కారణ ముగా దుఃఖము ననుభవించుచు, అతని వంశాంకురమైన కుమారుని అన్వేషించుచు, అప్పుడొక సుందరమగు కాళికాలయమును చేరితిని. అచ్చట ఎల్లప్పుడు ఇటువంటి జయము సిద్ధించుటకై కుమారుని దేవతోపహారముగా చేయుచున్న బోయవాండ్లు “వృక్షశాఖకు వ్రేలాడు ఇతనిని ఖడ్గలతచేత ఖండితమా, ఇసుక తీన్నెలో త్రవ్వి పూడ్చిన చరణములు గలవానినిగా జేసి గురిపెట్టి వాడి బాణ సమూహముచే త్రుంపుదమా, అనేక పాదములతో పరుగులెత్తు కుక్కుపిల్లలచేత కఱపించి చంపుదమా” యని పల్కుచుండగా నేనువారితో నిట్లంటిని. “ఓ బోయలారా ! చీకటిచే భయంకర సంవారముగల అరణ్యమునందు ద్రోవ తప్పిన ముసలి బ్రాహ్మణుడను. నేను నా చిన్నకుమారుని ఒకచో నీడలోనుంచి, మార్గాన్వేషణ నిమిత్తమై కొంతదవ్వున కరిగితిని. వాడు ఎవడు కేగెను? ఎవనిచే తీసికొని పోబడెను? ఎంత వెదకినను కనబడుటలేదు. అతని దుఃఖమును చూడ

గతః? కేన వా గృహీతః? పరీక్ష్యపి న వీక్ష్యతే. తస్మైభావలోకనేన
వినాఽనేకాన్యహా న్యతీతాని. కిం కరోమి? క్వ యామి? భనద్భిర్న్మ
కి మచి ర్భి? 'తి. 'ద్విజో త్రిమః కశ్చి ద్రత తిష్ఠతి. కి మేష తవ
నన్దనః? సత్య మేవ? తదేనం గృహా' జేత్యుక్త్వా ధైవానుకూలేన
మహ్యం తం వ్యతరన్. తేఢ్యో దత్తాశీ రహం బాలక మజ్జీకృత్య శిశి
రోదకాదినోపచారే జాన్వాన్య నిశ్శబ్దం భవదబ్జ మానీతవా నస్మి.
ఏవ మాయుష్మంతం పితృరూపో భవా నభిరక్షతా దితి—రాజా సుహృ
దాపన్నిమి త్తం శోకం తన్నన్దనవిలోకనసుభేన కించి దధరీకృత్య, త
ముపహారవర్మనామ్నాఽఽహూయ, రాజవాహన మివ పురోష.

జనపతి రేకస్మిన్ దివనే తీర్థస్నానాయ పక్కణనికటమార్గేణ
గచ్ఛ న్నబలయా కయాచి దుపలాలిత మనుపమశరీరం కుమారం
కంచి దవలోక్య కుతూహలాకుల స్తా మప్యచ్ఛత్ 'భ మిని! రుచిర

కనే అనేక దినములు గడచినవి. ఏమి చేయుదును? ఎచటి కేగుదును? మీచే
చూడబడలేదా?" అని. "ఓ బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుడా! ఇహట ఒకడున్నాడు. ఇతడు
నీ కుమారుడా? ఇది సత్యమైనదో నితనిని స్వీకరింపుము" అని వల్కి.
దైవము అనుకూలించుటచేత వానిని నా కొనంగిరి. వారల కాశీస్సులనిచ్చి నేను
బాలకుని స్వీకరించి, చల్లని నీరు మొదలగు ఉపచారములచేతి ఊరడిల్లజేసి,
నిశ్శంకముగా మీ నన్నిదికి తీసికొని వచ్చితిని. ఇట్లు ఆయుష్మంతుడైన వానిని
పితృరూపులైన మీరు రక్షింతురుగాక." మహారాజు మిత్రుని ఆపదయే నిమిత్త
ముగా గల దుఃఖమును ఆతని కుమారుని చూచుటద్వారా కొంచెము తగ్గింపు
కొని, ఆ బాలునకు ఉపహారవర్మ యని పేరిడి రాజవాహనుని చలె పోషించెను.

మహారాజు ఒకానొక పుణ్య దివసమునందు తీర్థస్నాన నిమిత్తమై పట్టణ
సమీప మార్గమున వెళ్ళుచు ఒక స్త్రీ చేత లాలింపబడువాడును, సాటిలేని శరీ
రము గలవాడును అయిన ఒక కుమారుని చూచి కుతూహలముగల వాడగుచు
ఆమె నిట్లు ప్రశ్నించెను "ఓ అబలా! సుందరాకారుడును, రాజగుణ సంపూ

మూర్తి రాజగుణసంపూర్తి రసా వర్షకో భవ దన్వయసంభవో న భవతి. కన్య నయనానన్దః నిమిత్తేన కేన భవదిదీనో జాతః? కథ్యతాం యాథాతథ్యేన త్వయే'తి. ప్రణతయా శబర్యా సలీల మలాపి: 'రాజః న్నాత్మపల్లీసమీపే పదవ్యాం వర్తమానస్య మిథితేశ్వరస్య సర్వస్వ మపహరతి శబరనై న్యే, మద్దయితే నాపహృత్య కుమార ఏష మహ్య మర్పితో వ్యవర్ధత'. తదవధార్య కార్యజ్ఞో రాజా ముని రిథితం తం ద్వితీయరాజకుమార మేవ నిశ్చిత్త్య, సామదానాభ్యాం తా మనునీ యాప హరవర్మే త్యాభ్యాం, దేవైః వర్ధయేతి సమర్పితవాన్.

కదాచి ద్వ్యమదేవశిష్య సోమదేవశర్మనామా కంచి దేకం బాలకం రాజ్ఞః పురో నిక్షిప్యాభాషత: 'దేవ! రామతీర్థే స్నాత్వా ప్రత్యాగచ్ఛతా మయా కాననావనౌ వనితయా కర్యాపి ధార్యమాణ మేన ముజ్జ్వలాకారం కుమారం విరోక్య సాదర మభాణి. 'స్థవిరే !

ర్థుడును అయిన బాలకుడు నీ ఒంకమున పుట్టినవాడు కాదు. కనుక ఇతడు ఎవ నికి నేత్రానందమును గూర్చువాడు? ఏ కారణముచే నీ అధీనమందున్నాడు? ఉన్నదున్నట్లుగా చెప్పుదువు గాక." ప్రణామము చేసిన శబర స్త్రీ చేత సవీలాస ముగా నిట్లు పలుకబడెను— "ఓ రాజా! మా పల్లెకు సమీపమునంబలి మార్గ మున వర్తిండుచుండిన ఇథితేశ్వరుని సర్వస్వమును శబర పైస్వము అపహరించుచుండగా, ఈకుమారుడు నా ప్రియునిచే నపహరింపబడి నాకర్పింపబడి నాచే పెంచబడెను." అది విని కార్యకార్యము నెరిగిన రాజు వానిని మునిచే చెప్పబడిన రెండవ కుమారునిగ నిశ్చయించి, సామదానోపాయములచే ఆమెను ఒప్పించి, అపహరింపబడిన పేరికి "పెంచుము" అని దేవికి సమర్పించెను.

ఒకానొకప్పుడు వామదేవ శిష్యుడయిన సోమదేవశర్మ యనువాడు ఒకా నొక బాలకుని రాజుగారి యెదుట నిల్చి యిట్లు పలికెను— "దేవా! రామతీర్థ మున స్నానము ముగించుకొని వెనుదిరిగి వచ్చుచు అరణ్యప్రదేశమున ఒకా నొక వనితచే ఎత్తుకొనబడి యుండిన ఉజ్వలాకారుడైన కుమారుని చూచి సాదర ముగ నే నిట్లంటిని— "ఓ ముదుసలిదానా! నీ వెవ్వతెవు? ఈ అరణ్య

కాత్య? మేరస్మి న్నటపీమధ్యే జాలక ముద్వహన్తీ కెమర్థ మాయా సేన భ్రమసి? ఇతి. వృద్ధయా లప్యభాషి :—

‘మునివర! కాలయవననామ్ని ద్వీపే కాలగుప్తో నామ ధనాద్యో వై శ్యవరః కశ్చి దస్తి. తన్నన్తిసిం నయనానన్దకారిణీం సువృత్తాం నామైతస్మా దాగతో మగధనాథమన్త్రినంభవో రత్నోద్భవో నామ రమణీయగుణాలయో భ్రాన్తహవలయో మనోహరీ వ్యవహా ర్యుపయమ్య, సువస్తుసంపదా శ్వశురేణ సమానితో లఘాత్. కాలక్రమేణ నతాగ్గీ గర్భిణీ జాతా. తత సోద్దరవిలోకనకుతూహలేన రత్నోద్భవః కథంచి చ్ఛ్వశుర సునునీయ, చపలలోచనయా సహ ప్రవహణ మా రుహ్య, పుష్పపుర మభిప్రతష్టే. కల్లోలమాలికాభిహృతిః పోతః సముద్రామ్భ స్యమజ్జితే. గర్భభరాలసాం తాం లలనాం ధాత్రీభావేన కల్పితాలహం కరాభ్యా ముద్వహన్తీ, ఫలక మేక మధిరుహ్య దైవ

మధ్యముందు జాలకుని ఎత్తికొని ఎందులకు ఆయాసముతో తిరుగుచున్నది?” స్మద్దవాలిచే నిట్లు చెప్పబడెను—

“ఓ మునిరా! కాలయవనమును పేరుగల ద్వీపమున కాలగుప్తుడను ఒక దుఃఖంతుడైన వైశ్యుడు గలడు. నేత్రానందమున గూర్చి మృత్యువును ఆ వైశ్యుని పుత్రికను ఈ ద్వీపమునుండి వచ్చి వాడును, మగధరాజు మంత్రి కుమారుడును, రమణీయ సుగుణములకు నిలయమును, ఘోరయమును చుట్టి వచ్చినవాడును, సుందరుడును, వ్యవహారము తెలిసివాడును ఋ రత్నోద్భవుడను వాడు వివాహము చేసికొని, మోచుగారిచే అనేక ఉత్తరంపకాలతో సమ్మా వింపబడెను. కాలక్రమమున ఆ పసిక గర్భిణి యయ్యెను. తరుచు సోదరులను చూడవలెనను కురూహలముతో రత్నోద్భవుడు ఎట్లో మోచుగారిని అనునయి చి అంగీకరింపజేసి, ఆ చపలాక్షితోపాటు ఓడనెక్కి పుష్పపురమునకు బయలుదేరెను, తరంగ సమూహములచే కొట్టబడిన ఓడ సముద్రపు నీటిలో మునిగిపోయెను. గర్భ భారముచే అలసిన యా స్త్రీని, దాడిగా కల్పింపబడిన నేను చేతులతో మోయుచు, ఒక ఫలకము నధిరోహించి, అదృష్టవశమున తీరభూమిని

చిరాయుష్కృత్యం ౭౭సన్నోన్నతరుణాణసమాసీదేన, వానరేణ
తేనచి తృక్లఫలమనీషయా పరిగృహ్య ఫలేతరతయా వితితస్కంధ
మూలే నిక్షిప్తోఽభూత్. సోఽపి మర్కటః క్వచి దగాత్. జాలతేన
సత్త్వ సంపన్నతయా సకలక్లేశసహే నాభావి. తేసరిణా కరిణం నిహ
త్య కుశ్రచి దగామి. లతాగృహా స్పర్శితో ఽహమపి రేజః పుష్పం
జాలకం శస్తై రవనిరుహా దవతార్య, వదాస్తరే వనితా మన్ని ష్యావిలో
క్త్యేన మానీయ గురవే నివేద్య, తన్ని చేతేన భవన్నికట మానీతవా న
సీతి— సర్వేషాం సుహృదా మేకదై వాసుకలదై వాభావేన మహా
దాశ్చర్యం బిభ్రాణో రాజా 'రత్నోద్భవః కథ మభవ' దితిచి స్తయన్.
పుష్పోద్భవ నామధేయం విధాయ, తిదుద స్తం వ్యాభ్యాం సుశ్రుతాయ
విషాదసంతోషా వనుసవన్ త దినుజతనయం సమర్పితవాన్.

అన్యేద్యః కంచన జాలక మరసి దధతీ వసుమతీ వల్లభ మభి
గతా తేన కుశ్రత్యోఽసా వితి పృష్టా సమభాషత "రాజ! న్దతీ

నందలి ఒక ఎత్తైన వృక్షముపై కూర్చున్న వానరముచేత వక్రఫలముగా
భావింపబడి గ్రహింపబడి, పండుగాక పోవుటచే విస్తృత స్కంధ మూలమున
నుంచబడెను. ఆ వానరముకూడ నెచటకో వెగెను. బలసంపన్నత కాంక్షముగా
జాలకునిచేత ఆ కష్టములన్నియు సహింపబడెను. ఏనుగును చంపిన సింహము
ఎచటికో పోయెను లతా గృహమునుండి బయటికి వచ్చిన నేను తేజః పుంజ
మైన జాలకుని చెట్టునుండి దింపి, అడవి మధ్యలో త్రీని వెదకి ఆమెను కానక
ఇతనిని గురునగు వామదేవునకు సమర్పించి, వారి ఆజ్ఞానుసారము తమ సమీప
మునకు గొని తెచ్చితిని." పుత్రులందరకు ఒకేసారి దై వానుకూల్యము లేక
పోవుటచేత ఓక్కిలి ఆశ్చర్యమును పొందిన మహారాజు "రత్నోద్భవు డెట్లా
యెనో" యని చింతించుచు అతని కుమారునకు పుష్పోద్భవుడను పేరుపెట్టి,
ఈ విషయమునంతయు విపులీకరించి, విషాద సంతోషముల ననుభవించుచు,
సుశ్రుతునకు అతని తమ్ముని కొడుకును సమర్పించెను.

మరియొకనాడు ఒకానొక బాలుని వక్షఃస్థలమున ధరించిన వసుమతీదేవి
ప్రియుని చేరి అతనిచేత "ఈత డెచటివా"డని యడుగబడి, ఇట్లు సమాధాన

తాయాం రాత్రౌ కాచన దివ్యవనితా మత్పురతః కుమారక మేనం
 సంస్థాప్య నిద్రాముద్రితాం మాం విదోఽఽఽ వనీతా బ్రవీత్: 'దేవి !
 త్వన్నన్దిణో ధర్మపాలనస్సనస్య కామపాలస్య వల్లభా యక్షకాంతా
 ఒహం తారావలీ నామ నన్దినీ మణిభద్రస్య. యక్షేశ్వరానుమత్యా మదా
 త్మజ మేనం ధవత్తసుజ స్యామ్బానిధివలయివేష్టిత క్షోణీమణ్ణలేశ్వ
 రస్య భావినో విశుద్ధియశోసదే రాజవాహనస్య పరిచర్యాకారిణాయ
 సీతవత్సస్మి. ఆత్వ మేనం మనోజసన్నిభ మభివర్ధ'యేతి. విస్మయవిక
 సితనయనయా మయా సవినయం సత్కృతా స్వక్షీ యక్షీ సాఒభా
 దృశ్యతా మయాసీ' దితి.—కామపాలస్య యక్షకన్యాసజ్జమే విస్మయ
 మానమానసో రాజహంసో రజ్జిత మిత్తం సుమిత్ర మాహూయ,
 తదీయభ్రాతృపుత్ర మర్థపాలం విధాయ, తస్మై సర్వం వార్తాదికం
 వ్యాఖ్యాయాదాత్.

మీచ్చెను—“రాజా ! కడచిన రాత్రి ఒకానొక దివ్యవనిత నా ముందు ఈ కుమారుని నిలిపి నిద్రలో మునిగిన నన్ను లేపి, వినయముతో “దేవి ! నీ మంత్రియగు ధర్మపాలునియొక్క కుమారుడగు కామపాలుని భాషిండు. నేను యక్షకన్యను, మణిభద్రుని కుమార్తెను, తారావలీయను వాసిను. యక్షరాజు ననుమతితో నా కుమారుడగు సీతసేని చతుస్సముద్ర వలయుత భూమండలమునకు అధీశ్వరుడు కాబోవువాడును. పరిశుద్ధమైన కీర్తిసంపద గలవాడును, మీ కుమారుడును అగు రాజవాహనునకు పరిచర్యా నిమిత్తమై తీసికొని వచ్చితిని. నీవు మన్మథ సమానుడగు నితనిని పెంచుము” అని పలికి ఆశ్చర్యముచే వికసించిన నేత్రములు గల నాచేత సవినయముగా స్కరింపబడి డండరనేత్రయగు నాయక్ష కాంత అదృశ్యమయ్యెను.” కామపాలునకు యక్షకన్యా సంగమము కల్గుట యందు ఆశ్చర్యపడుచున్న మనసుగల రాజహంసుడు రంజిత మిత్రుడైన మంత్రియగు సుమిత్రుని పిలిచి, ఆతని సోదరపుత్రుని అర్థపాల నామధేయునిగా నొనరించి, ఆతనికై సమస్త వార్తాదికమును వివరించి యప్పగించెను.

తతః పరస్మిన్ దివసే వామదేవాస్తేవాసీ తదాశ్రమవాసీ సమాసాదితదేవకీర్తిం నిర్భర్తితమారమూర్తిం కుసుమ సుకుమారం కుమార మేక మవగమయ్య నరపతి మవాదీత్: “దేవ! తీర్థయాత్రా ప్రసంగేన కావేరీతీర మాగతోఽహం విలోలాలకం బాలకం నిజోత్ప జ్జతలే నిధాయ రుదతీం స్థవిరా మేకాం విలోక్యావోచమ్:— ‘స్థవిరే! కా త్వ? మయ మర్చకః కస్య నయనానన్దకరః? కాంతారం కిమర్థ మాగతా? శోక కారణం కి’ మితి. సా కరయుగేన బాష్పజల మున్మత్స్య నిజశోకశజ్జుకా త్పటనక్షమ మివ మా మవలోక్య శోక హేతు మవోచత్.

“ద్విజాత్మజ! రాజహంసమన్త్రిణ స్సితవర్మణః కనీయా నాత్మజ స్సత్యవర్మా తీర్థయాత్రాభిలాషేణ దేశ మేన మగచ్ఛత్. స కస్మింశ్చ దగ్రహారే కాశీం నామైకస్య భాసురస్య నద్దీపీం వివాహ్య.

అంతట మరుసటి దినమున వామదేవుని శిష్యుడగు ఆతని ఆశ్రమవాసి యొకడు ఆరాధింపబడిన దేవకీర్తిపండి కీర్తిగలవాడును, అతిశయింపబడిన మన్మథుని స్వరూపము గలవాడును, పూవువలె మెత్తనివాడును అగు ఒక కుమారుని తెచ్చి రాజుతో వలెను—“దేవా! తీర్థయాత్రా ప్రసంగముచే కావేరీ తీరమును చేరిన నేను కరలాడు ముంగురులుగల బాలకుని తన యంక తలమున నుంచుకొని ఏడ్చు ఒక ముదుసలిదానిని చూచి యిట్లు పలికితిని— “ముదుసలిదానా! నీ వెవతెవు? ఈ చిన్నవాడు ఏ తండ్రికి ఆనందము నిచ్చువాడు? ఈ యథవికి ఎందులకు వచ్చితివి? దుఃఖించుటకు గల కారణమేమి?” అని. ఆమె కరయుగముచే కన్నీటిని తుడుచుకొని తన శోకశల్కమును పెకలించుటకు సమర్థుడగు వానివలెనున్న నన్ను చూచి దుఃఖకారణము నిట్లు చెప్పెను—

“ఓ బ్రాహ్మణకుమారా! రాజహంసుని ఆమాత్యుడగు సితవర్మయొక్క చిన్న కుమారుడైన సత్యవర్మ తీర్థయాత్రాభిలాషచే నీ దేశమునకు వచ్చెను. ఆతడు ఒకానొక యగ్రహారమున కాళియను పేరుగల ఒక బ్రాహ్మణ కన్యను వివాహమాడి, ఆమెయందు సంతానము కలుగనందువలన ఆమె చెల్లెలియిన

తస్యా అనపత్యతయా గౌరీం నామ తద్భగినీం కాఞ్చన కాంతాం పరిణీయ, తస్యా మేనం తనయ మలభత. కాళీ సాసూయ మేకదా ధాత్ర్యా మయా సహ బాల మేన మేకేన మిషేణాఽనీయ తటిన్యా మేతస్యా మక్షిపత్. కరేణై కేన బాలక ముద్భృత్యాపరేణ స్లవమానా నదీవే గాగతస్య కస్య చిత్తరో శ్శాఖా మవలమ్భ్య తత్ర శిశుం నిధాయ నదీవేగే నోహ్యమానా కేనచి త్తరులగ్నైన కాలభోగినా లహమదంశి మవలమ్భీభూతో భూరుహో లయ మస్మిన్ దేశే తీర మగమత్. గరళ సోద్యద్దీపనతయా మయి మృతాయా మరణ్యే కశ్చన శరణ్యో నా స్తీతి మయా శోచ్యత" ఇతి.

తతో విషమవిషజ్వాలావలీడావయవా సా ధరణీతలే న్యపతత్. దయావిష్టో లహం మస్త్రబలేన విషవృథా మపనేతు మక్షమః, సమీపకుష్టో షోష్ణధివిశేష మన్విష్య ప్రత్యాగతో, వృష్కాన్తజీవితాంతా మలోకయమ్. తదను తస్యాః పావక సంస్కారం రచయిత్వా,

గౌరి యను కాంతను వివాహమాడి ఆమెయందీ కుమారుని పొందెను. కాళీ అసూయతో ఒకసారి ఒక మిషచేత దానినైన నాతోపాటు ఈ బాలుని కొనివచ్చి ఈ నదిలో పడవై చెను. ఒక చేతితో బాలకుని ఎత్తిపట్టి, రెండవచేతితో నీడును నదీ వేగమువలన కొట్టుకొని వచ్చిన తరుణాను పట్టుకొని, దానిపై శిశువునుంచి నదీవేగముచే మోయబడుచు, చెట్టునందు తగుల్కొన్న యొక కాలసర్పముచేత కరువబడితిని. నా కవలంబముగా నైన పృథ్వీము ఈ ప్రదేశమున తీరము చేరినది. విషపు తీవ్రతచే నేను అరణ్యమునందు చనిపోగా వీనికి రక్షకు డెవ్వడును ఉండడుగదా యని దుఃఖించితిని."

అనంతరము విషమ విష జ్వాలలచే ఆవరింపబడిన అవయవములు గల ఆ వనిత భూమిపై బడెను. జాలిగొన్న హృదయముగల నేను మంత్రబలముచే విష వ్యథను పోగొట్టటకు అనమర్థుడనై చేరువనున్న పొదరిళ్ళలో ఓషధి విశేషమును వెదకి, మరలి వచ్చి యామె విగత ప్రాణయై యుండుట చూచితిని. పిమ్మట నామెకు అగ్ని సంస్కారముచేసి, దుఃఖముచే వ్యాకులితమైన మనస్సు

శోకాకులచేతా బాల మేన మగతి మాదాయ, సత్యవర్మవృత్తాంతశ్రవణ
వేలాయాం తన్ని వాసాగ్రహారనామధేయస్యాశ్రుతతయా తదన్వేషణ
మశక్య మి త్యాలోచ్య, భవదమాత్మితనయస్య భవానేవ రక్షితేతి
భవస్త మేన మనయ" మితి—తన్నిశమ్మ సత్యవర్మస్థితే స్సమ్మ
గనిశ్చితతయా భిన్నమానసో నరపతిః సుమతియే మస్త్రిణే సోమ
దత్తం నామ తదనుజితనయ మర్పితవాన్. సోఽపి సోదర మాగత
మివ మన్యూనానో విశేషేణ పుపోష.

ఏవం మిలితేన కుమారమణ్డలేన బాలకేశీ రనుభవ న్నధిరీధా
నేకవాహనో రాజవాహనో అనుక్రమేణ చోలోపనయనాదిసంస్కార
జాత మలభత. తత స్సకలలిపిజ్ఞానం, నిఖిల దేశభాషాపాండిత్యం, షడ
జ్ఞసహితవేదసముదాయ కోవిదత్వం, కావ్య నాటకాభ్యాన కాభ్యాయితేతి
హాన చిత్రకథా సహిత పురాణగణనైపుణ్యం, ధర్మ శబ్ద జ్యోతి

గలవాడనై, గతిలేని బాలుని గైకొని సత్యవర్మ వృత్తాంతము విను సమయమున
అతని నివాసమగు అగ్రహారము పేరు వినబడకపోవుటచే అతనిని వెదకుట
అశక్యమని తలంచి మీ మంత్రి కుమారువకు మీరే రక్షకులని మీదరి కీతనిని
దెచ్చితిని". దానిని విని సత్యవర్మ స్థితి మిక్కిలి అనిశ్చితమగుటచే భిన్న
మనస్కుడైన రాజు మంత్రియైన సుమతికి సోమదత్తుడను పేరుగల అతని
తమ్ముని కుమారుని అప్పగించెను. అతడును తమ్ముడే వచ్చినటుల తలపోయుచు
ఆ బాలుని చక్కగ పోషించెను.

ఈ విధముగ కలిసిన కుమార సమూహముతో బాల్యక్రీడల ననుభ
వించుచు, అధిరోహింపబడిన అనేక వాహనములు గల రాజవాహనుడు క్రమాను
సారముగ చోలోపనయనాది సంస్కార సమూహమును పొందెను. తదుపరి
సమస్త లిపి జ్ఞానమును, సమస్త దేశములందలి భాషలయందు పాండిత్యమును,
షడంగములతో కూడిన వేద సముదాయ విజ్ఞానమును, కావ్య, నాటక, ఆభ్యాస,
అభ్యాయికా, ఇతిహాస, చిత్రకథాదులతో కూడిన పురాణ సమూహము లందలి
నిపుణత్వమును, ధర్మ-శబ్ద-జ్యోతిష-తర్క-మీమాంసాది సమస్త శాస్త్ర సము

స్తర్కమీమాంసాది సమస్తశాస్త్రచాతుర్యం, కామస్తంభకీయాది నీతిపటల
కాశలం, వీణాద్యశేషవాద్యదాక్ష్యం, సంగీతసాహిత్యహరిత్వం, మణి
మస్త్రైషదాది మాయాప్రజ్ఞచఙ్చత్వం, మాతల్లా తురంగాది వాహనా
రోహణపాటవం, వివిధాయుధప్రయోగ చణత్వం, చౌర్య దురోధరాది
కపటకలాప్రౌఢత్వం చ, తత్తదాచార్యేభ్య స్సమ్యక్ గ్రంథ్యా యౌవనేన
విలసంతం కృత్యేష్వనలసంతం కుమారనికరం నిరీక్ష్య మహీవల్లభ
స్సోఽహం శత్రుజనదుర్జయ ఇతి పరమానంద మవిస్తత.

ఇతి శ్రీ మదాచార్యమహాకవిదణ్డినా విరచితే దశకుమారచరితే
పూర్వపీఠికాయాం కుమారోత్పత్తి ర్నామ
ప్రథమోచ్ఛ్వాసః.

దాయమునందలి చాతుర్యమును, కామస్తంభకీయాదులగు నీతిశాస్త్ర సముదాయము
నందలి కుశలత్వమును, వీణ మొదలగు సమస్త వాద్యము లందలి దక్షత్వమును,
సంగీత, సాహిత్యములందలి హరిత్వమును, మణి-మంత్రైషదాదులగు మాయా
ప్రపరద పరిజ్ఞానమును, ఏనుగులు, గుఱ్ఱములు మొదలగు వాహనముల నెక్కుట
యందలి పటుత్వమును, సమస్తములైన ఆయుధములను ప్రయోగించుట
యందలి సామర్థ్యమును, చౌర్యము ద్యూతము మొదలగు కపట కళలందలి
ప్రౌఢత్వమును, ఆయా ఆచార్యుల ద్వారా సంపూర్ణముగ పొంది, యౌవనముచే
ప్రకాశించు కుమార సమూహమును చూచి, మహారాజు "నేను శత్రుజనులకు
దుర్జయముడ"నని పరమానందము నందెను

ఇది శ్రీ మదాచార్యమహాకవి దండిచే విరచితమైన
దశకుమారచరిత మందలి పూర్వపీఠికాయందు
కుమారోత్పత్తి యను ప్రథమోచ్ఛ్వాసము.

ద శ కు మార చ రి త మ్

ద్విజోపకృతి రాష్ట్రము ద్వితీయోచ్ఛ్వాసః

అద్దైకదా వామదేవ స్వకలకలాకుళలేన కుసుమ సాయక
నమ్మితసౌష్ఠ్యర్యేణ కల్పిత సోదర్యేణ సాహసాపహసిత కుమారేణ
సుకుమారేణ జయధ్వజాతపవరణ కలకాఙ్కిత కిరేణ కుమారనికరేణ
పరివేష్టితం రాజాన మానతశిరసం సమభిగమ్య తేన కృతాం పరి
చర్యా మంగీకృత్య నిజ చరణకమల యుగలమిల న్మమకరాయమాన
కాకపక్షం విదిలిష మాణ విపక్షం కుమారచయం గాఢ మాలిజ్య
మితసత్వవాక్యేన విహితాశీ రభ్యభాషత : “భూవల్లభ ! భవదీయం
మనోరథఫల మివ సమృద్ధ లావణ్యం తారుణ్యం సుత
మిత్రో తవత్పుత్రో నుభవతి. స హ చ ర ప మే త స్య నూవ

ద శ కు మార చ రి త ము

ద్విజోపకారము అను ద్వితీయోచ్ఛ్వాసము

అంతట నొక్కనాడు వామదేవుడు నకల కళలయందు కౌశలము గలిగి,
మన్మథునిబోలు సౌందర్యము గలిగి, కల్పింపబడిన సోదర భావము గలిగి
సాహసముచే పరిహసింపబడిన కుమారిస్వామిగల, మృదువైన జయధ్వజ-చిత్ర-
కలశములచే చిహ్నితిమైన హస్తములుగల కుమారి సమూహముచే పరివేష్టించ
బడి, వంగి నమస్కరించిన రాజునుచేరి, అతినిచే చేయబడిన పరిచర్య నంగీక
రించి, తన పాదకమలముల జంటయందు తుమ్మెదల పెరెనున్న ముంగురులు గల
వారు, సంహరింపబడనున్న శత్రువులుగల వారునైన కుమార సమూహమును
గాఢముగా అలింగన మొనర్చుకొని మితము సత్యమునగు వ్యాముతో విధింప
బడిన ఆశిస్సులు గలవాడై యిట్లు పలికెను—“భూనాథా ! మీ మనోరథముల
ఫలమాయన్నట్లున్న లావణ్యముగల, యౌవనమును పొగడదగిన మిత్రులుగల

మేతస్య దిగ్విజయారంభసమయ ఏషః. తదస్య సకలక్లేశసహస్య రాజవాహనస్య దిగ్విజయప్రయాణం క్రియతా' మితి. కుమారా మారాభి రామా రామాద్యపౌరుషా రుషా భస్మీకృతారయో రయోపహనితసమీ రణా రణాభియానేన యానేన తేనాభ్యుదయాశంసం రాజాన మకార్షుః. తత్సాచివ్య మితరేషాం విధాయ సముదితాం బుద్ధి ముపదిశ్య శుభే ముహూర్తే సపరివారం కుమారం విజయాయ వినసర్జ మహీపతిః.

రాజవాహనో మజ్జశసూచకం శుభశకునం విలోకయన్ దేశం కంచి దతిక్రమ్య విన్ధ్యాటవీమధ్య మవిశత్. తత్ర హేతి హతికిణా జ్కం కాలాయనకర్కశకాయం యజ్ఞోపవీతే నానుమేయవిప్రభావం వ్యక్తకిరాతప్రభావం లోచనపరుషం కమపి పురుషం దదర్శ. తేన విహితపూజనో రాజవాహనో ఒభ్యభాషత : "నను మానవజనసర్జ

నీ పుత్రుడు అనుభవించుచున్నాడు. మిత్రసమేతుడగు నితని కిది నిశ్చయముగా దిగ్విజయారంభ సమయము. కనుక సమస్త క్లేశములను సహించగల రాజ వాహనునకు దిగ్విజయ ప్రయాణము నేర్పాటు చేయబడుగాక". మన్మథునివలె సుందరులు, రామాదుల పౌరుషముగలవారు, క్రోధముచే భస్మీపటలమొనర్చు బడిన శత్రువులు గలవారు, వేగముచే పరిహసింపబడిన వాముపు గలవారును ఐన యా కుమారులు యుద్ధ ప్రయాణమువంటి నడకతో రాజును అభ్యుదయ వాదిగా నొనర్చిరి. ఇతరులకు రాజవాహన మంత్రిత్యము విధించి, సమయోచిత బుద్ధిని ఉపదేశించి మహారాజు శుభముహూర్తమున విజయసిద్ధికై సపరివారుడైన కుమారుని పంపెను.

రాజవాహనుడు మంగళసూచకమగు శుభశకునమును కనుంగొనుచు ఒకా నొక దేశమునుదాటి వింధ్యారణ్య మధ్యభాగమును ప్రవేశించెను. అచట అయుధ ప్రహరణముల గాయముల చిహ్నము గల్గి ఇనుమువలె నతి కర్కశమగు శరీ రము గలిగి, యజ్ఞోపవీతధారణముచే ఊహింపదగిన విప్రభావము, వ్యక్త మైన కిరాతభావము గలిగి, కంటికి కఠోరముగా కన్పించు ఒకానొక పురుషుని జూచెను. ఆతనిచే ఆచరింపబడిన పూజలుగల రాజవాహనుడు ఇట్లు పలికెను. "మానవజన సంపర్కములేక, మృగములకు హితమును గూర్చు భయంకర

రహితే మృగహితే ఘోర ప్రచారే కాంతారే వింధ్యాటవీమధ్యే భవా
నేకాకీ కిమితి నివసతి ? భవదంశోపసీతం యజ్ఞోపవీతం భూసుర
భావం ద్యోతయతి; హేతిహతిభిః కిరాతరీతి రనుమీయతే; కథయ
కిమేత' దితి. తేజోమయో ఽయం స మానుషమాశ్రపౌరుషో నూనం
భవతీతి మత్వా స పురుష స్తద్వ్యయస్యముఖో న్నామజననే విజ్ఞాయ
తస్మై నిజవృత్తాంత ముచ్యయత్.—

“రాజనందన ! కేచి దిస్యా మటవ్యాం వేదాదివిద్యాభ్యాస మప
హాయ నిజకులాచారం దూరీకృత్య సత్యశౌచాదిదృఢవ్రతం పరిత్యజ్య
కిల్బిష మన్విష్యంతః పుశ్తేషురోగమాస్తదిన్న ముపభుజ్ఞానా బహవో
బ్రాహ్మణబ్రువా నివసంతి. తేషు కస్యచిత్పుత్రో నిందాపాత్రచారిత్రో
మాతజ్గనామాఽహమ్. స చ కిరాతజాలేన జనపదం ప్రవిశ్య గ్రామేషు
ధనినః శ్రీబాలసహితా నానీయ జన్తనే నిదాయ తేషాం సకలధన మప

సంచారిముగల యటవియందు వింధ్యారణ్య మధ్యభాగమున ఏకాకివై నీ వెందుకు
నివసించుచున్నావోకదా ? నీ భుజముపైనున్న యజ్ఞోపవీతము బ్రాహ్మణత్వ
మును సూచించుచున్నది శస్త్రాి ఘాతములచే కిరాతరీతి హింసపడుచున్నది.
చెప్పుము ఇది యేమి ?” తేజోనిధియగు నీతడు నిశ్చయముగా మానుషమాశ్ర
పౌరుషము కలవాడు కాడని తలచి, యా పురుషుడు అతల మిత్రుని వలన పేరు
పుట్టుకల నెఱింగి, ఆతనికి తన వృత్తాంతము నిట్లు చెప్పెను.

“రాజకుమారా ! ఈ యడవిలో (కొందరు) వేదాది విద్యల సభ్యసింఘట
మాని తమ కులాచారములను దూరపరచి, సత్య శౌచాది ధర్మవ్రతమును విడచి
పుచ్చి, పాపము*నన్వేషించుచు బోయవారి ననుసరించుచు, వారి తిండి తినుచు
బ్రాహ్మణబ్రువు లెందరో నివసించుచున్నారు. వారిలో ఒకానొకని కుమారుడను,
నిందాపాత్ర చరిత్రుడను నేను మాంతంగుడను పేరు గలవాడను. అట్టి నేను
కిరాతబలముతోపాటు జనపదమును ప్రవేశించి గ్రామముయందలి శ్రీ బాలార్చన
సహితులైన ధనికులను తీసికొనివచ్చి, బంధనము నందుంచి వారి నమస్త ధనము
లను అపహరించి మదించి దయలేని వాడనై చరించెతిని. ఒకానొకప్పుడు ఒక

హరన్నుద్భృత్య వీతదయో వ్యవరమ్. కదాచి దేకస్మి న్కాంతారే
మదీయసహచరగణేన జిహ్వాన్యమానం భూసుర మేక మవలోక్య
దయాయ త్తచిత్తో ఒవోచమ్ : 'నను పాపా! న హంతవ్యో బ్రాహ్మణ'
ఇతి. తే రోషారుణనయనా మాం బహుధా నిరభర్త్యయన్. తేషాం
భాషణపారుష్య మసహిష్టు రహ మవసీసురరక్షణాయ చిరం ప్రయుధ్య
తై రభిహతో గతజీవితో ఒభవమ్.

తతః ప్రేతపురీ ముపేత్య తత్ర దేహధారిభిః పురుషైః పరి
వేష్టితం సభామధ్యే రత్నఖచితసింహాసనాసీనం శమనం విలోక్య
తస్మై దిష్టప్రణామ మకరవమ్. సోఽపి మా మవేక్ష్య చిత్రగుప్తం
నామ నిజామాత్య మాహూయ త మవోచత్: "సచివ! నై షోఽ
ముష్య మృత్యుసమయః. నిన్దితచరితోఽవ్యయం మహీసురనిమిత్తం
గతజీవితోఒభూత్. ఇతః ప్రభృతి విగళితకల్మషస్యాన్య పుణ్యకర్మ

అరణ్యమునందు నామిత్ర సమూహముచే చంపబడనున్న ఒక బ్రాహ్మణుని చూచి
దయాయ త్తచిత్తుడనై "ఓ పాపులారా! బ్రాహ్మణుడు చంపదగినవాడు కాడు"
అని పలికితిని. క్రోధముచే నెఱ్ఱబాణిన కనులు గలవారై వారు నన్ను ఎన్నియో
విధముల భయపెట్టిరి. వారి మాటల కఠోరతన్ని సహింపజాలని నేను బ్రాహ్మణ
రక్షణ కొఱకు చాలసేపు యుద్ధమొనర్చి, వారిచే కొట్టబడి ప్రాణములు
గోల్పోతిని.

అనంతరఘ్న యమలోకమును జేరి సభామధ్యమునందు దేహధారులైన
పురుషులచే పరివేష్టింపబడి రత్నఖచిత సింహాసనము నధిరోహించిన యముని
చూచి అతనికి దండ ప్రణామ మొనర్పితిని. అతడును నన్నుచూచి చిత్రగుప్త
డను పేరు గల తన మంత్రిని పిలిచి, అతనితో నిట్లు పలికెను—“అమాత్యా!
ఇది యీతనికి మృత్యు సమయము కాదు. ఇతడు నిందిత చరిత్రుడైనను
బ్రాహ్మణ నిమిత్తముగా గత జీవితుడయ్యెను. ఇకనుండి నశించిన పాపముగల
యీతనికి పుణ్యకర్మాచరణమునందు ఆన క్తి పుట్టగలదు. నరకమున పాపిష్టులచే

కరణే రుచి రుచేష్యతి. పాపిష్టై రనుభూయమాన మత్ర యాతనా విశేషం విలోక్య పునరపి పూర్వశరీర మనేన గమ్యతా" మితి. చిత్ర గుప్తోఽపి తత్ర తత్ర సంతప్తే ష్వయస్తస్మేషు బధ్యమానా సత్కుష్ఠీ కృతే వితితి శరావతైలే షీష్యమానాన్ లగుడై ర్జర్జరీకృతావయవాన్ నిశితటట్టైః పరితక్ష్యమాణా నపి దర్శయిత్వా పుణ్యబుద్ధి ముపదిశ్య మా మముఞ్చత్.

తదేవ పూర్వశరీర మహం ప్రాప్తో మహాటవీమధ్యే శీతలోప చారం రచయిత్వా మహీసురేణ పరీక్ష్యమాణ శ్శిలాయాం శయితః క్షణ మతిష్ఠమ్. తదను విదితోదంతో మదీయబంధగణస్సహసా సమాగత్య మద్దిం మానీయ మా మపక్రాంతప్రణ మకరోత్. ద్విజన్మా కృతజ్ఞో మహ్య మక్షరశిశౌం విధాయ వివిధాగమతన్త్ర మాఖ్యాయ, కల్మష క్షయకారణం సదాచార ముపదిశ్య, జ్ఞానేక్షణగమ్యమానస్య శశిబద్ధ శేఖరస్య పూజావిధాన మభిధాయ, పూజాం మత్కృతా మగ్గీకృత్య,

అనుభవింపబడు యాతనా విశేషమును చూచి మరల సీతడు పూర్వశరీరమునే పొందగాక " చిత్రగుప్తుడును అచ్చటచ్చట కాలిన అయస్త్వంబులందు బంధింపబడు చున్నవారిని, మిక్కిలి మరగకాగిన తైల శరావములందు బడద్రోయ బడుచున్నవారిని దండములచే మోదబడు అవయవములు గలవారిని, వాడియైన రంపములచే కోయబడుచున్నవారిని కూడ చూపించి, పుణ్యబుద్ధి నుపదేశించి నన్ను వదలి పెట్టెను.

నేనా పూర్వశరీరమునే పొంది మహారణ్య మధ్య భాగమున కైత్యోప చారము గావించి బ్రాహ్మణునిచే రక్షింపబడుచున్నవాడనై, శిలపై శయనించి క్షణము ఉండితిని తదుపరి ఈ ఉదంతము తెలిసి నా బంధు సమూహము వెంటనే వచ్చి, గృహమునకు గొనితెచ్చి నన్ను నశించిన ప్రణముగల వానినిగా జేసెను. కృతజ్ఞుడైన బ్రాహ్మణుడు నాకు అక్షర జ్ఞానమును గలిగించి, సమస్త శాస్త్ర తంత్రమును చెప్పి, పాపములను నశింపజేయు సదాచారమును బోధించి, విజ్ఞాన నేత్రములచే పొందదగినవాడును, అర్ధచంద్రుని శిరమున ధరించినవాడును, ఐన శంకరుని పూజా విధానమును తెలియజెప్పి నాచే చేయబడిన పూజను అంగీక

నిరగాత్. తదారభా హం కిరాతకృతసంసర్గం బంధుకుల ముత్సృజ్య,
సకల లోకైకగురు మిందుకలావతంసం చేతసి స్మర, న్నస్మి న్కాననే
దూరీకృతకలజ్జో వసామి. దేవ ! భవతే విజ్ఞాపనీయం రహస్యం
కించి ద స్త్యాగమ్యతామ్.—

ఇతి స చ వయస్యగణా దపనీయ రహసి పున రేన మభాషత
“రాజ ! న్నతీతే నిశాన్తే గౌరీపతి స్వప్నస్వప్నహితో నిద్రాముద్రిత
లోచనం విబోధ్య ప్రసన్న వదనకాంతిః ప్రశ్రయావనతిం మా మవో
చత్ : ‘మాతంగ ! దండకారణ్యాన్తరాల గామిన్యా స్తటిన్యా స్తీర
భూమౌ సిద్ధసాధ్యారాధ్య మానస్య స్ఫటికలింగస్య పశ్చా దద్రుపతి
కన్యాపదపజ్జీచిహ్నిత స్యాశ్మన స్సన్నిధౌ విధే రాసన మివ బిలం
విద్యతే. తత్ర నిక్షిప్తం తామ్ర శాసనం విధాతు రివ శాసనం సమా
దాయ విధిం తదుపదిష్టం దిష్టవిజయ మివ విధాయ పాతాళలోకా

రించి వెడలిపోయెను. అది మొదలు బోయజాతి సంబంధముగల బంధుజాల
మును విడచి నిఖిల లోకములకు గురువు చంద్రకళాభరణుడును అగు పరమ
శివుని చిత్తమున స్మరించుచు ఈ యర్చనామనందు దూరీకృత పాపుడనై నివ
సించుచున్నాను. దేవా ! మీకు విజ్ఞాపన జేయఁచునైన రహస్యము కొంత గలదు.
ఇటు రండి”.

ఆ మాత్రుగడును మిత్రసమూహమునుండి యెడముగా గొనివచ్చి రహ
స్యముగా నాతనితో మరల నిట్లు వలికెను. “రాజా ! గడచిన రాత్రి తెల్లవారు
జామున ప్రసన్నమైన ముఖవర్చస్సుగల పార్వతీపతి స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి,
నిద్రలో మూసిన కనులు గల్గిన నన్ను మేల్కొల్పి వినయాపనతుడనైన నాతో
ఇట్లనెను — “మాతంగా ! దండకారణ్య మధ్య భాగమున ప్రవహించు నదీ తీర
భూమియందు సిద్ధ సాధ్యులచే ఆరాధింపబడు స్ఫటిక లింగమునకు వెనుక
పార్వతీదేవి పాదపంక్తులచే చిహ్నితమైన రాతి సమీపమున బ్రహ్మదేవుని
ముఖమువలె నొక రంధ్రము గలదు. అచట నిక్షిప్తమైన తామ్రశాసనమును
బ్రహ్మదేవుని ఆజ్ఞవలె గ్రహించి దానియందు నిర్దేశింపబడిన విధానమును

ధీశ్వరేణ భవతా భవితవ్యమ్. భవత్సాహాయ్యైకరో రాజకుమారో ఒద్యో శో వా సమాగమిష్య'తీతి. తదాదేశానుగుణమేవ భగవదాగమన మభూత్. సాధనాభిలాషిణో మమ తోషిణో రచయ సాహాయ్యో' మితి.—తథే త్యుక్త్వా రాజవాహనో సాకం మాతజ్ఞేన సమితో త్రమాజ్ఞేన విహాయార్ధరాత్రే నిద్రాపరతస్త్రిం మిత్త గణం వనాంతర మవాప.

తదను తదనుచరా స్సౌకర్యేన రాజకుమార మనవ లోకయంతో విషణ్ణహృదియాస్తేషు వనేషు సమ్య గన్విష్యానవేక్షిమాణా ఏతదన్వేషణమనీషయా దేశా న్తరం చరిష్టవో నిశ్చితపునస్సంజమ సంకేతస్థానాః పరిస్పరం వియుజ్య యయుః.

లోకై కవీరేణ రక్ష్యమాణ స్సంతుష్టాన్తరంగో మాతజ్ఞోఒపి బిలం శశీశేఖరకథితాభిజ్ఞానపరిజ్ఞాతం నిశ్శుక్లం ప్రవిశ్య, గృహీత

అదృష్ట విజయమువలె భావించి నీవు పాతాళ లోకమునకు అధీశ్వరుడవు గావలయును. మీకు సహాయ మొనర్చు రాజకుమారుడు నేడో రేపో రాగలడు." ఆ పుమ శివుని ఆజ్ఞాను గుణముగనే మీ రాక సంభవించినది. సాధనము లభిలషించుచు, సంతోషించుచున్న నాకు సహాయము చేయుము." రాజవాహను డల్లెయని పలికి యర్ధరాత్రమున నిద్రాసక్తమయిన మిత్రసమూహమును వదలి నతమ స్తకుడైన మాతంగునితో కలిసి వేతొక యరణ్యమునకు బోయెను.

పిమ్మట నాతని అనుచరులందరును రాజకుమారుని గానక దుఃఖావిష్ట హృదయాలై అడవులలో బాగుగ వెదకియు కాననివారై యాతనిని అన్వేషించు తలంపుతో దేశాంతరముల సంచరింప దలంచి నిశ్చయింపబడిన పునస్సమాగమ సంకేతస్థానము గలవారై పరస్పరము విడివడి వెడలిపోయిరి.

లోకై క వీరుడగు రాజవాహనునిచే రక్షింపబడుచు సంతుష్టాంత రంగుడగు మాతంగుడును చంద్రశేఖరునిచే చెప్పబడిన గుర్తులవలన తెలిసికొనబడిన బిలమును నిశ్శుంకముగా ప్రవేశించి, గ్రహింపబడిన తామ్రశాసనము గలవారై . ఆ

తామ్రశాసనో, రసాతలం పథా తేనైవోపేత్య, తత్ర కన్యచి తృప్త
ణస్య నికపే కేశికాననకాసారస్య వితతసారసస్య సమీపే నానావిధేన
శాసనవిధానోపపాదితేన హవిషా హోమం విధాయ, ప్రత్యూహపరి
హారిణి సవిస్మయం విలోకయతి రాజవాహనే, సమిదాజ్యసముజ్జ్వలితే
జ్వలనే పుణ్యగేహం దేహం మస్త్రపూర్వక మాహూతీకృత్య, తటిత్స
మానకాంతిం దివ్యాం తను మలభత.

తదను మణిమయ మణ్డనమణ్డలమణ్డితా సకలలోకలలనా కుల
లలామభూతా కన్యకా కాచన విసీతానేక సఖీజనానుగమ్యమానా కల
హంసగత్వా శనై రాగత్యావనిసురోత్తమాయ మణి మేక ముజ్జ్వలా
కార ముపాయనీకృత్య, తేన 'కా త్వ ?' మితి పృష్టా సోత్కణ్ఠా కల
కణస్వనేన మద్దమద్ద ముదజ్జలి రభాషత: 'భూసురోత్తమ! అహ మను
రోత్తమనద్దినీ కాశిన్దీ నామ; మమ పితౄఽయం లోకస్య శాసితా మహాను

మ్నాముననే రసాతలమును చేరి అచ్చట ఒకానొక పట్టణ సమీపమున, శాసనము
నందలి విధానముచే ప్రతిపాదించబడిన నానావిధమైన హవిస్సువేత హోమము
చేసి, విఘ్నమును పరహంతు రాజవాహనుడు సవిస్మయముగ చూచుచుండ,
సమీపలభేతను. నేతి చేతను ప్రవృత్తిని అగ్నిహోత్రమునందు పుణ్యములకు
పుట్టినిల్లగు తన దేహమును మంత్రపూర్వకముగా ఆహూతినొనర్చి విద్యుత్స
మాన ప్రకాశముగల దివ్య తనువును పొందెను.

తదనంతరము మణిమయములైన భూషణ గణముచే అంకరింపబడి
నదియు, సమస్త స్త్రీ లోకమునకు శిరోమణియైనదియు, వినయవతులగు అనేక
సఖీజనముచే అనుసరించబడినదియునగు ఒక కన్యక కలహంస గమనముతో
మెల్లగావచ్చి బ్రాహ్మణోత్తముడగు మాతంగునకు ఉజ్వలాకారముగల ఒక
మణిని కానుకగా నిచ్చి ఆతనిచే "నీ వెవతెవు?" అని యడుగబడి, ఉత్కంఠ
గలదియై అంజలి ఘటించి, కలకంఠ స్వనముతో మెలమెల్లగా నిట్లు పలికెను —
"బ్రాహ్మణోత్తమా! నేను ఒక రాక్షసోత్తముని కూతురను, కాశిందియను
దాసను. ఈ లోకమున కదినతియైన మహానుభావుడగు నా తండ్రి పరాభవింప

భావో నిజపరాక్రమా సహిష్టునా విష్టునా దూరీకృతామరే సమరే యమ
నగరా తిథిరకారి. తద్వియోగశోకసాగరమగ్నాం మామవేక్ష్య కోఽపి
కారుణిక సిద్ధతాతపోఽభాషత : 'బాలే ! కశ్చిద్దివ్యదేహధారీ మానవో
నవో వల్లభ స్తవ భూత్వా సకలరసాతలం పాలయిష్య'తీతి. తదా
దేశం నిశమ్య, ఘనోన్ముఖీ చాతకే వర్షాగమన మివ తవాఽలోకన
కాఙ్క్షిణీ చిర మతిష్ఠమ్. మన్మనోరథ ఫలాయమానం భవదాగమన
మవగమ్య, మేద్రాజ్యావలమ్బనభూతామాత్యానమత్యా మదనకృత
సౌభ్యేన మనసా భవంత మాగచ్ఛమ్. లోకస్యాస్య రాజ్యలక్ష్మీ
మంగీకృత్య మాం తత్సవత్నీం కరోతు భవా" నితి. మాతల్గోఽపి
రాజవాహనానుమత్యా తాం తరుణీం పరిణీయ దివ్యాజ్ఞనాలాభేన హృష్ట
తరో రసాతలరాజ్య మురరీకృత్య పరమానంద మానసాద.

బడిన యమరులుగల సమరమున తన పరాక్రమము సహింపని విష్టువుచే
యమనగరమునకు అతిథిగా చేయబడెను.

ఆతని వియోగ దుఃఖమనెడు సముద్రమున మునిగిన నన్ను జూచి
ఎవడో ఒక దయగల సిద్ధ తాపరుడు—“బాలా ! ఒకానొక దివ్య దేహమును
ధరించిన క్రొత్త మానవుడు నీకు భర్తయై సమస్త రసాతలము పరిపాలింప
గలడు” అని వలికెను. ఆయన ఆజ్ఞను విని, మేఘములకై ఎదురునూచు
చాతకపక్షి వర్షాగమమునువలె నిన్నుజూచు కోరిక గలదాననై చిరకాలముంటిని.
నా కోరికలకు ఫలము వంటిదైన నీ యాగమనమును తెలిసికొని, నా రాజ్యము
నకు అవలంబకులైన అమాత్యుల యనుమతితో, మన్మథ సారధ్యముగల
మనస్సుతో మిమ్ము చేరితిని. ఈ లోకపు రాజ్యలక్ష్మిని నీవు అంగీకరించి నన్ను
దానికి సవతినిగా జేయుదువుగాక”. మాతంగుడును రాజవాహనుని అనుమతితో ఆ
తరుణిని పరిణయమాడి, దివ్య స్త్రీ లాభముచే మిక్కిలి సంతసించినవాడై
రసాతల రాజ్యము నంగీకరించి పరమానందము నందెను.

వచ్చుచున్న వయస్యగణం సమాగతో రాజవాహన స్తదవలోకన
కౌతూహలేన భువం గమిష్టుః కాశీనీదత్తం క్షత్విపాసాదిక్లేశనాశనం
మణిం సాహాయ్యకరణసంతుష్టా స్మాతజ్జాలభ్యా, కంచ నాద్వాన మను
వర్తమానం తం విస్మయ్య, బిలపథేన నిర్యయా. తత్ర మిత్రగణ
మనవలోక్య భువం బ్రాహ్మ. భ్రమంశ్చ విశాలోపశల్యే కమప్య
క్రీడ మాసాద్య విశిశ్రమిషు, రాందోళికారూఢం రమణీసహిత మాప్త
జనపరివృత ముద్యానే సమాగత మేకం పురుష మపశ్యత్. సోఽపి
పరమానందేన పల్ల వితచేతా వికసితవదనారవిందో 'మమ స్వామీ సోమ
కులావతఃసో విశుద్ధయశోనిధీ రాజవాహన ఏషః; మహాభాగ్యతయాఽ
కాండ ఏవాస్య పాదిమూలం గత వానస్మి; సంప్రతి మహా స్వయనో
త్సవో జాతః' ఇతి ససంభ్రమ మాందోళికాయా అవతీర్య, సరభస
పదవిన్యాస విలాస హర్షోత్కర్ష భరితః, త్రివతుఃపదా న్యుద్గత్య,
తస్య చరణకమల యుగళం గళదుల్లసన్మల్లికావలయేన మౌళినా

మిత్ర సమూహమును వంచి విచ్చిన రాజవాహనుడు వారిని చూడవలె
నను కుతూహలముతో భూలోకమునకు పోగోసినవాడై సాహాయ్యముచే సంతుష్టు
డైన మాతంగుని వలన ఆకలి దప్పి మొదలగు క్లేశములను నశింపజేయగల
కాశీందీ దత్తమైన మణిని పొంది, కొంతదూరము అనుసరించి వచ్చిన మాతంగుని
వెనుకకు పంపి, బిలమార్గమున బయటికి వచ్చెను. అచ్చట మిత్రగణమును
గాంచక లోకమున తిరిగెను అట్లు తిరుగుచు విశాల గ్రామసీమ యందలి
ఉద్యానవనమును జేరి విశ్రమింపగోరినవాడై, రమణీ సహితుడు, బంధుజన పరి
వృతుడునై పల్లకి నెక్కి ఉద్యానవనమున ప్రవేశించిన ఒక పురుషుని చూచెను.
ఆతడును పరమానందముతో చిగురించిన చిత్తము గలవాడై, వికసించిన ముఖ
కమలము గలవాడై "ఇతడు చంద్రవంశమునకు అభరణము, పరిశుద్ధ కీర్తినిధి
యైన నాస్వామి రాజవాహనుడు. గొప్ప భాగ్యవశముచేత కారణము లేకయే
ఇతని పాదమూలమును జేరితిని. ఇప్పుడు నా కన్నుల పండుగైనది" అని
తొందరిగా పల్లకినుండి దిగి, తడబడు పాద న్యాసముల విలాసముచే, హార్షో
త్కర్షముచే నిండినవాడై, మూడు నాలుగడుగులు నడచి, జారుచున్న విక

వస్పర్శ. ప్రమోదాశ్రుపూర్ణో రాజా పులకితాఙ్గం తం గాఢ మాల్గ్ల్య
'అయే : సౌమ్య సోమదత్త !' ఇతి వ్యాజహార.

తతః కస్యాపి పున్నాగభూరుహస్య ప్రచ్ఛాయశీతలే తలే సం
విష్టేన మనుజనాథేన సప్రణయ మభాణి : 'సఖే : కాలమేతావత్తం,
దేశే కస్మిన్, ప్రకారేణ కేన అస్థాయి? భవతా సంప్రతి కుత్రగమ్యతే?
తరుణీ కేయమ్ ? ఏష పరిజన స్సంపాదితి కథం ? కథ' యేతి.
సోఽపి మి త్రనందర్శనవ్యతికరాపగతచింతాఙ్గరాతిశయో ముకుళిత
కరకమల స్ఫవినయ మాత్మీయప్రచారప్రకార మవోచత్.

ఇతి శ్రీ మదాచార్య మహాకవిదణ్డినః కృతౌ దశకుమారచరితే
పూర్వపీఠికాయాం ద్వితీయకృతి ర్నామ
ద్వితీయోచ్ఛ్వాసః.

సింహిప మల్లెపూలమాల గల శిరముతో ఆతని పాదవన్మయుగళమును స్పృశిం
చెను. అనంద బాష్పములతో నిండిన రాజు పులకిత శరీరుడైన యాతనిని గాఢ
ముగ కౌగలించుకొని "ఓయీ : సౌమ్య సోమదత్తా !" యని పలికెను.

తరువాత ఒక పున్నాగ వృక్షపు నీడగల చల్లని ప్రదేశమునందు కూర్చు
డిన మహారాజు ప్రేమ పూర్వకముగా నిట్లు పలికెను— "మిత్రమా ! ఇంక
కాలము నీవు ఏ దేశమునందు ఏ విధముగ నుంటివి? ఇప్పుడెచ్చటికి వెళ్ళు
చుంటివి? ఈ తరుణి యెవ్వరు? ఈ దాస జనము నెట్లు సంపాదించితివి?
చెప్పుము". వాడును మిత్రుని దర్శించుటచేత నశించిన చింతా ఙ్గరాతిశయము
గలవాడై అంజలి ఘటించి సవినయముగ తన సందార విధానమును చెప్పెను.

ఇది శ్రీ మదాచార్య మహాకవి దండి కృతియైన
దశకుమారచరిత మందలి పూర్వపీఠికాయందు
ద్వితీయకృతి యను ద్వితీయోచ్ఛ్వాసము.

ద శ కు మార చ రి త మ్

సోమదత్తచరితం నామ తృతీయోచ్ఛ్వాసః

దేవ ! భవచ్చరణకమల నేవాభిలాషీభూతో ఓహం భ్రమ
న్నేకస్యాం వనావనౌ పిపాసాకులో లతాపరివృతశీతల నదసలిలం
పిబన్, ఉజ్జ్వలాకారం రత్నం తత్తైక్యక మద్రాక్షమ్. త దాదాయ,
గత్వా చ, కంచనాధ్వన మతిక్రమ్య, అమృరమణే రత్యుష్ణతయా
గంతు మక్షమో, వనేఽస్మి న్నేవ కిమపి దేవాయతనం ప్రవిష్టో, దీనా
ననం బహుతనయసమేతం స్థవిరం మహీసుర మేక మవలోక్య, కుశల
ముదితదయో ఓహ మప్యచ్ఛమ్. కార్పణ్యవివర్ణవదనో మహాశాస్త్రార్థ
మానసో ఓహోచ దగ్రజన్మా ‘‘మహాభాగ ! సుతా నేతా న్మాతృహీనా
ననే కై రుపాయై రక్షన్, ఇదాసీ మస్మిన్ కుదేశే భైక్షం సంపాద్య

ద శ కు మార చ రి త ము

సోమదత్త చరిత్రము అను తృతీయోచ్ఛ్వాసము

దేవా ! మీ పాదపద్మ సేవను అభిషేచించు నేను ఒకానొక వన ప్రదేశ
మున సంచరించుచు దప్పికగొని లతలచే కప్పబడిన చల్లని నదముల జలమును
ద్రావుచు, అచట ప్రకాశించు అకాలముగల ఒక రత్నమును శనుగొంటిని.
దానిని గైకొని బయలుదేరి. కొంత మార్గమును గడచి, సూర్యుని వేడి ఎక్కు
వగుటచే నడుచుట కశక్తుడనై ఈ వనమునందలి ఒక దేవాలయము ప్రవేశించి దీన
వదనుడు బహుపుత్ర సమేతుడునగు ఒకముదుసలి బ్రాహ్మణుని చూచి, దయపుట్టి
కుశల మడిగితిని. కృపణత్వముచే వివర్ణమైన ముఖము గల్గి గొప్ప ఆశతో
నిండిన మనసు గలవాడై బ్రాహ్మణుడిట్లు పలికెను—‘‘మహానుభావా ! మాతృ
హీనులైన ఈ కుమారులను పెక్కు ఉపాయములతో రక్షించుచు, ఇప్పుడీ పాడు

దద దేవేహ్యో, వసామి శివాలయేఽస్మి' న్నితి. 'ధూదేవ ! పతి త్కట కాధిపతీ రాజా కస్య దేశస్య ? కిన్నామధేయః ? కి మ త్రాగమనకారణ మస్య ?' ఇతి పృష్టోఽథాషత మహీసురః.

సౌమ్య ! మత్తకారో నామ లాఙ్కేశ్వరో దేశస్యాస్య పాల యితు ర్విరకేతో స్తనయాం వామలోచనాం నామ రుణీరత్న మన మానలావణ్యాం శ్రావంశ్రావ మవధూతదుహితృప్రార్థనస్య తస్య పాటలీనామ్నా నగరీ మరాత్పీఠ్. వీరకేతు రపి భీతో మహాహ యన మివ తనయాం మత్తకాలాయాదాత్. తరుణీలాభహృష్టచేతా లాటపతిః 'పరిణేయా నిజపుర ఏ'వేతి నిశ్చిత్త్య, గచ్ఛన్నిజదేశం ప్రతి, మృగయాదరేణాత్ర వనే నైన్యవాస మకారయత్. కన్యాసారేణ సియుక్తో మానపాలో నామ వీరకేతుమ స్త్రి మానధన శ్చతురంగబల సమన్వితో ఽన్యత్ర రచితశిబిర స్తన్నిజనాథావమానభిన్న మానసోఽన్తర్పితోదేతి.

దేశమునందు భిక్షమును సంపాదించి పీఠకి పెట్టుచు ఈ శివాలయమునందు నివ సిండుచున్నాను". "బ్రాహ్మణుడా ! ఈ శిబిరమునకు అధిపతి యే దేశపు రాజు ? ఏమి పేరు గలవాడు? ఇచ్చట ఆతని రాకకు గారామేమి ?" అని అడుగ బడినవాడై బ్రాహ్మణుడు ఇట్లు వలికెను.

"ఓ సౌమ్యుడా ! మత్తకాలదను లాటదేశపు రాజు ఈ దేశపు పాలకు డగు వీరకేతుని పుత్రికయగు వామలోచనయను సాటిలేని లావణ్యముగల స్త్రీ రత్నమును గూర్చి విని విని, పుత్రిక నిమగ్నునిన లన ప్రార్థనను తిరస్కరించిన యాతని పాటలీ నగరమును ముట్టడించెను. వీరకేతుడును భీతుడై తన కూతు రును గొప్ప కానుకగా మత్తకాలున కిచ్చించెను. యువతి లభించుటచే సంత సిందిన చిత్తముగల లాట దేశాధిపతి తన పురమునందే పెళ్ళి చేసికొనవలెనని విశ్చయించి, స్వదేశమునుగూర్చి వెళ్లుచు వేటయందలి ఆదరముచే ఈ అరణ్యము నందు నైన్యపు శిబిరమును వేయించెను. కన్యయే సర్వస్వమైన వీరకేతునిచే నియోగింపబడిన మానధనుడైన మానపాలుడను వీరకేతుమంత్రి చతురంగ బల సమన్వితుడై మరియొకచోట శిబిరము వేయించినవాడై తన ప్రభువునకు కల్గిన అవమానముచే భిన్న మనస్కుడై రహస్యముగా ప్రతిక్రియ నాలోచించెను.

‘విప్రోఁసౌ బహుతనయో విద్వాన్విర్దనః స్థవిర శ్చ దాన
యోగ్యః’ ఇతి తస్మై కరుణాపూర్ణమనా రత్న మదామ్. పరమాష్టాద
వికసితానోఽభిహితానేకాశీః కుత్రచి దగ్రజన్మా జగామ. అధ్వశ్రమ
ఖిన్నేన మయా తత్ర నిరవేశి నిద్రాసుఖమ్. తదను పశ్యాన్నిగళిత
బాహుయుగళ స్స భూసురః కళాభూతచిహ్నితగాత్రో ఽనేకనై త్రిం
శికై రనుయాతోఽభ్యేత్య మా ‘మసౌ దస్య’ రిత్యదర్శయత్. పరి
త్యక్తభూసురా రాజభటా రత్నావా ప్తిప్రకారం మదుక్త మనాకర్ణ్య,
భయరహితం మాం గాఢం నియమ్య రజ్జుభి, రానీయ కాదాగార,
‘మేతే తవ సఖాయ’ ఇతి నిగడితాన్ కాంశ్చి నిర్దిష్టవంతో, మా మపి
నిగడితచరణయుగళ మకార్షుః.

కిం కర్తవ్యతామూఢేన నిరాశక్లేశానుభవేనావోచి మయాః
‘నను పురుషాః ! వీర్యపరుషాః ! నిమిత్తేన తేన నిర్విశభ కారావాస
దుఃఖం దుస్తరం ? యూయం వయస్యా ఇతి నిర్దిష్ట మేతైః ; కి

“అనేక తనయులు గల్గి పిదవాండుడై, ధనము లేనివాడై, ముదుసలియైన
యీ పిష్టుడు దాన యోగ్యుడని” తలచి నయతో నిండిన మనస్సు గలవాడనై
ఒక రత్నమును ఆతనికిచ్చితిని. పరమానందముచే వికసించిన పదనము గల్గి
పెక్కు ఆశీస్సులొసంగి యా బ్రాహ్మణుడు ఎచటికో వెడలిపోయెను. మార్గాయాస
ఖిన్నుడనైన నేను అచ్చట నిద్రాసుఖమునుభవించితిని. తదుపరి వెనుకకు మరల్చి
కట్టబడిన బాహుయుగళము గల్గి, కొరడా దెబ్బల గుర్తులుగల యా బ్రాహ్మణుడు
అనేకులైన ఖడ్గధారులచే ననుసరించబడి, నన్నుజేరి “ఇతడే దొంగ” యని
నూపించెను. బ్రాహ్మణుని వదలిపెట్టిన రాజభటులు నాచే చెప్పబడిన రత్నప్రాప్తి
విధమును వినక, భయరహితుడనైన నన్ను త్రాళ్ళచే గట్టిగ బంధించి, కారా
గారమును చేర్చి “వీరే నీ మిత్రు”లని బంధింపబడిన కొందరిని చూపించుచు
నన్ను కూడ బంధింపబడిన పాదయుగళము గలవానినిగా నొనర్చిరి. ఏమిచేయుటకు
తెలియక నిరాశక్లేశములను అనుభవించు నేనిట్లు పలికితిని. “పరాక్రమముచే
పరుషులగు ఓ పురుషులారా ! ఏ కారణముచేత దుస్తరమైన కారాగారవాస
దుఃఖమును అనుభవించుచున్నారు ? మీరు స్నేహితులని వీరిచే నిర్దేశింపబడినది.

మిదిమ్ ?' ఇతి. తిథావిధం మా మవేక్ష్య భాసురాన్మయా శ్రుతం
 లాటపతివృత్తాంతం వ్యాఖ్యాయ చోరవీరాః పున రవోచన్ : 'మహా
 భాగ ! వీరకేతుమన్త్రిణో మానపాలస్య కిష్కరా వయం. తిదాజ్ఞయా
 లాటేశ్వరిమారిణాయ రాత్రౌ సురభాద్వారేణ తదిగారం ప్రవిశ్య,
 తత్ర రాజాభావేన విషణ్ణా, బహుధన మపహృత్య మహాటపీం ప్రావి
 శామ. అపరేద్యుః శ్చాన్వేషిణో రాజానుచరా బహవోఽభ్యేత్య, హృత
 ధనాన్నితా నస్మాన్ పరితః పరివృత్య, దృఢతరం బద్ధ్వా, కటక
 మానీయ, సమస్తవస్తుశోధనవేలాయా మేకస్యానర్ఘ్యరత్నై స్సాభావే
 నాస్మద్యధాయ మాణిక్యదానయాస్మా స్మిలాశృంజలయన్.' ఇతి.
 శ్రుతరత్న రత్నాలోకనస్థానోఽహ 'మిదం తదేవ భూదేవదానం
 మాణిక్య' మితి నిశ్చిత్య, తా న్దుఃఖస్థా నాత్మనో జన్మ నామధేయం
 యుష్మదిన్వేషణపర్యటన ప్రకారం చాభాష్య, సమయోచితై స్సంలాపై

ఇది సేమి ?" అట్టి నన్నుజూచి, బ్రాహ్మణునివలన నేను వినిన లాటదేశాధిపతి
 వృత్తాంతమును నవిస్తరముగ జెప్పి చోరవీరులు మరల నిట్లు పలికిరి. "మహా
 భాగ! మేము వీరకేతు మంత్రియగు మానపాలుని భృత్యులము. అతని అనుమతిచే
 లాటపతిని చంపుటకై రాత్రియందు సురింగ మార్గమున అతని నిలయమును
 ప్రవేశించి, అచ్చట రాజు కనబడక పోవుటచే దుఃఖితులమై, గొప్ప ధనము
 నపహరించి, మహారణ్యమును ప్రవేశించితిమి. మరునటి దినమున అన్వేషకులై న
 ఎందరో రాజసేవకులు చేరి అపహరించిన ధనములతోనున్న మమ్ము చుట్టుముట్టి
 మిక్కిలి దృఢముగా బంధించి, కటకమునకు కొనితెచ్చి, సమస్త వస్తువులను
 పరిశీలించు సమయమున ఒక అమూల్య రత్నము లేమిచే మమ్ములను చంపుటకు,
 మాణిక్యమును మరల గ్రహించుటకును మమ్ముల నిట్లు బంధించిరి. రత్నమును
 గూర్చి, రత్నము కనబడు స్థానమును గూర్చి యిరిగిన నేను "ఇది బ్రాహ్మణు
 నకు దానమిచ్చిన యా మాణిక్యమే" యని నిశ్చయించి, దుఃఖితులై న వారి
 నుద్దేశించి, నీ జన్మమును, పేరును, మిమ్ము అన్వేషించుచు తిరిగిన విధమును
 చెప్పి, సమయోచిత సంభాషణములతో స్నేహము నొనర్పితిని, తదుపరి అర్థ
 రాత్రమున వారియొక్క, నాయొక్క శృంఖలా బంధనమును ఛేదించి, వారిచే

రైత్రితీ మకార్షమ్ తతోఽర్ధరాత్రే తేషాం మమ చ శృజ్జలాబద్ధసం
నిర్భిద్య, తైరనుగమ్యమానో, నిద్రితస్య ద్వాష్ట్యగణస్యాయుఙ్జాల
మాదాయ, పురరణే స్ఫురతోఽభిముఖాగతాన్ పటుపరాక్రమలీలయా
ఽభిద్రావ్య, మానపాలశిబిరం ప్రావిశమ్. మానపాలో నిజకిజ్జ
రేభ్యో మమ కులాభిమానవృత్తాంతం తాత్కాలిక విక్రమం చ నిశమ్య
మా మార్చయత్.

పరేద్యుర్మత్తకాలేన ప్రేషితాః కేచన పురుషా మానపాల
ముపేత్య, 'మన్త్రిన్ : మదీయరాజమన్దిరే సురజ్గయా బహుధన
మపహృత్య చోరపీరా భవదీయకటకం ప్రావిశన్. తా నర్పయ; నో
చే నృహాననర్థ స్సంభవిష్యతి.' ఇతి క్రూరతరం వాక్య మబ్రువన్.
త దాకర్ణ్య రోషారుణితనేత్రో మన్త్రి "లాటపతిః కః ? తేన మైత్రి
కా ? పున రస్య వరాకస్య సేవయా కిం లభ్యమ్ ?' ఇతి తాన్నిర
భర్త్యయత్. తే చ మానపాలోక్తం విప్రలాపం మత్తకాలాయ తథై
వాకథయన్. కుపితోఽపి లాటపతి ర్దోర్విర్యగర్వేణాల్పనైనికసమేతో

ననుసరింపబడి, నిద్రించిన ద్వాపరపాలక సమూహపు ఆయుధగణము తీసికొని,
ఎదురై తాకిన నగర రక్షకులను గొప్ప పరాక్రమలీలచే పాఱుద్రోలి మానపాలుని
శిబిరమును ప్రవేశించితిని. మానపాలుడును తన భృత్యుల నలన నా కులాభిమాన
వృత్తాంతమును, తాత్కాలిక పరాక్రమమును విని నన్నుర్పించెను.

మరుసటి దినమున మత్తకాలునిచే పంపబడిన కొందరు పురుషులు మాన
పాలుని జేరి "మంత్రి : నా రాజమండలము నందలి సురంగ మార్గమున బహు
ధనము నపహరించి, చోరపీరులు నీ కటకమును ప్రవేశించిరి వారి నప్పగింపుము
లేనియెడల గొప్ప అనర్థము సంభవింప గలదు." అని మిక్కిలి క్రూరమైన
వాక్యము పలికిరి. అది విని క్రోధముచే నెఱ్ఱవారిన కన్నులుగల మంత్రి "లాటపతి
ఎవడు ? ఆతనితో మైత్రియేమి ? ఆ నీచుని సేవచే నేమి లభ్యమగును ?" అని
వారిని బెడరించెను. వారును మానపాలునిచే పలుకబడిన విప్రలాపమును మత్త
కాలునకట్లే చెప్పిరి. కుపితుడైన లాటపతియును భుజబల గర్వముచే కొద్ది

యోద్ధుమథ్యగాత్. పూర్వమేవ కృతరణనిశ్చయో మానసాల స్సన్నద్ధ
యోధో యోద్ధుకామో భూత్వా, నిశ్శబ్దం నిరగాత్. అహమపి సహ
మానం మన్త్రిదిత్తాని బహుశతురణమోపేతం చతురసారఫిం రఫించ,
దృఢతరం కవచం, మదనురూపం చాపం చ, వివిధబాణపూర్ణం
తూణీరద్వయం, సముచితా న్యాయుధాని గృహీత్వా, యుద్ధసన్నద్ధో,
మదీయబలవిశ్వాసేన రిపూద్ధరబోధ్యుక్తం మన్త్రిణ మన్యగామ్.
పరస్పరమత్సరేణ తుములసజ్గరకర ముభయనైన్య మతిక్రమ్య,
సముల్లసద్భుజాబోపేన బాణవర్షం తదగ్గే విముఖ్య, స్ఫురాతీ స్ఫ్రి
హరమ్. తతోఽతిరయత్కటంజమం మద్రుథం తన్నికటం సీత్వా శీఘ్రుజ్ఞ
నోపేతతదీయరథోఽహ మరాతే శ్శిరఃకర్తన మకార్షమ్.

తస్మిన్నివృత్తితే, తదవశిష్టనైనికేషు పరాయితేషు, నానావిధం
హయగజాదివస్తుజాల మాదాయ, పరమానందసంభృతో మన్త్రి మమా
నైన్యమతో కూడి, యుద్ధము చేయుటకు వచ్చెను పూర్వమే యుద్ధము చేయ
నిశ్చయించిన మానసాలుడును సంసిద్ధులైన యోధులు గలవాడై, యుద్ధకాముడై
నిశ్శబ్దముగా బయలుదేరెను. నేనును సగౌరవముగా మంత్రిచే నీయబడిన అనే
కములైన అశ్వములతోగూడి నేర్పరియగు సారధిగల రథమును, అతి దృఢమైన
కవచమును, నా కనురూపమైన ధనుస్సును, అనేక బాణములతో నిండిన అమ్ముల
పొది జంటను, సముచితములైన ఆయుధములను తీసికొని, యుద్ధ సన్నద్ధుడనై,
నా పరాక్రమము నందలి విశ్వాసముచే శత్రువును జయించుట కుద్యుక్తుడైన
మంత్రి ననుసరించితిని. పరస్పర మాత్సర్యముతో సంకుల సమరము సాగించు
నుభయ నైన్యముల నతిక్రమించి, ప్రకాశించు భుజబల గర్వముతో బాణవర్షమును
వారి అవయవములందు కురిపించుచు, శత్రువులను సంహరించితిని. తదనంతరము
మిక్కిలి వేగవంతములైన అశ్వములుగల నా రథమును ఆతని సమీపమునకు
గొనిపోయి, త్వరిత లంఘనముచేత నాతని రథము నందుకొని నేను శత్రువు
శిరస్సును ఖండించితిని.

ఆ మత్తకాలుడు పడినంత మిగిలిన యాతని నైనికులు పారిపోగా
సమస్త విధమైన అశ్వగజాది వస్తుజాలమును తీసికొని మిక్కిలి ఆనంద సంభ

నేకవిధాం సంభావనా మకార్నీత్, మానపాలప్రేషితా త్తదనుచరా దేన మఖిల ముదన్త మాకర్ణ్య, సంతుష్టమనా రాజాఽభ్యుద్గతో, మదీయ పరాక్రమే విస్మయమానః, సమహోత్సవ మమాత్యబాన్ధవానుమత్యా శుభదినే నిజతనయాం మహ్య మదాత్. అతో యౌవరాజ్యాభిషిక్తో ఽహమనుదిన మారాధితమహిపాలచిత్తో వామలోచనయాఽనయా సహ నానావిధస్త్రాఖ్య మనుభవన్, భవద్విరహవేదనాశల్య నై కల్యహృదయ, స్పిద్ధాదేశేన సుహృజ్జనావలోకనఫలం ప్రదేశం మహాకాలనివాసినః పరమేశ్వరస్యారాధనాయాద్య పత్నీసమేత స్సమాగతోఽస్మి. భక్త వత్సలస్య గౌరీపతేః కారుణ్యేన భవత్పాదారవిన్ద సందర్శనానన్దసన్దోహో మయా లబ్ధ ఇతి.

తం నిశమ్య నన్దితపరాక్రమో రాజవాహన స్తన్నిరపరాధ దండం దైవ ముపాలభ్య తస్మై క్రమేణాఽత్మచరితం కథయామాస. తస్మి న్నవసరే పురతః పుష్పోద్భవం విలోక్య ససంభ్రమం నిజ

రితుడైన మంత్రి నాకు బహువిభమైన గౌరవము ఒనర్చెను. మానపాలునిచే పంపబడిన అనుచరునివలన ఈసమ స్తవృత్తాంతమును విని సంతుష్టమనస్కుడైన మహారాజెదురుపచ్చి నా పరాక్రమమునకు విస్మయము జెందినవాడై ముత్రి, బింధువుల అనుమతితో ఒక శుభ దినమునందు మహోత్సవములతో, తన కూతు రను నా కొనంగెను. షిమ్మట యౌవ రాజ్యమునందు అభిషిక్తుడైన నేను ప్రతిదినము మహారాజు చిత్తము నారాధించుచు, ఈ యుపతితోపాటు బహువిధ పౌఖ్యము లనుభవించుచు, మీ యెడబాటువలన గలిగిన బాధయనెడి శల్యముచే వికలజెందిన హృదయము గలవాడనై ఒక సిద్ధుని అనతి ప్రకారము మహాకాల నివాసియగు పరమేశ్వరు నారాధించుట కొరకు ధర్మపత్నీ సమేతముగ మిత్ర దర్శనము ఫలముగాగల ఈ ప్రదేశమునకు వచ్చితిని. భక్తులయందు వాత్సల్యము గల పార్వతీపతి దయచే మీ పాద పద్మములను దర్శించుటవలన కలిగిన ఆనందాతిశయము నాకు లభించినది."

ఆ వృత్తాంతమును విని అభినందింపబడిన పరాక్రమము గల రాజవాహ నుడు అపరాధము లేకయే దండనమును విధించిన దైవమును నిందించి, క్రమ ముగా నాతనికి తన చరిత్రమును చెప్పెను. ఆ సమయమున ఎదుట పుష్పోద్భ

నిటలతటస్పృష్టచరణాల్లాళి ముదిజ్జలి మక్కువ్గాఢ మాలిజ్జి, ఆనంద
బాష్ప సంకుల సంపుల్లచోచనః, 'సౌమ్య ! సోమద త ! ఆయం
స పుష్పోద్భవః.' ఇతి తస్మై తం దిర్ఘయామాస. తౌ చ చిరవిరహా
దుఃఖ ముత్స్పృజ్యా న్యోనాలిజ్జససుఖ మన్వహతామ్. తతి స్తస్మైవ
మహీరుహస్య చ్ఛాయాయా ముపవిశ్య, రాజా సమధాషత :
'వయస్య ! భూసురకార్యం కరిష్టు రిహం 'మి త్త్రగణో విచితార్థ
స్సర్వథాఽన్తరాయం కరిష్య' తీతి నిద్రితా నృపతః పరిత్యజ్య నిర
గామ్. తదను ప్రబుద్ధో వయస్యవర్గః కిమితి నిశ్చిత్య మదన్వేష
ణాయ కుత్ర గతవాన్ ? భవా నేతాకీ క్వ గంతా?" ఇతి. సోఽపి
లలాటతటచుంబదంజలిపుట స్సవినయం సమలవత్.

ఇతి శ్రీ మదాచార్య మహాకవిదణ్డినః కృతౌ దశకుమారచరితే
పూర్వపీఠికాయాం సోమదత్తచరితం నామ
తృతీయోచ్ఛ్వాసః.

వుని జూచి సంధ్రమముతో నిజ ఫాలభాగముచే స్పృశింపబడిన పాదాంగుళములు
గలిగి, అంజలి ఘటించిన యాతని నతి గాఢముగ కౌగిలించుకొని, ఆనంద
బాష్పములు తొణుకులాడు విప్పారిన కన్నులు గలవాడై "సౌమ్యుడ ! సోమ
దత్తా ! ఇతడే ఆ పుష్పోద్భవుడు" అని ఆతనికి పుష్పోద్భవుని జూపించెను.
వారిరువురును చిరకాల విరహ దుఃఖమును వదలి ఒకరినొకరు కౌగలించుకొని
సుఖము ననుభవించిరి. తదుపరి ఆ చెట్టు నీడయందే కూర్చుండి మహారాజిట్లు
పలికెను. "మిత్రమా ! బ్రాహ్మణ కార్యము చేయబూనిన నేను విషయము
తెలిసినచో మిత్ర సమూహము ఎల్ల వేళల విఘ్నము నాచరింపగలదని నిద్రించిన
మిమ్ములను వదలి వెళ్ళితిని. పిమ్మట మేల్కొన్న మిత్రవర్గము ఏమని నిశ్చ
యించి, నన్ను పెదకుటకై ఎటు వెళ్ళెనో ? ఒంటరివై న నీవు ఎట కేగితివో?"
ఆతడును లలాట దేశమును తాకుచున్న అంజలి పుటము గలవాడై సవినయముగ
నిట్లు పలికెను.

ఇది శ్రీ మదాచార్య మహాకవి దండి కృతియైన
దశకుమారచరిత మందలి పూర్వపీఠికాయందు
సోమదత్తచరితము యను తృతీయోచ్ఛ్వాసము.

ద శ కు మార చ రి త మ్

పుష్పోద్భవచరితం నామ చతుర్థోచ్ఛాసనః

దేవ! మహీసురోపకారా యైవ దేవో గతవా నితి నిశ్చిత్వాపి,
దేవేన గస్తవ్యం దేశం నిర్ణేతు మశక్నువానో, మి త్త్రగణః పరస్పరం
వియుజ్య, దిక్షు దేవ మన్వేష్టు మగచ్ఛత్. అహ మపి దేవ స్యాన్వేష
ణాయ మహీ మటన్, కదాచి దమ్భర మప్యగత స్యామ్మరమణేః కిరణ
మనహీష్టు, రేకస్య గిరితట మహీరుహస్య ప్రచ్ఛాయశీతలే తలే క్షణ
ముపావిశమ్. మమ పురోధాగే దినమధ్యసమయే సజ్కుచితసర్వావ
యవాం శూర్వాకృతిం కూర్మాకృతిం మానుషచాయాం నిరీక్ష్య, ఉన్ము
ఖో గగనతలా నృహారయేణ పతంతం పురుషం కంచి దస్తరాల
ఏవ దియోపనతహృదయోఽహ మవలమ్బ్య, శన్తై రవనితలే నిక్షిప్య.

ద శ కు మార చ రి త ము

పుష్పోద్భవచరిత్రము అను చతుర్థోచ్ఛాసనము

దేవా ! బ్రాహ్మణున కుపకారము చేయుటకొఱకై దేవరవారు వెళ్ళి
యుండునని నిశ్చయించియును తా మరిగిన ప్రదేశమును నిర్ణయించుటకు ఆశక్తి
మైన టుత్ర సమూహము పరస్పరము విడివడి చిక్కులందు మిమ్మున్నేషించుటకు
జనెను. నేనును మిమ్ము అన్వేషించుటకొఱకు మహీతలమున తిరుగుచు ఒకసారి
ఆకాశ మధ్యమునందున్న సూర్యుని కిరణజాలము సహింపజాలనివాడనై పర్యవ
సమీపమునందలి ఒక వృక్షపు నీడగల వల్లని ప్రదేశమున క్షణకాలము కూర్చు
ంటిని. నా ముందరి భాగమున దువ్యాహ్న సమయమున ముడుచుకొనబడిన
సమస్తావయవములు గల తాబేలువంటి ఆకారముగల మానవుని నీడనుజూచి తల
యై త్తి, ఆకాశతలము నుండి గొప్ప వేగముతో క్రిందపడుచున్న యొక పురుషుని
దయావిష్ట హృదయముడ నైన నేను మధ్యలోనే పట్టుకొని, మెల్లగా భూతల

దూరాపాతపీతసంజ్ఞం తం శిశిరోపచారేణ విదోఽభ్య, శోకాతిరేకేణో
ద్ధందాష్పలోచనం తం భృగుపతన కారణ మప్యచ్ఛమ్. సోఽపి కర
రుహై రశ్రుతిణా నవనయ న్నభాషత. 'సౌమ్యః మగధాధినాథా
మాత్మస్య పద్మోద్భవ స్యాత్మసమ్భవో రత్నోద్భవనామాహం,
వాణిజ్యరూపేణ కాలయవనదీప్త ముపేత్య, కా మపి వజిక్కిన్యకాం
పరిణీయ, తయా సహ ప్రత్యాగచ్ఛన్, అమ్బుదితీర స్యానతిమార ఏవ
శ్రవహాణస్య భగ్నతయా సర్వేషు నిమగ్నేషు, కళం కళ మపి దైవాను
కూల్యేన తీరభూమి మభిగమ్య, నిజాజ్ఞనావియోగ దుఃఖార్థమే ప్లవమా
నోఽహం కిస్యాపి సిద్ధతాపన స్యాదేరాదిరేణ షోడశహాయనాని కిళంచి
న్నీత్యా, దురవస్థాపార మనవేక్షమాణో గిరిపతన మకర్షమ్' ఇతి.

తస్మిన్నే వాసవరే కిమపి నారీకూజిత మశ్రావి, 'నఖలు సము
చిత మిదం, య త్సిద్ధాద్విష్టే పతితనయమిళనే, విరహ మసహిష్టు

మందుంచి. అతి దూరమందుండి క్రింద పడుటచే పీడిన చైతన్యము గల ఆ
పురుషుని శీతలోపచారముచే మేలుకొల్పి, దుఃఖాతిశయముచేత పైకి వచ్చిన
భాష్పములతో కూడిన కన్నులుగల యాతినిని కొండ శిఖరము నుండి పడుటకు
కారణము నడిగితిని. ఆతడును ప్రేళ్ళతో భాష్పబిందువులను తుడుచుకొనుచు నిట్లు
పలికెను. "సౌమ్యుడా ! నేను మగధరాజు మంత్రియైన పద్మోద్భవుని కుమారు
డను రత్నోద్భవుడను వాడను. వ్యాపార నిమిత్తమై కాలయవన దీప్తమును జేరి
ఒక వర్తకని కుమార్తెను వివాహమాడి, ఆమెతో కలసి వెనుదిరిగి వచ్చుచు
సముద్ర తీరమునకు సమీపమునందే నావ పగిలిపోవుటచే అందరును మునిగిపోగా
ఎట్లో ఒక విధముగ, దైవానుకూలతచే తీరప్రదేశమును జేరి, నా ప్రియురాలి
వియోగమువలన ఏర్పడిన దుఃఖ సముద్రమునందు మునిగిన నేను ఒక సిద్ధ
తాపసుని ఆదేశాదరములచేత పదునాఱు సంవత్సరము లెట్లో గడిపి, దురవస్థల
అంతును తెలియనివాడనై పర్వతముపై నుండి దూకితిని."

ఆ సమయమునందే ఒక స్త్రీ అర్చినాదము వినబడెను. "ఇది సముచి
తము కాదు సుమా ! పతిపుత్రులతోడి సమాగమము సిద్ధునిచే ఆదిష్టమైయుండగా

రైవశ్యానరం విశ' సీతి. తన్ని శమ్య మనోవిదితజనకభావం త
మవాదిషం 'తాత! భవతే విజ్ఞాపనీయాని బహూని సన్తి. భవతు
పశ్యా దఖిల మాఖ్యాతవ్యమ్ అధునా నారీకూజిత మను పేక్షణీయం
మయా. క్షణమాత్ర మత్ర భవతా స్థీయతా' మితి. తదను సోఽహం
త్వరయా కించి దస్త రమగమమ్. తత్ర పురతో భయజ్కుర జ్వాలా
కుల హుతుగుగవగాహన సాహసికాం ముకుళితాజ్జలిపుటికాం వనితాం
కాంచి దవలోక్య, ససంభ్రమ మనలా దపనీయ, కూజన్త్యా వృద్ధయా
సహ మత్పితృ రభ్యర్ణ మభిగమయ్య, స్థవిరా మవోచమ్ : 'వృద్ధే!
భవత్యై కుత్రత్యే? కాంతారే నిమిత్తేన కేన దురవస్తాఽనుభూయతే?
కథ్యతా' మితి.

సా సగద్గద మవాదీత్ :—పుత్ర! కాలయవనద్వీపే కాల
గుప్తనామ్నో వణిజః కన్యచి దేషా సుతా, సువృత్తానామ, రత్నోన్మ

వియోగము సహింపజాలక అగ్నిని ప్రవేశించుచున్నావు" అని. ఆ మాట వి
నా తండ్రియేయని మనస్సున కనిపించుచున్న ఆతనితో ఇట్లు పలికితిని— "అక్కా!
మీకు నిజ్ఞప్తి చేయవలసినవి పెక్కులు గలవు. కానిండు అంతయును తరువాతి
చెప్పదగియున్నది. ప్రస్తుతము నాకు శ్రీ అస్తాదము ఉపేక్షింపదగినదికాదు.
మీరు క్షణకాలమిచ్చట ఉండురుగాక!" ఇట్లు పలికిన నేను పిదప త్వరగా
కొంచెము దూరము వెళ్ళితిని. అచ్చట ముందరనున్న భయంకర జ్వాలలతో
వ్యాకులమైన అగ్నిలో పడుటకు సాహసించు ముడిచిన అంజలి పుటముగల ఒక
వనితను జూచి, ససంభ్రమముగ అగ్నిసుండి తొలగించి, ఆక్రమించుచున్న
వృద్ధురాలితోకూడి నా తండ్రి సమీపమునకు జేరి, వృద్ధురాలితో నిట్లుంటిని—
"ఓ ముదుసలి యవ్వా! మీరిద్దరును ఎచ్చటివారు? ఈ యడవియందు ఏ నిమి
త్తముచేత ఇంతటి దురవస్థ అనుభవించుచున్నారు? చెప్పుదువుగాక!"

ఆమె గద్గదస్వరముతో నిట్లుపలికెను— "కుమారా! కాలయవన ద్వీప
మునందు కాలగుప్తడను ఒక పర్తికుని కూతురగు సువృత్తయను షేషగల
ఈమె తన భర్తయగు రత్నోద్భవునితో వచ్చుచుండగా సముద్రమున ఓడ

దృచేన నిజకాంతే నాగచ్ఛస్తీ, జంభౌ మగ్నే ప్రవహజే, నిజధాత్ర్యా
మయా సహ ఫలక మేక మవలమ్భ్య, దైవయోగేన కూల ముష్టేత,
ఆసన్న ప్రసవ సమయా కస్యాంచి ఓటవ్యా మాత్మజ మసూత. మమ
తు మన్దభాగ్యతయా బాలే వనమాతజ్జేన గృహీతే, మద్వివేచితీయా పరి
త్రమస్తీ, 'పోడశవత్సానంతరం తర్తృపుత్రసంజ్ఞామో భవిష్య' తీతి సిద్ధ
వాక్యవిశ్వాసా దేకస్మిన్ పుణ్యాశ్రమే తావన్తం సమయం సీత్వా శోక
మపారం సోధు మక్షమా, సముజ్జ్వలితే వైశ్వానరే శరీర మాహూతీ
కర్తు ముద్యుక్తాఽఽసీ''దితి. తదాకర్ణ్య నిజజననీం జ్ఞాత్వా తా మహం
దణ్డవత్ప్రణమ్య తస్యై మదుదన్త మఖిల మాభ్యాయ ధాత్రీభాషణ
పుల్లవదనం విస్మయవికసితాక్షం జనక మదర్శయమ్. పితరా తౌ
సాభిజ్ఞాన మన్యోన్యం జ్ఞాత్వా ముదితాన్తరాత్మానౌ, వివేచితం మా
మమన్దాశ్రవణేణాభిషిచ్య, గాఢ మాశ్లిష్య శిరస్సుపాఘ్రాయ,
కస్యాంచి నృహీరుహచ్ఛాయాయ ముపావిశతామ్. 'కథం నివసతి

మునిగిపోగా దాని దాదినై న నాతోగూడ ఒక ఫలకము నూతగొని దైవవశమున
ఒడ్డున జేసనదై, దరిజేరిన ప్రసూతి సమయముగలదై ఒకానొక యడవిలో
కుమారుని ప్రసవించెను. కాని నా మందభాగ్యముచేత బాలుడు వనగజముచే
గ్రహింపబడగా నాతోగలసి తిరుగుచు "పదునారు సంవత్సరముల తరువాత పతి
పుత్రులతోడి కలయిక జరుగగలద"ను సిద్ధవాక్యమునందలి విశ్వాసము వలన ఒక
పుణ్యాశ్రమమున నింతకాలమును గడిపి, అంతులేని దుఃఖమును సహించుట
కశక్తయై మండుచున్న అగ్నిలో శరీరము నాహూతిజేయుటకు సిద్ధమైనది."

అది విని నేను ఆమెను నా తల్లి నిగా దెలిసికొని దండవత్ప్రణామ మాచ
రించి, ఆమెకు నా సమన్త చరిత్రమును దెలిపి, దాది సంభాషణములచే వికసించిన
ముఖమును, విస్మయముచే వికసించిన నేత్రములునుగల తండ్రిని జూపితిని.
తలిదండ్రులిద్దరును ఆన్యోన్యము గుర్తులచే తెలిసికొని సంతపించిన మనస్సు
గలవారై వినప్రముదనై న నన్ను అంతులేని కన్నీటివానతో అభిషేకించి, గాఢముగ
కౌగిలించుకొని, శిరస్సును మూర్కొని, ఒకానొక చెట్టునీడలో కూర్చుండిరి.

మహివల్లభో రాజహంసః? ఇతి జనకేన పృష్టోఽహం తస్య రాజ్య
చ్యుతిం త్వదీయజననం సకలకుమారావాప్తిం తవ దిగ్విజయా రమ్భం.
భవతో మాతృజ్ఞానుయాన, మస్మాకం యుష్మదన్వేషణ కారణం, సకల
మభ్యుదామ్. తత సౌ కన్యచి దాశ్రమే మునే రస్థాపయమ్.

తతో దేవస్యాన్వేషణపరాయణోఽహ మఖిలకార్య నిమిత్తం
విత్తం నిశ్చిత్త్య, భవదనుగ్రహో ల్లబ్ధస్య సాధకత్వస్య సాహాయ్యకరణ
దక్షం శిష్యగణం నిష్పాద్య, విద్యవనిమధ్యే పురాతనపట్టణస్థానా
న్యుపేత్య వివిధనిధిసూచకానాం మహిరుహాణా మధో నిక్షిప్తా న్వసు
పూర్ణాన్ కలశాన్ సిద్ధాంజనేన జ్ఞాత్వా, రక్షిషు పరిత స్థితేషు, ఖనన
సాధనై రుత్పాట్య దీనారా నసంఖ్యాన్ రాశీకృత్య. తత్కాలాగత
మనతిమారే నివేశితం వణిక్కటకం కంచి దభ్యేత్య, తత్ర బలినో
బలీవర్దాన్ గోణీం శ్చ క్రీత్వా, అన్యద్రవ్యమిషేణ వసు తద్గోణీ

“మహారాజగు రాజహంసుడు ఎట్లు నివసించుచున్నాడ”ని తండ్రిచే అడుగబడిన
నేను అతని రాజ్యనాశనమును, నీ జననమును, సమస్త కుమారుల ప్రాప్తియు,
మీ జైత్రయాత్రారంభమును, మీ మాతాంగుగమనమును, మేము ఓమ్మలను
వెదుకుటకుగల కారణమును స్వమును చెప్పితిని. పిమ్మట వారిరువురను ఒక
ముని ఆశ్రమము నొందుచితిని.

తదనంతరము ప్రభువుల అన్వేషణయందు ఆసక్తుడనైన నేను సమస్త
కార్యములకు కారణము ధనమని తలచి, మీ యనుగ్రహము వలన పొందబడిన
సాధకత్వమునకు సహాయముజేయ సమర్థమైన శిష్యగణమును సంపాదించి,
వింధ్యారణ్య మిధ్యమునందలి పురాతన పట్టణ స్థానములను జేరి, వివిధ నిధి
సూచకములైన వృక్షములక్రింద దాచబడిన ధనముతో నిండిన కలశములను
సిద్ధాంజనముచే తెలిసికొని, రక్షకులు చుట్టుముట్టియుండగా త్రవ్వెడు పరికరము
లతో, లెక్కలేని దీనారములను వెలికి తీసి, కుప్పవోసి, ఆ సమయమునకు వచ్చి
సమీపమునందున్న ఒక వృక్ష శిఖరమును జేరి, అచ్చట బలిష్ఠములైన ఎద్దులను,
సంచులను కొని, అన్యద్రవ్యమును ఓషతో ఆ సంచులలో నింపబడిన ధనమును

సమ్మితం తై రుహ్యమానం శనైః కటక మనయమ్. తదధికారిణా
చన్ద్రపాలేన కేనచి ద్వణిక్పుత్రేణ విరచితసాహృదోఽహ మమునై వ
సాక ముజ్జయినీ ముపావిరమ్ మత్పితరావపి రాం పురీమభిగమయ్య.
సకలగుణనిలయేన బిన్దుపాల నామ్నా చన్ద్రపాల జనకేన సీయమానో
మాలవనాథదర్శనం విధాయ. తిడిసుమర్యా గూఢివసతి మకరవమ్.
తతః కాననభూమిషు భవన్త మన్వేష్టు ముద్యుక్తం మాం పరమ
మిత్త్రం బిన్దుపాలో నిశమ్యావఙ్కి : 'సకలం ధిరణీతిల మపార
మన్వేష్టు మక్షమో భవాన్ మనోగ్లానిం విపాయ తూష్టిం తిష్ఠతు. ఇవ
న్నాయకారోకనకారణం శుభశకునం నిరీక్ష్య కథయిష్యా' మీతి.

తల్ల పితామృతాశ్వాసితహృదయోఽహ మనుదినం తదుపకల్పవ ర్తీ
కదాచి దిన్దుముఖీం నవయౌవనావలీధావయవాం నయనతన్ద్రికాం బాల
చన్ద్రికాం నామ తరుణీరత్నం వణిజ్జన్దిర లక్ష్మీం మూర్తామివావ

వారిచే మోయింపజేసి, మెల్ల గా శిఖరమును జేర్చితిని. ఆ శిఖరమున కధికారియైన
ఒక వై శ్యకుమారుడగు చంద్రపాలునితో స్నేహముజేసి, అతనితో కలిసి ఉజ్జ
యినీ నగరము ప్రవేశించితిని. నా తల్లిదండ్రులనుకూడ ఆ నగరమునే చేర్చి
సమస్త సుగుణములకు నిలయుదైన చంద్రపాలుని తండ్రియైన బంధుపాలుడను
వానితో తీసికొనిపోబడి, మాళవరాజు దర్శనము చేసికొని, అతని అనుమతితో
రహస్యనివాస మేర్పరచుకొంటిని. తరువాత అంజ్యభూములందు ఓమ్ముల వన్వే
షించుట కుద్యుక్తుడనైన నన్నుగూర్చి విని పరమ ఓత్తుడైన బంధుపాలుడు
ఇట్లు పలికెను— “అంతులేని సమస్త భూమండలమును వెదికుట కశక్తుడవగు
నీవు మానసిక బాధను పడలి యూరకుండుము. మీ ప్రభువును దర్శించుటకు
కొఱియైన శుభశకునమును చూచి చెప్పగలను.”

అతని పలుకులనెఱు అమృతముచే నాశ్వాసించబడిన హృదయముగల
నేను ప్రతిదినము అతని సమీపమునందే యుండి, ఒకసారి చంద్రబింబము వంటి
ముఖము గలదియు, నవయౌవనముతో కూడిన అవయములు గలదియు, కన్ను
లకు వెన్నెలవంటిదియునునగు, బాలచంద్రికయను పేరుగల యువతీరత్నమును—

లోక్య, తదీయలావణ్యావహూతదీరభావో లతాస్తబాణబాణలక్ష్యతా మయా
 సిషమ్. చకితబాలకురణ్ణలోచనా సాఽపి కుసుమసాయకసాయకాయ
 మానేన కటాక్షవీక్షణేన మా మనకృన్నిరీక్ష్య మస్తమారుతాన్దోలితలతే
 వాకమ్బుత. మమ సాఽభిముఖై స్సమాకుజ్జీతై రాగలజ్జాన్తరాల
 వ ర్తిభి రపాజవ ర్తిభి రీక్షణవిశేషై ర్విజమనోవృత్తిమకథయత్. చతుర
 గూఢ చేష్టాభి రస్యా మనోఽనురాగం సమ్యగ్ జ్ఞాత్వా సుఖ సజ్జమో
 పాయ మచిన్తయమ్, అన్యదా బన్ధుపాల శృనై ర్భవద్గతిం ప్రేక్షిష్య
 మాణః పురప్రాన్తవిహారవనం మయా స హోపేత్య కస్మింశ్చి
 న్మహీరుహే శకునవచనాని శృణ్వ స్సతిష్ఠత్.

అహ ముత్కలికావినోదపరాయణో వనాన్తే పరిభ్రమన్, సరో
 వరతీరే చిన్తాక్రాన్తచిత్తాం దీనవదనాం మన్మనోరధై కభూమిం బాల

స్వరూపము దాల్చిన వై శ్యమందీర లక్ష్మీవలె నున్నదానిని చూచి ఆమె లావణ్య
 ముచే తిరస్కరింపబడిన దైర్యగుణము గలవాడనై, పుష్పబాణుని బాణములకు
 లక్ష్యమైతిని భయపడిన లేడిపిల్ల చూపులవంటి చూపులుగల ఆమెయును, మన్మ
 థుని బాణమువలెనున్న వాలుచూపుతో నన్ను పెక్కుసారులు జూచి, పిల్లగాలు
 లచే చలించు తీగవలె వడకెను.

అభిముఖములు, సిగ్గుచే సంకుచితములు, ప్రేమకు సిగ్గునకు నడుమ
 నున్నవి, వాలుగన్నలందు పర్చించునవియైన ఈక్షణ విశేషములతో ఆమె నాకు
 లన మానసికావస్థను తెలిపెను. చతురములు, గూఢములునైన చేష్టలచే ఆమె
 మనస్సునందలి ప్రేమను బాగుగ తెలిసికొని, సుఖముగా కలియుట కుపాయము
 నాలోచించితిని. మరియొకప్పుడు బందుపాలుడు మెల్లగా మీసీతిని ఊహించు
 చున్నవాడై నాతోపాటు పురమునకు సమీపమునందున్న ఒక విహారవనమును జేరి,
 ఒకానొక వృక్షమునందలి పక్షుల పలుకులను వినుచుండెను.

నేను ఓయోగ బాధను పోగొట్టుకొను ఆసక్తి గలవాడనై విహార వనమధ్య
 మున సంపంచుచుండగా ఒక సరోవర తీరమునందు చింతతోనిండిన చిత్తము
 గలదియు, దీనమైన ముఖముగలదియు, నా కోరికలకు ముఖ్యస్థానమైనదియు నగు

చన్ద్రికాం వ్యలోకయమ్. తస్యా స్వసంభ్రమప్రేమలజ్జాకౌతుకమనో
రమం లీలావిలోకనసుఖ మనుభవన్, సుదత్యా వదనారవిన్దే విషణ్ణ
భావం మదనకదనభేదానుభూతం జ్ఞాత్వా. తన్నిమిత్తం
జ్ఞాన్యన్, లీలయా తదుపకణ్డముపే త్యావోచిషమ్; 'సుముఖి!
తవ ముఖారవిన్దస్య దైన్యకారణం కథ' యేతి. సా రహస్యసంజాత
విస్రమ్భతయా విహాయ లజ్జాభయే, శనై రభాషత : 'సౌమ్య ! మాన
సారో మాలవాధీశో వార్ధకస్య ప్రబలతయా నిజస్వస్థం దర్పసార
ముజ్జయన్త్యా మభ్యపిచ్ఛేత్. స కుమార స్సప్తసాగరపర్యంతం మహీ
మణ్డలం పాలయన్య న్నిజ పైతృష్వస్రీయా వుద్దణ్డకర్మాణౌ చణ్డ
వర్మదారువర్మాణౌ ధరణీ భరణే నియుజ్య తపశ్శ్రవణాయ రాజరాజగిరి
మభ్యగత్. రాజ్యం సర్వ సుసపత్నం శాసతి చణ్డవర్మణి దారువర్మా
మాతులాగ్రజన్మనో శ్శాసన మతిక్రిమ్య పారదార్యవరద్రవ్యాపహర

ణాలచంద్రికను చూచితిని. తొట్రుపాటు, ప్రేమ, సిగ్గు, కౌతుకములతో మనో
హరమైన ఆమె లీలా విలోకన సుఖము ననుభవించుచు, నా యువతి ముఖ కమ
లమునందలి విషాద భావమును, మన్మథ బాధవలన కల్గిన దుఃఖానుభవమునుకూడ
తెలిసికొని, దానికి కారణ మరయగోరి విలాసముగా నామె దచిచేరి యిట్లు పల్కి
తిని— "సుముఖి ! నీ ముఖవద్మపు దీనత్వమునకు కారణమును తెలుపుము." ఆమె
ఏకాంతమువలన కల్గిన విశ్వాసముచే సిగ్గును, భయమును పీడి మెల్లగా
నిట్లు పల్కెను— "సౌమ్యుడా ! మాలవ దేశాధీశ్వరుడగు మానసారుడు ముదు
సలితనము ముదురుటచే తన కుమారుడైన చర్మసారుని ఉజ్జయినియం దభిషే
కించెను. ఆ రాజకుమారుడు సప్తసాగర పర్యంతమైన రాజ్యమును పాలింపగోరిన
వాడై తన మేనత్త కుమారులను, భయంకర కర్మలను జేయువారును ఐన
చండవర్మ దారువర్మలను ఖూరక్షణమున నియోగించి, తపశ్శ్రవణమునకై కుబేర
పర్వతము జేరెను. చండవర్మ సమస్త రాజ్యమును శత్రురహితముగా పరిపా
లించుచుండగా దారువర్మ మేనమామ యొక్కయు అన్నయొక్కయు ఆజ్ఞను మీరి
వరుల భార్యలను, పరద్రవ్యములను ఆపహరించుట మొదలగు దుష్కర్మల నాచ

ణాది దుష్కర్మ కుర్వాణో మన్మథసమానస్య భవతో లావణ్యాయ త్ర చిత్తాం మా మేకదా విరోక్య కన్యాదూషణదోషం దూరీకృత్య బలాత్కారేణ రస్తు ముద్యుక్తే, తచ్చిన్తయా దైన్య మగచ్ఛమ్” ఇతి. తస్యా మనోగతం మయి రాగోద్రేకం, మన్మథోరథ సిద్ధ్యన్తరాయం చ నిశయ్య బాష్పపూర్ణతోచనాం తా మాశ్వాస్య చారువర్మణో మారణో పాయం చ విచార్య వల్లభా మవోచమ్:—

“తరుణి ! భవదభిలాషిణం దుష్టహృదయ మేనం నిహన్తుం మృదు రుపాయః కశ్చి చ్చిన్త్యతే. ‘యక్షః కశ్చి దధిన్తాయ బాల చన్ద్రికాం నివసతి. తదాకారసంపదాశాశ్చజ్జలిత. హృదయో య స్సంబన్ధ యోగ్య స్సాహసికో రతిమన్దిరే తం యక్షం నిర్జిత్య తయైకసఖీసమే తయా మృగాక్ష్యే సంలాపామృతసుఖ మనుభూయ కుశలీ నిర్గమిష్యతి, తేన చక్రవాకసంశయకరపయోధరా వివాహనీయేతి సిద్ధే నైకే నావాది’

రించినవాడై మన్మథ సమానులైన మీ లావణ్యమునందు తగుల్కొన్న చిత్తము గల నన్ను ఒకప్పడు చూచి, కాన్యాదూషణ దోషమును దూరమొనర్చి, బలాత్కారముగ రమించుటకు సిద్ధముకాగా ఆవిచారము చేతనే నేను దైన్యము పొంది తిని.” నా విషయమున ఆమె మనోగతమైన అనురాగాతిశయమును, నా మనోరథసిద్ధికి విఘ్నమునుకూడ విని, కన్నీరు నిండిన కన్నులుగల యామెను ఊరడించి దాదవర్మ మరణోపాయమును విచారించి ప్రియురాలితో నిట్లంటిని—

“యువతీ ! నిన్నుభిషింపు ఈ దుష్టహృదయుని చంపుటకు మృదువైన యుపాయ మాలోచింపబడుచున్నది. ఒకానొక యక్షుడు బాలచంద్రిక నావేశించి నివసించుచున్నాడు. ఆమె రూపసంపదయందలి ఆశచే కట్టుబడిన హృదయము గల, సంబంధి యోగ్యుడైన సాహసి యెవడు రతిమందిరమునం దాయుజుని జయించి, ఏకసఖీసమేతయగు నా మృగాక్షితో సంలాపామృత సుఖము ననుభవించి, కుశలియై రాగలడో, ఆతనినే చక్రవాకములనెడు సంశయము గలిగించు స్తనములుగల బాలచంద్రిక వివాహమాడబడగలడు” అని, ఒక సిద్ధునిచే చెప్పబడినది అని పురజనులయెదుట సత్యభాషణులైన మీయింటివారిచేత పెక్కు

ఇతి పురజనస్య పురతో భవదీయై స్సృజ్యవైర్జైర్జనైఃసృజ్యత్యుభయమ్. తదను దారువర్మా వాక్యా నీళ్లంబిధాని శ్రావం శ్రావం తూష్టిం యది భియాస్థాన్యతి తర్హి, వరమ్. యదివా దౌర్జన్యేన త్వయా స్థలమ మంగీకరిష్యతి తదా స భవదీయై రిత్తం వాచ్యః; 'సౌమ్య! దర్పసార వసుధాధి పామాత్యస్య భవతోఽ స్మిన్నివాసే సాహసరంజ మనుచితం; పౌరజనసాక్షికం భవన్మన్దిర మానీతయా తయా తోయాడాశ్చ సహ క్రీడ న్నాయుష్మాన్ యది భవిష్యసి, తదా పరిణీయ తరుణీం మనోరథాన్నిర్విశ' ఇతి. సోఽప్యేత మంగీకరిష్యతి. త్వం సఖివేషధారిణా మయా సహ తస్య మన్దిరం గచ్ఛ. అహమేకా స్తనికేతనే ముష్టిదానుపదా ఘాతై స్తం రథసాన్నిహత్య పునరపి వయస్యామిషేణ భవతీ మను నిశ్శబ్దం నిర్గమిష్యామీతి.

తదేన ముపాయ మంగీకృత్య విగతసాధ్వసంక్తాః భవత్. పున రప్యవోచమ్ : 'జననీజనకసహోదరాణాం పురత ఆవయోః ప్రేమాది

మారులు చెప్పబడవలెను. తదుపరి దారువర్మ యీ విధములయిన మాటలను విని భయముతో నూరకుండినచో మేలే. ఒకవేళ దౌర్జన్యముచే నీతోడి సంగమ మునకు సిద్ధపడినచో అప్పుడు వాడు మీవారిచే నిట్లు చెప్పబడవలెను. "సౌమ్య! దర్పసారమహారాజునకు అమాత్యుడవగు నీ కీ గృహసాహసము ఉచితము కాదు. పురజనులు సాక్ష్యముగ మీ భవనమునకు గొనిరేబడిన యా పద్మాక్షితో క్రీడించుచు నాయుష్మంతుడవు కాగోరుదువేని అప్పు డీ యుపతిని పరిజయమాడి కోరికల ననుభవించుము." అతడును కీని సంగీరింప గలడు. సఖివేషము ధరించిన నాతో కూడి నీవు వాని మందిరమునకు వెళ్ళుము. నేను ఏకాంత మందిరమునందు పిడికిలితో, మోకాళ్ళతో, పాదముల దెబ్బలతో నాత నిని తర్వగా జంపి మరల చెలికత్తె వ్యాజముతో నన్నునుసరించి నిశ్శబ్దముగా బయటకు రాగలను."

అందువలన ఈ యుపాయము సంగీకరించి వీడిన భయము సిగ్గు కలదయ్యెను. నేను మరియు సిట్లంటిని "తల్లి దండ్రులయు, సహోదరులయు

శయమాఖ్యాయ, సర్వథాఽస్మత్పరిణయకరణే తా ననునయేః. తేఽపి వంశసమ్పుల్లావణ్యాధ్యాయ యూనే మహ్యం త్వాం దాస్యన్త్యేవ. దారు వర్మణో మారణోపాయం తేధ్యఃకథయిత్వా, తేషా ము త్తర మాఖ్యేయం మహ్య'మితి. సాఽపి కిచ్చిదుత్ఫుల్లసరసిజాననా మా మబ్రవీత్: 'సుభగ! క్రూరకర్మాణం దారువర్మాణం భవాన్ హస్తు మ్హర్తతి. తస్మిన్ హతే సర్వథా యుష్మన్మనోరథః ఫలిష్యతి. ఏవం క్రియతామ్. భవదు క్తం సర్వ మహ మపి తథా కరిష్య' ఇతి మా మసకృద్వివృత్తవదనా విలోకయన్తి మన్దమన్ద మగార మగాత్. అహమపి బన్ధుపాల ముపేత్య శకునజ్ఞాత్తస్మా త్రింశద్దివసాన న్తరమేవ భవత్సజ్గ స్రమృద్ధివిష్యతీ త్ర్యశృణవమ్. తదను మదనుగమ్యమానో బన్ధుపాలో నిజావాసం ప్రవిశ్య మా మపి నిలయాయ వ్యసర్జయత్.

ఎదుట మన ప్రేమాతిశయమును చెప్పి, అన్నివిధముల మన వివాహవిషయమున వారిని ఒప్పింపుము. వారును కులము, సంపద, సౌందర్యము గల్గిన యువకుడనగు నాకు నిన్ను తప్పక ఇచ్చెదరు. దారువర్మ మారణోపాయమును వారికి జెప్పి నాకు వారి సమాధానము జెప్పవలయును." ఆమెయును కొంచెము వికసించిన పద్మము పంటి ముఖము గలదగుచు నాతో ఇట్లనెను- "సుందరా! క్రూరకర్ముడైన దారువర్మను నీవు చంపవలయును. వాడు చచ్చినచో మీ మనోరథము వూర్తిగా ఫలించగలదు. అట్లే చేయుము. నీచే చెప్పబడిన సర్వము నేనును అట్లే చేయుదును". ఇట్లని నన్ను పెక్కుమారులు ప్రక్కకు త్రిప్పిన ముఖముతో జూచుచు మెల్ల మెల్లగా తన గృహమున కేగెను. నేనును బంధుపాలుని జేరి శకున శాస్త్రమును తెలిసిన యాతని వలన ముప్పది దినముల తరువాత మీతో సమాగమము జరుగగలదని వింటిని. తదుపరి నాచే ననుసరింపబడినవాడై బంధుపాలుడు తన గృహము ప్రవేశించి నన్ను కూడ సింటికి పంపెను.

మన్మథాపాయవాగురాపాశ లగ్నేన దారువర్మకా రతిమన్తే రస్తుం సమాహూతా బాలవన్దికా తం గమిష్యన్తీ దూరితాం మన్నితాం ప్రేషితవతీ. అహమపి మణినూపుర మేఖలాకంకణ రాదంక హార క్షౌమ కజ్జలం వనితాయోగ్యం మణ్ణసజాతం నిపుణతయా తల్లభ్యా నేషు నిక్షిప్య, సమ్యగజ్జీకృతమనోజ్ఞవేషో, వల్లభయా రయా సహ తదగారద్వారోపాస్త మగచ్ఛమ్. ద్వాస్త్యకథితాస్తదాగమనేన సాదరం విహితాభ్యుద్గతినా తేన ద్వారోపాస్తనివారితాశేషపరివారేణ ముదన్వితా బాలవన్దికా సజ్జేతాగార మనీయత. నగర ద్యాకులాం యక్షకథాం పరీక్షమాణో నాగరికజనోఽపి కుతూహలేన దారువర్మణః ప్రతీహార భూమి మగమత్. వివేకశూన్యమతి రసౌ రాగాతిరేకేణ రత్నఖచిత హేమపర్యజ్జే హంసతూలగర్భకయన మానీయ తరుణీం, తస్మై మహ్యం చ తమిస్రాసమ్యగనవలోకితపుంధావాయ మనోరమస్త్రీ దేహాయ

నా మన్మథాపాయ మనెడు వల త్రాటికి చిక్కిన దారువర్మచే రతి మందిరమున రమించుట కాహ్వనింపబడిన బాలచంద్రిక యాతనిని చేర బోవుచు ఒక దూతికను నా దరికి పంపెను. నేనును మణినూపురములు, మొలనూలు, కంకణములు, తాటంకములు, హారములు, వట్టువస్త్రము, కాటుక మొదలగు వనితలకు యోగ్యమైన అలంకరణసామగ్రిని నైపుణ్యముతో నాయా స్థానము లందుంచి బాగుగ కుదిరిన సుందరవేషము గలవాడనై, యా ప్రియురాలితోపాటు దారువర్మ గృహద్వార ప్రాంతమునకు వెళ్ళితిని. ద్వార పాలకునిచే మా యాగమన వార్త విని సాదరించుగ అభ్యుత్థానాది క్రియలచరించిన ఆతనిచేత ద్వార సమీపమందలి పరివారమంతయు వివారింపబడగా నాతో కూడిన బాలచంద్రిక సంకేత గృహమునకు గొనిపోయెను. నగరమును వ్యాకులపరచుచున్న యక్షకథను పరిశీలించుచున్న నాగరికజనము కూడ కుతూహలముతో దారువర్మ గృహద్వార ప్రదేశమును జేరెను. వివేకశూన్య మతియైన దారువర్మ రాగాతిశయముతో ఆ యువతిని రత్నఖచితమైన కనక శయ్యపై హంసతూలికా గర్భకయనమునకు రావించి ఆమెకును, చీకటిలో బాగుగ చూడబడని పురుషస్వరూపము గల్గి మనోహర స్త్రీ దేహము ధరింపని

చామీకరమణిమయమణ్ణనాని. సూక్ష్మణి చిత్రవస్త్రాణి. కస్తూరికామిశితం హరిచందనం, కర్పూరస్పృతం తామూలం సురభీని కుసుమాని, లలిత వస్త్రజాతం సమర్ప్య, ముహూర్తద్వయమాత్రం హాసవచనై స్సంలపన్మతిష్ఠత్. తతో రాగాన్ధతయా సుముఖ్యాల్లింగనే మతిం వ్యధత్త. రోషారుణితోఽహ మేనం పర్యంకతలాన్నిశ్శబ్దో నిపాత్య ముష్టిజానుపదాఘాతైః ప్రాహరమ్. నియుద్ధరభసవికల మలజ్కారం పూర్వవస్త్రేకయిత్వా, భయకమ్పితాం నతాంగీ ముపలాలయన్, మన్దిరాక్షణముపేత స్సాధ్వనకమ్పిత ఇవోచ్ఛైరజకూజమ్, హః! బాలవన్ద్రికా

నాకును కనకమణిమయములైన యలంకరణములు, సూక్ష్మములైన చిత్ర విచిత్ర వస్త్రములు, కస్తూరీ మిశితమైన హరిచందనము, కర్పూరయుక్తమైన తాంబూలమును, సుపరిమళములైన పువ్వులు మొదలగు మృదుల వస్త్రజాతమును, సమర్పించి, రెండుక్షణముల కాలము హాస వచనములతో నంభాపించుచు నుండెను. అంతట అనురాగమువలన గ్రుడ్డివాడగుటచే నుందరి నాలింగనము చేసికొన మనసు పడెను. క్రోధముచే ఎఱ్ఱబారి న ముఖముగల నేను ఆతనిని పర్యంకతలము నుండి నిర్భయముగ క్రింద పడవైచి, పిడికీళ్ళ, మోకాళ్ళ, పాదముల దెబ్బలతో వధించితిని. ద్వంద్వయుద్ధముచే చెడిన యలంకారములను పూర్వమువలె నవరించుకొని, భయముచే కంపించుచు వంచిన శిరస్సుగల యామె నుపలాలించుచు, గృహ ప్రాంగణమున కేతెంచినవాడనై భయముతో వణకు కంఠముగల వానివలె బిగ్గరగా “బాలచంద్రిక నావేళించిన ఘోరాకారముగల యక్షినిచే దారువర్మ చంపబడెను. త్వరగ రండి. చూడండి” అని యరచితిని. దానిని విని గుమిగూడిన జనులు ఉప్పొంగిన కన్నీళ్ళు గలవారై హాహాకారములతో, దిక్కులను లఘిరముగ జేయుచు

ధిష్ఠితేన ఘోరాకారేణ యక్షేణ దారువర్గా నిహస్యతే. సహసా సమా గచ్ఛత, పశ్యః తేతి. త దాకర్ణ్య మిళితా జనా స్సముచ్చద్యాప్నా హా హా నినాదేన దిశో బధిర యస్తో 'దాచన్త్రికా చుధిష్ఠితం యత్తం బలవన్తం శృణ్వన్నపి దారువర్గా మహస్థ స్తామే వాయాచత. త దసా స్వకీయేన కర్మణా నిహరః. కిం తస్య విలపనో నేతి మిథో లపన్తః ప్రావిశః. కోలాహలే తస్మిం శ్చటులరోచనయా సహ నైపు ణ్యేన సహసా నిర్గతో నిజావాస మగామే. తతో గలేషు కతివయ దినేషు, పౌరజనసమత్తం సిద్ధాదేశ ప్రకారేణ వివాహ్యా తా మిస్తు ముఖం, పూర్వసంకల్పితం సుఖం యథేష్ట మన్వభవమ్. బన్దుపాల శకుననిర్దిష్టదివసేఽస్మిన్నిర్గత్య పురాద్బహి ర్వర్తమానో నేత్రోఽన్వప కారి భవదవలోకనసుఖ మ ప్యనుభవా మీతి.

ఏవం మిత్రవృత్తాంతం నిశమ్యాప్లూనమానసో రాజవాహన స్స్వస్య చ సోమద త్తస్య చ వృత్తాంత మన్యై నివేద్య, 'సోమద త్తః

“బాలచంద్రిక నావేళించి యున్న యక్షిని బలవంతునిగ వినియును దారువర్మ మదాంధుడై ఆమెనే కోరెను. అందుచే నితడు తన అపరాధ కర్మచేతనే చంప బడెను. అతనికై విలపించుటవలన ప్రయోజనయేమి” అని పరస్పరము మాట్లాడుకొనుచు లోనికి ప్రవేశించిరి. ఆ కోలాహలమున చంచలాక్షియగు నామెతోపాటు నై పుణ్యముతో, వెంటనే బయటకు వచ్చి స్వగృహమును జేరి తిని. తదనంతరము కొన్నిదినములు గడచిన పిమ్మట సిద్ధుని ఆదేశప్రకార ముగ పురజనుల సమక్షమున ఆ చంద్రముఖిని వివాహమాడి, పూర్వము సంకల్పించిన సురతసుఖము యథేష్టముగ ననుభవించితిని. బంధుపాలుని శకున ముచే నిర్దేశింపబడిన ఈ దివసమునందు బయలుదేరి పురమునుండి వెలు వల నున్నవాడనై కన్నులంపడువైన మీ దర్శనసుఖమును కూడ ననుభ వించుచున్నాను” అని.

ఇట్లు మిత్రుని వృత్తాంతము విని సంతృప్తమనస్కుడైన రాజవాహ నుడు తనయొక్కయు, సోమదత్తుని యొక్కయు వృత్తాంతము నాతనికి

మహాకాశేశ్వరాధనాంతరం భవద్వల్లభాం సపరికరాం నిజకటకం ప్రాపయ్యాఽగచ్ఛే' తి నియుజ్య, పుష్పోద్భవేన నేవ్యమానో భూస్వర్గాయమాన మవన్తికాపురం వివేశ. త 'త్రాయం మమ స్వామికుమార' ఇతి బంధుపాలాదయే బంధుజనాయ రథయిత్వా తేన రాజవాహనాయ బహువిధాం సపర్యాం కారయన్, 'సకలకలాకుళలో' మహీసుర ఇతి పురి ప్రకటయన్ పుష్పోద్భవో ఽముష్య రాజ్ఞో మజ్జనభోజనాదిక మనుదినం స్వమందిరే కారయామాస.

ఇతి శ్రీమదాచార్య మహాకవి దణ్డీనః కృతౌ దశకుమారచరితే
పూర్వపీఠికాయాం సోమదత్తచరితం నామ
చతుర్థ ఉచ్ఛ్వాసః.

నివేదించి, "సోమదత్తా : మహాకాశేశ్వరుని ఆరాధనము ముగిసిన పిదప సపరి వారయైన నీ ప్రియురాలిని నిజనివాసమునందు విడిచి రమ్మని" నియోగించి పుష్పోద్భవునిచే నేవింపబడుచున్నవాడై భూలోకస్వర్గము వలె నున్న ఆవంతికాపురము ప్రవేశించెను. ఈతడు నాప్రభువు కుమారుడు అని అచ్చట బంధుపాలుడు మొదలగు బంధుజనులకు చెప్పి, వానిచే రాజవాహనునకు బహువిధమైన సపర్యను చేయించి, "మహీసురుడు, సకల కళాకుళబుడని" పురమున ప్రకటించి, పుష్పోద్భవుడు ఆ రాజునకు స్నాన భోజనాదికము ప్రతి దినము తన మందిరమునందే ఏర్పాటు గావించెను.

అవ స్తిసున్దరీపరిణయో నామ

ప ఇచ్చ మో చ్ఛాసః

అథ మీనకేతనసేనానాయకేన, మలయగిరిమహీరుహ నిరస్తరా
వాసిధుజ్జమము క్రావశిష్టేనేవ సూక్ష్మచరేణ, ధూత హరిచన్దనపరిమళ
భరేణేవ మన్దగతినా, దక్షిణానిలేన వియోగి హృదయస్థం మన్మథానల
ముజ్జ్వలయన్, సహకార కిసలయ మకరందాస్వాదసరి త్తకణ్ఠానాం
మధుకరకలకణ్ఠానాం కాకలీకలకలేన దిక్పక్రిం వాచాలయన్, మానినీ
మానసోత్కలికా ముపనయన్, మాకన్ద సిన్ధువార రక్తశోక కింకుక

ద శ కు మార చ రి త్ర ము

అవంతి సుందరీ పరిణయము అను పంచమోచ్ఛాసము

అంత మన్మథుని సేనానాయకుడును, మలయ పర్వతప్రాంత వృక్షము
లందు ఎల్లవేళల నివసించు సర్పములచే త్రావబడి విడువబడిమిగిలినదాయన్నట్లు
స్వలమైనదియు, కదలింపబడిన గండపు చెట్ల పరిమళ భారము
చేతనో యన్నట్లు మందగమనము కలదియునైన దక్షిణావాయువుచే వియో
గుల హృదయములందలి మదనాగ్నిని ప్రజ్వలించజేయుచు, గున్నమామిడి
చెట్లయందలి చిగురుటాకులను, మకరందమును ఆస్వాదించుటచే రక్త కం
ఠములైన తుమ్మెదల యొక్కయు, కోయిలల యొక్కయు కాకలీ కలకలముతో
దిక్పక్రము నినదించజేయుచు, యువతుల మానసమునందలి యాత్మంతమును
పెంచుచు, మాకందము, సిన్ధువారము, రక్తశోకము, పలాశము, తిలకము మొద

తిలకేషు కలికా ముత్పాదయన్, మదనమహోత్సవాయ రసికమనాంసి
సముల్లాసయన్, వసంతసమయ స్సమాజగమ. తస్మి న్నతిరమ
ణీయే కాలేఽవన్తిసుందరీ నామ మానసారనద్దినీ ప్రియవయస్యయా
జాలచంద్రికయా సహ సగరోపాన్తరమ్యోద్యానే విహరోత్కృష్టాయా
పౌరసుందరీసమ వాయసమన్వితా కన్యచిచ్ఛాతపోతకస్య చ్ఛాయాశీతలే
గన్తకుసుమహరిద్రాక్షతచీనామ్బురాది నానా విధేన పరిమళద్రవ్యనికరేణ
మనోభవ మర్చయంతీ రేమే.

తత్ర రతిప్రతికృతి మవంతిసుందరీం ద్రష్టుకామః కామ ఇవ
వసంతసహాయః పుష్పోద్భవసమన్వితో రాజవాహన స్తద్దపవనం
ప్రవిశ్య, తత్రతత్ర మలయమారుతాన్తోశితశాఖా నిరన్తర సము
ద్భిన్న కేసలయ కుసుమ ఫలసముల్లసితేషు రసాలతరుషు కోకిలకీరాళి

లగు వృక్షములందు మొగ్గల సుదయింప జేయుచు, మన్మథోత్సవమునకై రసి
కుల మనస్సుల నుల్లసింపజేయుచు వసంత సమయ మానన్న మాయెను.
అతి సుందరమగు నా సమయమున నవంతి సుందరియను పేరుగల మానసార
నందిని ప్రియస్నేహితురాలగు జాలచంద్రికతో కూడి నగరసమీపమునందలి
నందనోద్యానమున విహరించు కోరికతో పుర సుందరీ సమూహముతో కూడి
నదై గున్పమావి నీడచే చల్లగానున్న యొకానొక ప్రదేశమున గంధము,
పుష్పములు, వచ్చని యజ్జీతలు, చీనాంబురాది నానావిధ పరిమళ ద్రవ్యసమూహ
ముతో మన్మథు నర్పించుచు వినోదించెను. అప్పుడు రతీదేవి ప్రతిబింబము
వలె నున్న అవంతి సుందరిని చూడ గోరిన వసంత సహాయకుడైన మన్మ
థుడు వలె పుష్పోద్భవసహితు డైన రాజవాహను డా విహారవనమునందు ప్రవే
శించి అచ్చటప్పుడు మలయానిలముచే ఊగింపబడిన శాఖలందు నిరంతరముగా
వికసించు చిగురుటాకులతో, పుష్పములతో, ఫలములతోను ఉల్లసితమైన మామిడి
చెట్లయందు కోకిల, చిరుకల, తుమ్మెదల మధురాలాపములను వినివిని, వీక
సించిన ఇంటవర, కల్వార, కైరళి, కమల సముదాయమున క్రికించుటలో

మరి మధురాలాపాన్ శ్రావణశ్రావణం, వికసనం దీపకంబులైన తైలవరాహీప
రాణీ కేశిలోల కలహంససారస కాంక్షన చక్రవాతి చక్రవాతి కలహ
వ్యాకుల విమలశీతల సలిల లలితాని సరాసి వర్షంబువచ్చె, లక్ష్మిస్త
రీలయా లలనాసమీప మవాప. వాలచన్ద్రీకయా నిశ్చల్య 'దుర
అగమ్యతా' మితి హస్తసంజ్ఞయా సమాహూతో నిజలేడోడతపుట
హూతో రాజవాహనో ఒవన్తిస్తున్నర్థా అన్తికం జగము. యా
వసన్తసహాయేన సముత్పన్నతయా రతేః కేశీసాలధంబికాపిధిచ్ఛయా
తంచన నారీవిశేషం విరచయ్యాఒత్తనః క్రీడాకాసార శారదాపిష్ట
సౌందర్యేణ పాదద్వయం, ఉద్యానదీర్ఘికా మత్తమరాకాగమన
రీత్యా లోలాలనగతివిలాసం, తూణీరలావజ్యేన జ్ఞే, ఒదశీ
లాలిత్యేన మనోజ్ఞ మూరుయుగం, తైత్రరథ చక్ర చాతుర్యేణ

రీనమైన కలహంసల, సారసముల, కారండవముల, చక్రవాకముల, గుంపులకల
కలనాదములచే వ్యాకులమైన నిర్మల, శీతల జలముచే సుందరమగు సరస్సులను
చూచిచూచి, అమందవిలాసముతో నా యువతి సమీపమును చేరెను. జాల
చంద్రిక చేత నిర్భయముగ “నిటు వత్తురుగాక” యని హస్త సంజ్ఞచే నాహ్వ
నింపబడి తన శేజముచే జయింప బడిన యింద్రుడుగల రాజవాహనుడు
అవంతి సుందరి దరిని జేరెను. ఆమె వసంత సహాయదై న మన్మథుని
చేత భౌతుక్యముతో రతీదేవికి ఆటబొమ్మను చేయవలయు నను కోరికచే
ఒక స్త్రీ రత్నమును సృష్టించి, తన క్రీడా సరస్సు నందలి శారదారవింద
సౌందర్యముతో పాదముల జంటను, ఉద్యానవన మందలి దీర్ఘికలలో మదిం
చిన రాజహంస నడకల రీతితో లోలము, అలసమునైన గతి విలాసమును,
అమ్మలపొది సౌందర్యముతో పిక్కలను, అరటిస్తంభముల మృదుత్వముతో
మనోహరమైన తొడలజంటను, తైత్రరథ చక్రముల చాతుర్యముతో నిండైన
జయనమును, కొంచెము వికసించిన విలాసయంతమైన కర్ణభూషణముగు కలహ

ఘనం జఘనం, కించిద్వికసన్ శ్రీలావతంసరహ్వార కోరకకోటాను
 వృత్త్యా గంగావర్తననాభిం నాభిం, సౌధారోహణ పరిపాట్యా
 వళిత్రయం మౌర్వీమధుకరపజ్జిన్లీలిమలీలయా రోమావళిం,
 పూర్ణసువర్ణకలశశోభయా కుచద్వంద్వం, లతామణ్ణపసౌకుమార్యేణ
 బాహూ, జయశఙ్ఖభిఖ్యయా కిణ్ఠం, కామికర్ణపూరసహకారపల్లవ
 రాగేణ ప్రతిబిమ్బితకృతబిమ్బం రదనచ్ఛదం, బాణాయమానపుష్ప
 లావణ్యేన శుచిస్మితమ్, అగ్రదూతికాకలకణ్ఠికాకాలాపమాధుర్యేణ
 వచనజాతం, సకలనైనికనాయక మలయమారుతసౌరభ్యేణ నిశ్వాస
 పవనం, జయధ్వజమీనదర్పేణ లోచనయుగళం, చాపయష్టిశ్రియా
 భూలతే, ప్రథమసుహృద స్పృధాకర స్వాపనీకలజ్జయా కాంత్యా
 ఏదనం, లీలామయూరబర్హధంగ్యా కేశపాశం చ, విధాయ, సమస్త
 మకరందకస్తూరికా సమ్మితేన మలయజరసేన ప్రక్షాళ్య, కర్పూర

పూమొగ్గ నడిమి భాగపు సామ్యముతో గంగానది యందలి సుడివంటి నాదినీ,
 భవనము నధిరోహించు పోషానముల వరుసతో వళిత్రయమును, అల్లెత్రాటి
 తుమ్మెదల నమూహముల నలుపుదనపు విలాసముతో రోమావళిని, నిండిన
 కిసక కలశముల శోభతో కుచముల జంటను, లతా మండపముల సుకుమార
 తతో బాహువులను, జయశంఖపు శోభతో కంఠమును, కాముకుల కర్ణాభరణ
 మగు తీయమావి చిగురుటాకుల ఎఱుపుదనముతో ప్రతిబింబముగా చేయబడిన
 దొండపండు వంటి అధరమును, బాణములగుచున్న అరవిందాశోకాది
 పుష్పముల సౌందర్యముతో శుద్ధమైన చిరునవ్వును, అగ్రదూతియైన కోకిల
 కూజిత మాధుర్యముతో మాటలను, సమస్త సైనికులకు నాయకుడగు
 మలయవాయువు సువరిమళముతో నిశ్వాసవాయువును, విజయపతాక మం
 దలి చేపయొక్క గర్వముతో కన్నుల జంటను, చాప యష్టిశోభతో తీగవంటి
 కనుబొమ్మలను, ప్రథమ మిత్రుడైన చంద్రుని కళంకము లేని కాంతితో
 ముఖమును, పెంపుడు నెమిళ్ళ భంగిమతో కేశపాశమును కల్పించి, సమస్త
 మైన మకరందములతో, కస్తూరికలతో మిత్రుడైన చందనరసముచే కడిగి
 కర్పూర పరాగముచే తుడిచి, నిర్మింపబడినదో యనునట్లు ప్రకాశించెను.

పరాగేణ సమ్యుజ్జ్ఞః, నిర్మితేవ రరాజః. మూర్తిమతీవ లక్ష్మీ ర్నాల
వేశకన్యకాఽఽస్తేనైవారాధ్యమానం సంకల్పితవరప్రదానయాఽవిరూప
తం మూర్తిమస్తం మన్మథ మివ ర మాలోక్య మన్దమారుతాన్తో
శితలతేవ మదనావేశవతీ చరమ్ప్లే. తదను క్రీడావిస్రమ్భాన్నివృత్తా
లజ్జయా కాని కాన్యపి నావాన్తరాణి వ్యధత్త. 'లలనాజనం
సృజతా విధాత్రా నూన మేషా ఘణాక్షరన్యాయేన నిర్మితా. నోచే
దద్దభూ రేవంవిధనిర్మాణ నిపుణో యది స్సాత్. తర్హి తస్యమాన
లావణ్యా మన్యాం తరుణీం కిం న కరోతి?' ఇతి సవిస్మయానురాగం
విలోకయత స్తస్య సమక్షం స్థాతుం లజ్జితా సా కించి త్సఖీజనాస్త
రితగాత్రీ తన్నయనాభిముఖైః కించి నాకుఞ్చితై రశ్చేతప్రధా
లతై రపాఙ్గవీక్షితై రాత్మనో మనఃకురంజ స్యానాయమానలావణ్యం
రాజవాహనం విలోకయ స్త్యతిష్ఠత్. సోఽపి తస్యా స్తవోత్పాదిత

స్వరూపమును ధరించిన లక్ష్మీవలెనున్న యా మాళవరాజు కూతురు తనచే
నారాధింపబడుచు, సంకల్పించిన పరముల నిచ్చుటకై సాక్షాత్కరించిన
మూర్తిమంతుడగు మన్మథుడా యన్నట్లున్న యాతనింగంచి, పిల్లగాలలచే
కదల్చబడిన తీగవలె మదనునిచే నావేశింపబడినదై చలించెను. తదుపరి
క్రీడా విస్రంభము నుండి మరలినదై సిగ్గుచే ఏవేవో భావాంతరములను ధరిం
చెను. "త్రీ జనమును సృష్టించు బ్రహ్మదేవునిచే విశ్వయముగా నీమె ఘణా
క్షర న్యాయముచే సృష్టింపబడినది. అట్లుగాక తమలసంభవుడు ఈ విధమైన
సౌందర్య నిర్మాణమున నిపుణుడే అయినచో ఆమెతో సమానమైన లావణ్యము
గల మరియొక యువతిని ఏల సృజింపడు" అని ఆశ్చర్యానురాగములతో
చూచుచున్న ఆతని సమక్షమున నిలుచుటకు సిగ్గిలిన యామె కొంచెము చెలి
కత్తెల మరుగున వించిన శరీరముగలదై ఆతని నేత్రముల కభిముఖములై
కొంచెము ముడిచిన భ్రూులతలతో నొప్పిన క్రీగంటి చూపులతో తన మనస్స
నేడి లేడికి పలయగుచున్న సౌందర్యముగల రాజవాహనుని చూచుచు నిలిచెను
ఆతడును ఆమె నుండి యప్పుడు ఉత్పన్నములైన భావరసములయొక్క

భావరసానాం సామగ్ర్యా ల్లబ్ధబలస్యేవ విషమశరస్య శరవ్యాయ
మానమానసో బభావ.

సా మనసీత మచి స్తయత్. 'అనన్యసాధారణసౌందర్యేణానేన
కస్యాం పురి భాగ్యవతీనాం తరుణీనాం లోచనోత్సవః క్రియతే? పుత్రరత్నే
నామనా పురంధ్రీణాం పుత్రవతీనాం సీమన్తినీనాం కా నామ సీమన్త
మౌక్తికీక్రియతే? కాన్యదేవీ? కి మ త్రాగమనకారణ మస్య?
మన్మథో మా మపహ సితనిజలావణ్య మేనం విలోకయంతీ మసూయ
యేయాతిమాత్రం మధ్న నిజనామ సాన్వయం కరోతి. కిం కరోమి?
కథ మయం జ్ఞాతవ్యః?' ఇతి. తతో బాలవద్వికా తయో రిత
రేతరరాగవృత్తిం భావవివేక్షై ర్జ్ఞాత్వా, కాంతాసమాజసన్నిధౌ రాజ
సన్దనోదన్తస్య సమ్య గాభ్యాన మనుచిత మితి లోక సాధారణై
ర్వాత్మై రభాషతః 'భర్తృదారికే! ఆయం సకలకళా ప్రవీణో దేవతా

సామగ్రీచేత పొందబడిన బలముగలవాడా యన్నట్లున్న పంచబాణునకు
బాణ లక్ష్య భూతమైన మానసముగల వాడయ్యెను.

ఆ యవంతి సుందరి మనసులో నిట్లాలోచించెను. "అనన్యసాధారణ
మైన ఈ సౌందర్యముచేత ఏపురము నందలి భాగ్యవతులైన యువతులకు
కన్నుల పండుగ జేయబడుచున్నదో! పుత్రరత్నమగు నీతనిచే కుటుంబినులు
పుత్రవతులునైన స్త్రీలలో నెవతె శిరోమణిగా జేయబడుచున్నదో! ఈతని పట్టపు
రాజి యెవతెయో! ఇచ్చటి నీతని రాకకు కారణమేమో! పరిహాసంప బడిన
స్వీయలావణ్యముగల ఇతనిని చూచుచున్న నన్ను ఆసూయచేతవలె మన్మథుడు
మిక్కుటముగా మధించుచు తన నామధేయమును సార్థక మొనరించుకొనుచు
న్నాడు. ఏమిచేయుదును? ఇతడెట్లు తెలియదగినవాడు?"

అంతట బాలచంద్రిక వారి పరస్పర ప్రేమను భావ వివేచనములచే పసి
కట్టి శ్రీ సమాజ నమక్షమున రాజకుమారుని గాధను వివరించుట యనుచిత
మని లోకసామాన్యములైన మాటలతో నిట్లు సంభాషించెను. "భర్తృదారికా!

సాన్నిధ్యకరణ, ఆహావనిపుణో, భూసురకుమారో, మణిమన్త్రాక్ష
షధిజ్ఞః, పరిచర్యార్థో భవత్యా, పూజ్యతామ్' ఇతి. తదాత్మ్య
నిజమనోరథ మనువదంత్యా చాలచన్ద్రోకయా సంతుష్టాస్తరంగా తరం
గావలీమందానిరేనేవ సంకల్ప దేనాఽకువీకృతా రాజకన్యా ణిత
మారం కుమారం సముచితాసనాసీనం విభాయ పథిహస్తేన గర్భ
కుసుమాక్షత ఘనసారతామ్బూరాది నానావస్తునివయేన పూజాం తన్యై
కారయామాస.

రాజవాహనోఽప్రేవ మచి న్తయత్ : 'నూన మేషా పూర్వ
జన్మని మే జాయా యజ్ఞవతీ. నో చే దేతస్యా మేవంవిభో ఽను
రాగో మన్మనసి న జాయేత. శాపావసానసమయే తపోనిధే ర్జాతి

ఇతడు సమస్త కళాకోవిదుడు, దేవతలను సన్నిహితులను గావించుకొన్నవాడు,
యుద్ధమునందు నిపుణుడు, మణి మంత్రైషధములనెఱిగిన వాడునగు బ్రాహ్మణ
కుమారుడు. నీచే పూజింపబడ నర్హుడు. పూజింపబడుగాక." అదివిని తన
కోరిక ననుసరించి వలుకుచున్న బాలచంద్రికచే సంకసించిన మనస్సుగలదై
అరిలపై నుండి వచ్చు పిల్లగాఁల చేతవలె మన్మథునిచే వ్యాకులపరచబడిన
రాజకన్యక, జయించిన మన్మథుడుగల రాజకుమారుని తగిన యాసనమునం
దాసీనుని గావించి, చెలిచేత గంధము, పుష్పములు, అక్షతలు, కర్పూరము,
శాంబూలము మొదలుగా గల వివిధములైన వస్తుజాతముతో నాతనికి పూజ
చేయించెను.

రాజవాహనుడును ఇట్లాలోచించెను. "నిశ్చయముగా నీమె పూర్వ
జన్మము నందలి నా భార్య యజ్ఞవతియే. కానిచో నీమెయం దీ విధమైన యమ
రాగము నామనస్సున కలుగదు. తపోనిధి యొక్క శాపము ముగియు సమ

స్మర్య మావయో స్సమాన మేవ. తథాఽపి కాలజనితవిశేష
 సూచకై ర్వాత్మై రస్యా జ్ఞాన ముత్పాదయిష్యామి' ఇతి. తస్మిన్ సమయే
 కోఽపి మనోరమో రాజహంసః కేళీ విధితస్య తదుపకర్ణ మగ
 మత్. సముత్సుకయా రాజకన్యయా మరాగ్రహణే నియుక్తాం బాల
 చన్ద్రికా మవలోక్య 'సముచితో వాక్యవసర ఏష' ఇతి సంభాషణ
 నిపుణో రాజవాహన స్సలీల మలవత్ : "సఖి ! పురా శామ్యో
 నామ కల్పి న్యహీవల్లభో మనోవల్లభయా సహ విహారవాఙ్మయా
 కమలాకర మవాప్య, తత్ర కోకనదకదమ్బసమీపే నిద్రాదీనమానసం
 రాజహంసం గృహీత్వా, బిసగుణేన తస్య చరణయుగళం నిగడ
 యిత్వా. కాంతాముఖం సానురాగం విలోకయ న్మన్దస్మితవికసితైశ్చ
 కపోలమణ్డల స్తా మభాషత : 'ఇన్దుముఖి ! మయా బద్ధో మరాగ

యమునందు పూర్వజన్మన్మరణము మా యిరువురకు సమానమే. ఐనను ఆ
 సమయమున జరిగిన విశేషములను సూచించు వాక్యములచే నీమెకప్పటి జ్ఞానము
 సుదయింప జేయగలను." ఆ సమయమునందే మనోహరమైన ఒక రాజహంస
 క్రీడించు కోరికతో ఆమె సమీపమునకు వచ్చెను. ఉత్సుకతగల రాజకన్యకచే
 హంసను పట్టకొనుటయందు నియోగింపబడిన బాలచంద్రికను చూచి 'ఇది
 మాటాడుటకు దగిన సమయమని' సంభాషణలో నిపుణుడైన రాజవాహనుడు
 సవిలాసముగ విల్లనెను. "సఖీ ! పూర్వము శాంబుడను పేరుగల ఒక మహా
 రాజు ప్రియురాలితో కూడి విహరించు కోరికతో నొక సరోవరమునుచేరి
 అందు ఎఱ్ఱకలువల సమీపమున నిద్రాదీనమైన మానసముగల ఒక రాజహం
 సను పట్టకొని తామరతూడు దారముతో దాని పాద యుగళమును కట్టి ప్రియు
 రాలి ముఖమును సానురాగముగ చూచుచు, చిరునవ్వులతో వికసించిన కపోల
 భాగములు గలవాడై ఆమెతో ఇట్లు పలికెను. 'చంద్రముఖీ ! నాచే బంధింప
 బడిన ఈ హంసము శాంతుడైన మునివలె నున్నది. ఇది స్వేచ్ఛగా వెళ్ళు

శ్వాస్తో మునివ దాస్తే: స్వేచ్ఛయా ఓనేన గమ్యతామే.' ఇతి. సోఽపి రాజహంస శ్వామ్న మశపత్ : 'మహీహం : య దస్మి న్నమ్బుజచ్చిత్తేఽనుష్ఠానపరాయణతయా పరమానందేన తిష్ఠన్తం నైష్ఠికం మా మకారణం రాజ్యగర్వే జావమానితవాససి. చిదేతర్వాప్సానా రమణీవీరహానంతాప మనుభవ.' ఇతి. విష్ణుజపిన శ్వామ్నోఽపి తేష్వరీవీరహ మసహిష్టు ర్భూమౌ దండవ త్రప్తః, సవినయ మధాషత : 'మహాభాగ : య దజ్ఞానో నాకరివం, తత్ కమ' స్వేతి. స తాపనః కరుణాకృష్టచేరా స్త మవతత : 'రాజా : ఇహజన్మని భవత శ్వాపఫలాధావో భవతు; మద్విషనస్సామో ఘతయా ఛావిని జననే శరీరాస్తరగతాయా అస్యా స్పృశిజాక్నే రనేన రమణో ఘాత్వా, ముహూర్తద్వయం మచ్ఛరణయుగళిదన్తన

గాక.' ఆ రాజహంసము కూడ శాంబు నిట్లు శపించెను. 'మహారాజ ! ఈ కమలముల గుంపులో అనుష్ఠానమం దాన క్రిచే పరమానందముతో నున్న నిష్కలవాడనైన నన్ను అకారణముగ రాజ్య గర్వముచే ఏకారణమున అవిమా నించితినో ఆ కారణమున ఆ పాపముచే ప్రియురాలి విరహబాధ ననుభవిం పుము.' విష్ణువిదనుడైన శాంబుడు ప్రాజ్ఞేశ్వరీ విరహమును సహించని వాడై భూమిపై సాష్టాంగదండ వ్రజామ మాచరించి నవినయముగ నిట్లు పలికెను- "మహాభాగ ! ఆజ్ఞానముచే ఏది చేసితినో దానిని క్షమింపుము." ఆ తాపనుడు కరుణాధీన చిత్తుడై శాంబునితో నిట్లు పలికెను- "రాజా ! ఈ జన్మలో నీకీ శాప ఫలము లేకుండుగాక ! నామాట అమోఘమగుటచే రాబోవు జన్మమందు మరియొక శరీరమును పొందిన ఈ కమలాక్షికి అనురాగముచే ప్రియుడవై, రెండుక్షణములు నాపాదయుగళమును బంధించుటచేత రెండు మానములు గొలుసులచే బంధింపబడిన చరణములు గలవాడవై, ప్రియురాలి విరహబాధ ననుభవించి, అనంతరము ఇహకాలము ప్రియురాలితో పాటు

కారితయా మానద్యయం శృంజ్ఞలానిగళితచరణో రమణీవియోగ విషాద మనుభూయ, పశ్చా దనేక కాలం వల్లభయా సహ రాజ్య సుఖం లభస్య' ఇతి. తదను జాతిస్మరత్వమపి తయోరన్యగృహ్లాత్. తస్మా న్మరాశబిన్ధం న కరణీయం త్వయా." ఇతి. సాఽపి ధర్మ దారికా తద్వచనాకర్ణనాభిజ్ఞాత స్వపురాతనజననవృత్తాంతా, నూన మయం మత్స్రజివల్లభ ఇతి మనసి జానతీ రాగపల్లవితమానసా నమందహాస మవోచత్ : 'సౌమ్య ! పురా శామ్నో యజ్ఞవతీసందేశ పరిపాలనాయ తథావిధం హంసబంధన మకర్షిత్. తథాహి, లోకే పండితా అపి దాక్షిణ్యే నా కార్యం కుర్వంతి.' ఇతి. కన్యాకుమారా వేవ మన్యోన్యపురాతనజనననామధేయే పరిచితే పరస్పరజ్ఞానాయ సాభిజ్ఞ ముక్త్యా, మనోజరాగ పూర్ణమానసౌ బహివతుః.

రాజ్య సుఖమును పొందుము." తదుపరి వారికి పూర్వజన్మస్మృతిని కూడ అనుగ్రహించెను. అందువలన నీచే హంస బంధనము చేయబడ గూడనిది." ఆ రాజకన్యక కూడ అతని మాటలు వినుటచే తెలిసికొనబడిన తన పూర్వ జన్మ వృత్తాంతము గలదై, "నిశ్చయముగా నీతడు నా ప్రాణవల్లభు"డని మనస్సునం దెఱింగినదై, అనురాగముచే చిగురించిన మనస్సుగలదై, మంద హాసముతో నిట్లు పల్కెను- "ఓ సౌమ్యుడా ! పూర్వము శాంబుడు యజ్ఞవతి యొక్క ఆజ్ఞను పరిపాలించుటకై ఆవిధముగ హంస బంధనము గావించెను. అది యుక్తమే కదా ! లోకమున పండితులు కూడ దాక్షిణ్యమున చేయదగని కార్యమును కూడ జేయుదురు." ఈ విధముగా రాజకన్యకయు రాజకుమారుడును ఒకరి నొకరు తెలిసికొనుటకై గుర్తుగా పరిచితములైన పూర్వ జన్మ మందలి నామధేయములను పరస్పరము చెప్పికొని మదనరాగముచే నిండిన మనస్సు గలవారైరి.

తస్మిన్నవసరే మాలవేంద్రమహిషీ పరిజననంబృతా దుహిర్య
కేళివిరోకనాయ తద్దేశ మవాప. చాలచన్ద్రికా తు రాం దూరతో
విరోక్య సంసంధ్రమం రహస్యనిర్భేదభియాహస్తసంజ్ఞయా పుష్పే
దృవసేవ్యమానం రాజవాహనం వృక్షవాటికాస్తరితగాత్ర మర
రోత్. సా మానసారమహిషీ సఖీ సమేతాయా దుహితృర్నా
విధాం విహారలీలా మనుభవస్త్రిక్షణం స్థిత్యా దుహిత్రా సమన్వితా
నిజాగరగమనాయోద్యుక్తా బభూవ. మాతర మనుగచ్ఛన్త్యవస్త్రిసుస్థిరి
'రాజహంసకుల తిలక ! వాఙ్మయా కేళీవసే మదన్త్రిత మాగరిం
భవన్త మకాండ ఏవ విసృజ్య న మయా సముచితమితి జనన్యసు
గమనం క్రియతే. తదనేన భవన్మనోసురాగోఽన్యథా మాభూత్.'
ఇతి మరాళ మివ కుమార ముద్దిశ్య సముచితాలాపకలాపం వదన్తీ

ఆ సమయమున మాళవరాజు పట్టపురాణి పరిజనముతో కూడి, కుమార్తె
అటలను చూచుటకై యా ప్రదేశమును జేరెను. చాలచన్ద్రిక యామెను
దూరము నుండియే చూచి సంసంధ్రమముగా, రహస్య భేదనమగునను భయ
ముచే, హస్త సంజ్ఞ ద్వారా పుష్పేద్భవునిచే సేవింపబడుచున్న రాజవాహ
నుని వృక్షవాటికలో లీనమైన తనువు గల వానిగా నొనర్చెను. ఆ మానసారుని
పట్టపురాణి చెలికత్తెలతో కూడిన పుత్రిక యొక్క బహువిధ విహారము
ననుభవించుచు, క్షణకాలము నిలిచి పుత్రికతో కూడినదై స్వగృహమునకు
వెళ్ళుటకై యుద్యుక్తయయ్యెను. తల్లి ననుసరించుచుండిన యవంతి సుందరి
'ఓ రాజహంస కులశ్రేష్ఠ ! కోరికతో క్రిడావనమున నా చేరువకు వచ్చిన
నిన్ను అకారణముగనే వదలి తల్లితో వెళ్ళుట సముచితమని నేను చేయుట
లేదు. కనుక ఇందుచే నీ మానసికాసురాగము అన్యథా గాకుండు గాక' అని
హంసను ఉద్దేశించినట్లు రాజకుమారు నుద్దేశించి తగిన మాటలు పలుకుచు,
మాటి మాటికి వెనుదిరిగి దీని నయనయై యాతని ముఖము చూచుచున్నదై తన
పండిరమునకు వెళ్ళెను.

పునః పునః పరివృత్త్య దీననయనా వదనం విలోకయన్తి నిజ మన్దిర మగాత్.

తత్ర చ హృదయవల్లభకథాప్రసంగే బాలచన్ద్రికా కథిత తదన్వయనామధేయా, మన్మథబాణపతనవ్యాకులమానసా విరహవేదనయా, బహుళపక్షశశికేశేవ జైమజైమా, ఆహారాదినకలవ్యాపారం పరిహృత్య రహస్యమన్దిరే మలయజ రసజ్ఞితవల్లవకుసుమ కల్పిత తల్పతలాయ త్రతనులతా బభూవ. తత్ర తథావిధావస్థా మనుభవన్తి మన్మథానలసంతప్తాం సుకుమారీం నిరీక్ష్య ఖిన్నో వయస్యా గణః కౌఞ్చనకలశ సంఛితాని హరిచన్ద్రనోశీరఘనసారమిళితాని తదిభిషేకకల్పితాని సలిలాని, బిసత్ స్తుమయాని వాసాంసి చ, నళినీదళమయాని తాలవృంతాని చ, సంతాపహరణాని బహూని సంపాద్య,

అచ్చట హృదయప్రియుని గూర్చిన కథా ప్రసంగమున బాలచన్ద్రికాచే ఆతని వంశనామధేయములు చెప్పబడినదై, మన్మథుని బాణములు పడుటవలన వ్యాకులమైన చిత్తము గలదై, వియోగ బాధతో కృష్ణపక్షము నందలి చంద్రకళవలె మిగుల కృశించినదై, ఆహారము మొదలగు సమస్త వ్యాపారము విడనాడి, రహస్య మందిరమున చందిన రసముచే కడుగుబడిన చిగురుటాకుల చేతను, కుసుమములచేతను చేయబడిన తల్పమునం దుంచబడిన తీగవంటి శరీరముగల దయ్యెను.

అచ్చట ఆ విధమైన అవస్థ ననుభవించుచు, మన్మథాగ్నిచే పరితప్తయైన, కోమలియైన కుమారిని చూచి, దుఃఖము నొందిన చెలికత్తెల సమూహము బంగారు కలశములందుంచబడి, హరిచందనము, ఉశీరము, కర్పూరములతో మిళితములై, యామె స్నానమునకై ఏర్పరుపబడిన జలములను, తామరతూండ్ల దారముతో చేయబడిన వస్త్రములను, తామరశేకులతో చేయబడిన పీవనలను మరియు సంతాపమును పోగొట్టు పెక్కుసాధనములను సంపా

తస్యా శ్శరీర మశ్రిరయత్, తదపి, రీతలోపవరణం సలిల మివ తస్మై తే తదగ్నేదహన మేవ సమన్తా దావిశ్చకార. కింకర్తవ్యతామూఢాం విషణ్ణాం చాలచంద్రికా మీషదుస్మిలితేన కటాక్షవీక్షితేన బాష్పకణాకులేన విలోక్య విరహానలోష్టనిశ్వాసగ్లపితాధరయా నతాంగ్యా శనై శ్శనై స్పగద్గదం వ్యాలాపి : “ప్రియసఖి ! కామః కుసుమాయుధః వజ్రబాణ ఇతి నూన మసత్య ముచ్యతే. య దియ మహ మనంభ్యై రిమభి రనేన హత్యే. సఖి ! చంద్ర మనం బడబానలా దపి తాపకరం మన్యే. య దస్మి న్మన్తః ప్రవిశతి కుష్యతి పారావారః, సతి నిర్గతే తదైవ వర్ధతే. దోషా కరస్య దుష్కర్మ కిం వర్జ్య తే మయా ? య దనేన నిజసహోద ర్యాః పద్మాలయాయా గేహభూత మపి కమలం హన్యతే. విరహా

దించి, ఆమె శరీరమును చల్లబరచిరి. కాగిన నూనెయందు నీటి వలె ఆ రీతలోపవరణము కూడ ఆమె శరీరమునం దంతటను మంబనే పుట్టించెను. కింకర్తవ్యతామూఢయై, దుఃఖితయైయున్న బాలచంద్రికను కొంచెము తెరువ బడి బాష్పకణములచే వ్యాకులమైన కటాక్ష వీక్షణముచే చూచి, విరహాగ్ని వలన కలిగిన వేడి నిశ్వాసములచే వాడిన పెదవిగల ఆ లతాంగి మెల్ల మెల్లగా నగద్గదముగ నిట్లు పలికెను. “ప్రియసఖి ! మన్మథుడు పుష్పబాణదనియు, పంచబాణుడనియు నిశ్చయముగ నసత్యము పలుకబడుచున్నది. ఏలనన నేను మన్మథునిచే లెక్కలేనన్ని బాణములతో కొట్టబడుచున్నాను. చెలీ ! చంద్రుని బడబానలము కంచెను తాపకరునిగా తలంచుచున్నాను. ఏలనన ఎప్పుడీతడు లోనికి ప్రవేశించునో అప్పుడు సముద్రము కుప్పించును. బయటికిరాగా అప్పుడే వృద్ధిజెందును. దోషాకరుడగు చంద్రుని చెడుకర్మను నేనేమని వర్జింతును ? ఏలనన, నీతనిచే తన సహోదరియగు లక్ష్మీదేవికి గృహము వంటిదైన కమలముగూడ నాశనము జేయబడుచున్నది. విరహాగ్నివలన సంతప్తమైన హృదయస్పర్శచే పెచ్చగా జేయబడిన మలయవాయువు నిశ్చయ

నల సంతప్తహృదయస్పర్శైన నూన ముష్టికృతః స్వల్పీభవతి మల
యానిలః. నవపల్లవకల్పితం తల్పమిద మనంగాగ్ని శిఖాపటల మివ
సంతాపం తనోస్తనోతి. హరిచన్దన మపి పురా నిజయష్టిసంశ్లేషవ
దురగరదనలిప్తోల్బణగరలసంకలిత మివ తాపయతి శరీరమ్. తస్మా
దలమల మాయాసేన శీతలోపచారేణ. లావణ్యజితమారో రాజకు
మార ఏ వాగదఙ్కారో మన్మథ జ్వరాపహరణే. సోఽపి లఙ్ఘమ
శక్యో మయా. కిం కరోమి ?” ఇతి. బాలచంద్రికా మనోజజ్వరపరమ
కాష్టాం గతాం కోమలాంగిం తాం రాజవాహనలావణ్యాధీనమానసా
మనన్యశరణా మవేక్ష్యైతత్త న్యచిన్తయత్ : ‘కుమార స్సత్వర మానే
తవ్యో మయా. నోచే దేనాం స్మరణీయాం గతిం నేష్యతి మీన
కేతసః. తత్రోద్యానే కుమారయో రన్యోన్యవలోకనవేలాయా మస

ముగా స్వల్పమగుచున్నది. కొంగ్రొత్త చిగురుటాకులతో జేయబడిన యీ
తల్పము కూడ మన్మథాగ్ని జ్వాలల సముదాయమువలె శరీరమునకు సంతాపము
గూర్చుచున్నది. హరిచందనము గూడ పూర్వము తనకట్టెతో సంపర్కము
గల సర్పముల దంష్ట్రలచే పూయబడిన తీవ్రమైన గరళముతోగూడినదాని
వలె శరీరమును తపింపజేయుచున్నది. అందువలన చాలు చాలు నీ ప్రయాస
యైన శీతలోపచారము. సౌందర్యముచే జయింపబడిన మన్మథుడుగల ఆ రాజ
కుమారుడే మన్మథజ్వరమును పొగొట్టుటలో వైద్యుడు. అతడును నాకు
పొంద శక్యముకాని వాడు. ఏమిచేయుదును ?”

బాలచంద్రికయును మన్మథజ్వరము యొక్క పరాకాష్ఠనొందిన ఆ కోమ
లాంగిని రాజవాహనుని సౌందర్యమునందు అధీనమైన మనస్సుగల దానినిగ,
అన్యుల శరణము లేనిదానినిగా తెలిసికొని అత్మలో నిట్లాలోచించెను.
“రాజకుమారుడు సత్వరముగ నాచే తీసికొని రాబడవలసియున్నాడు. లేనిచో
ఈమె నా మన్మథుడు, స్మరింపదగు స్థితిని (మరణమును) పొందింపగలడు.
అట్లుటి యుద్ధానవసమునందు వీరిరువురును పరస్పరము జూచుకొను సమయ

మసాయక స్సమం ముక్తసాయకోఽఘాత్. రస్యా త్కుమారానయ
నం సుకరమ్.' ఇతి. తతోఽవంతిసుందరీరక్షణాయ సమయోచితకరణీయ
చతురం సఖీగణం నియుజ్య, రాజకుమారమస్తర మవాప. పుష్ప
దాణదాణతూణీరాయమాణమానసో ఽనన్యతప్తావయవసంపర్కపరిష్కాస
పల్లవశయన మధిష్ఠితో రాజవాహనః ప్రాజ్ఞేశ్వరీ ముద్దిశ్య సహ
పుష్పోద్భవేన సంలవన్, ఆగరాం ప్రియవయస్యా మారోక్య, 'పాద
మూల మన్వేషణీయా లతేవ దాలచన్ద్రికాఽఽగ' తేతిసంతుష్టమనః,
నిటలతటమణ్ణనీభవదమ్బుజ కోరకాకృతిలసదృశిపుటా మితో నిషీ
దేతి నిర్దిష్టసముచితాసనాసీనా మవన్తిసుందరీశ్రేషిణీతం సకర్పూరం
తామూలం వినయేన దదతీం తాం కాన్తావృత్తాన్త మప్యచ్ఛత్. తయా
సవినయ మథాణి 'దేవ ! క్రీడావనే భవదాలోకనకాల మారభ్య

మున విషమబాణుడు సరిసమానముగ బాణప్రయోగము గావించెను. అందు
వలన కుమారుని తోడ్కొని వచ్చుట సులభము." అంతట ఆవంతిసుం
దరీ రక్షణమునకై సమయోచిత కార్యములందు చతురంగు సఖీ సముదాయ
మును నియోగించి, రాజకుమారుని మందిరమును జేరెను.

మన్మథ బాణములకు తూణీరమైన మనస్సుగలవాడును, మన్మథునిచే
సంతప్తమొనర్చబడిన ఆవయవముల సంపర్కముచే వాడిపోయిన చిగురు
టాకుల పడకపై మన్నవాడునునైన రాజవాహనుడు ప్రాజ్ఞేశ్వరీ నుద్దేశించి
పుష్పోద్భవునితో మాటాడుచు, వచ్చిన నెచ్చెలిని జూచి "వెదుకబోయిన
తీగ పాదమూలమును జేరినటుల జాలచంద్రిక వచ్చిన" చని సంతసించిన
మనస్సుగలవాడై, ఫాలబాగమున కలంకారప్రాయముగ నున్న తామరమొగ్గ
వంటి ఆకారముతో ప్రకాశించు అంజలి పుటము గలిగి, "ఇటు కూర్చుండు"
మని నిర్దేశింపబడి, సముచితమైన ఆసనముపై కూర్చుండి, ఆవంతి సుంద
రిచే పంపబడిన కర్పూరయృక్తమైన రాంబూలమును వినయముతో ఇచ్చు

మన్మథ మధ్యమానా పుష్పతల్పాదిషు తాపశమన మలద్భవతీ వామనే
 నేవోన్నత తరుఫల మలభ్యం త్వదురస్థలాలిజనసౌఖ్యం స్మరాన్ద
 తయా లిప్పు సా స్వయమేవ పత్రికా మాలిఖ్య పల్లభాయైనా
 మర్పయేతి మాం నియుక్తవతీ.' ఇతి. రాజకుమారః పత్రికాం
 తా మాదాయ సపాఠ.

సుభగి ! కుసుమసుకుమారం

జగదనవద్యం విలోక్య తే రూపమ్,

మమ మానస మభిలషతి

త్వం చిత్తం కరు తథా మృదులమ్.

చున్న ఆ బాలచంద్రికను ప్రియురాలి వృత్తాంతమును గూర్చి ప్రశ్నించెను. ఆమెచే నవినయముగా నిట్లు చెప్పబడెను. “దేవా ! కేశీవనమునందు మిమ్ము లను చూచిన క్షణము మొదలు మన్మథునిచే పీడింపబడుచున్నదై, పుష్ప తల్పాదులందు తాపశాంతి లభింపనిదై, వామనుడు అలభ్యమైన ఉన్నత వృక్ష ఫలమును వలె మదనాంధ్యము చేత తమ వృక్షస్థలాలింగన సుఖమును అనుభవించు కోరిక గలదై యామె స్వయముగా లేఖ వ్రాసి ‘దీనిని ప్రియునకు నమర్పింపు’ మని నన్ను నియోగించినది.” రాజకుమారుడును ఆ లేఖను తీసికొని చదివెను.

శ్లో॥ “సుందరా ! పుష్పమువలె అతిమృదువైన,

లోకమున దోషరహితమైన నీరూపమును జూచి

నా మానసము అభిలషించుచున్నది. నీవును

అట్లే మనస్సును కోమలముగ నొనర్చుము”

ఇతి పరిత్యా సాదర మధాషత : 'సఖి ! ఛాయావన్మామసు
వర్తమానస్య పుష్పోద్భవస్య వల్లభా త్వమేవ తస్మా మ్మగీద్యుశో
బహిశ్చరాః ప్రాణా ఇవ వర్తనే. త్వచ్ఛాతుర్య మస్మాం క్రియా
లతాయా మాలవాల మభూత్. త ద్విలం కిరిష్మామి సతాంగా
మన్మనఃకాఠిన్య మాభ్యాతమ్. యదా కేళీవనే కురంజనయనాలోచన
పథ మవతం, తదై వాపహృతమదీయమానసా సా స్వం మదిర
మగాత్. సా స్వచేతసో మాధుర్యకాఠిన్యై స్వయ మేవ తానతి.
దుష్కరః కన్యాస్యపురప్రవేశః. తదనురూప ముపాయ ముప
పాద్య శ్వః పరశ్వో వా సతాంగీం సజ్జమిచ్ఛే. మమదస్త్ర మేవ
మాఖ్యాయ శిరీషకుసుమకుమారాయా యథా శరీరవాధా స తాయేత,
తథావిధ ముపాయ మచరే' తి. పాలచంద్రికా రస్య ప్రేమగర్భితం
వచన మాకర్ణ్య సంతుష్టా కన్యాపుర మగచ్ఛత్.

అని చదివి సాదరముగ నిట్లు పలికెను. "చెలీ ! నీడవలె నన్ననుస
రించుచున్న పుష్పోద్భవుని ప్రియురాలవై న నీచే లేడి కన్నుల పంటి కన్ను
లుగల ఆమె బహిశ్చరములైన ప్రాణములవలె నున్నావు. నీ బాతుర్యము
ఈ కర్తవ్యలతకు ఆలవాలమయ్యెను. ఏది నీకభిలషితమో, దేనిచే క్రియురాలి
మనోరథము ఫలించగలదో దాని సంతయును చేయగలను. ఆ సతాంగిచే
నామానసకాఠిన్యము చెప్పబడినది. ఎప్పుడు క్రీడావనమున ఆ కురంగాక్షి
నేత్రవథమున పడితివో అప్పుడే యామె అపహరింపబడిన నా మానసము
గలదై తన మందిరమునకు వెడలెను. ఆమె నామనస్సుయొక్క మాధుర్య
కాఠిన్యములను స్వయముగ నెఱుగును. కన్యకలున్న అంతఃపురమున
ప్రవేశించుట దుష్కరము. దాని కనురూపమైన యుపాయము నాలోచించి,
రేపైనను, మరుసటి దినమైనను ఆ యువతిని కలిసికొనగలను. నావృత్తాంతము
నిట్లు చెప్పి శిరీష పుష్పము వలె సుకుమారియైన ఆమెకు ఏవిధముగ శరీరవాధ

రాజవాహనోఽపి యత్ర వల్లభావలోకనసుఖమలభత తదు
 ద్యాసం విరహావినోదాయ పుష్పోద్భవసమన్వితో జగామ. తత్ర
 చకోరలోచనాపచిత పల్లవ కుసుమ నికురుమ్బం మహీరుహసమూ
 హం, శరదిస్తుముఖ్యా మన్మథారాధనస్థానం చ, సతాంగీపదపంక్తి
 చిహ్నితం శీతలం నైకతతలం చ, సుదతీ భుక్తముక్తం మాధవీలతా
 మండపాస్తరస్థం పల్లవతల్పం చ, విలోకయన్, లలనాతల్పవిలోక
 నవేశాజనితాన్ విశేషాన్ స్మారం స్మారం, మన్దమారుతకమ్పితా
 న్యుపవననూతన పల్లవాని మదనాగ్నిశిఖా ఇవ చకితో దర్శం
 దర్శం, మనోజకర్ణేజపానా మివ కోకిలకిరమధుకరాణాం క్వణి
 తాని శ్రావంశ్రావం, మారవికారేణ క్వచి ద వ్యవస్థాతు మనహి
 ష్టుః పరిబ్రథామ.

గణగదో అట్టి యుపాయము నాచరింపుము.” బాలచంద్రిక ఆతవి ప్రేమపూర్ణ
 మైన వచనమును విని సంతసించినదై కన్యాంతఃపురమునకు బోయెను.

రాజవాహనుడును ఎచ్చట ప్రీయురాలి దర్శన సౌఖ్యము దొరకెనో
 ఆయుధ్యానవనమునకు విరహబాధను పోగొట్టుకొనుటకై పుష్పోద్భవ సమన్వి
 తుడై వెడలెను. అచ్చట ఆ చకోరలోచనచే కోయబడిన పల్లవకుసుమ సము
 దాయముగల వృక్షసమూహమును, ఆ శరచ్చంద్రముఖిచే మదనపూజ చేయ
 బడిన స్థానమును, ఆ సతాంగి పాదపంక్తులచే చిహ్నితమైన చిల్లని ఇసుక
 తిన్నెను, ఆ సుదతిచే ననుభవించబడి విడువబడిన మాచవీలతామంటవపు
 మధ్యనున్న చిగురుటాకుల శయ్యను చూచుచు, ఆ లలన పల్లవ తల్పమును
 చూచువేశ కలిగిన విశేషములను స్మరించి స్మరించి, పిల్లగాలులచే కదల్చు
 బడిన యువవనము నందలి కొంగ్రొత్త చిగురుటాకులను మన్మథాగ్ని శిఖలను
 ఎలె చకితుడై చూచిచూచి, మన్మథుని మంత్రులవలె నున్న కోకిల కీర మధు
 కరముల ధ్వనులను విని విని, మన్మథ వికారముచే నెచ్చటను నిలువ నోర్వని
 వాడై పరిభ్రమించెను.

తస్మి న్నవనరే ధరణీసుర ఏకః సూక్ష్మచిత్రనివసనః
స్ఫురన్మణీకుండలమణ్ణితో ముణ్ణితమస్తకమాణవకసమేరి శ్చతురవేష
మనోరమో యదృచ్ఛయా సమాగతః సమస్తతోఽఘ్నల్ల సర్వేజో
మణ్ణలం రాజవాహన మాశీర్వాదపూర్వకం వచర్క. రాజా సాచరం
'కో భవాః ? కస్యాం విద్యాయాం నిపుణః ?' ఇతి తం పప్రచ్ఛ. స చ
'విద్యేశ్వరనామధేయోఽహ, మైన్ద్రీజారికవిద్యాకోవిదో, వివిధ
దేశేషు రాజమనో రజ్జనాయ భ్రమ స్తుజ్ఞయినీ మద్యాఽగతోఽస్మి.'
ఇతి శశంస. పునరపి రాజవాహనం సమ్య గాలోక్య 'అస్యాం
లీలావనో పాణ్ణురతానిమి త్రం కిమ్ ?' ఇతి సాఖిప్రాయం విహస్యా
పృచ్ఛత్. పుష్పోద్భవ శ్చైన్ద్రీజారికే నిజకార్యకరణం తర్కయ
న్నైవమాదరేణ బిభాషే : 'నను సతాం సఖ్యస్యాభాషణపూర్వకయా

అట్టి యవనరమున నన్నని రంగు రంగుల వస్త్రములు గలవాడును,
ప్రకాశించు మణీకుండలములచే నలంకృతుడైనవాడును, బోడితలలుగల
బ్రహ్మచారులతో కూడినవాడును, సుందర వేషముచే మనోహరుడును నైన
ఒక బ్రాహ్మణుడు దైవికముగా వచ్చి, అంతకును ప్రకాశించుచున్న తేజః
పుంజముగల రాజవాహనుని అశీర్వాదపూర్వకముగ దర్శించెను. రాజును
సాదరముగ "నీవెవ్వడవు ? ఏ విద్యలో నిపుణుడవు ?" అని ఆతని ప్రశ్నిం
చెను. ఆ బ్రాహ్మణుడును "విద్యేశ్వరుడను పేరుగల నేను ఐంద్రజాలిక విద్యలో
పండితుడను. వివిధ దేశములందలి రాజులను రంజింపజేయుటకై తిరుగుచు
ఈ దినము ఉజ్జయినికి వచ్చితిని" అని చెప్పెను. రాజవాహనుని బాగుగ పరి
శీలించి చూచి మరల "ఈ లీలావనమున తెల్లబారి యుండుటకు కారణమేమి ?"
అని సాఖిప్రాయముగ నవ్వి ప్రశ్నించెను. పుష్పోద్భవుడును ఐంద్రజాలి
కుని వల్ల తమ కార్యము నెరవేరునేమోయని ఊహించుచు, ఆదరముతో
నిట్లనెను. "సత్పురుషుల స్నేహము సంభాషణపూర్వకమగుటచే నింతసేపు

చిరం రుచిరభాషణో భవా నస్మాకం ప్రియవయస్యో జాతః.
 సుహృదా మకథనీయం కిమస్తి ? కేళివనే లస్మిక్ వసన్త
 మహోత్సవాయ సమాగతాయా మాళవేన్ద్రసుతాయా రాజనన్దనస్యాస్య
 చాఽకస్మికసందర్శనే లన్యోన్యానురాగాతిరేక స్సమజాయత. తతః
 సంతత సమ్భాగసిద్ధ్యపాయా భావే నాసావీద్యశీ మవస్థా మను
 భవతి.' ఇతి. విద్యేశ్వరో లజ్జాభిరామం రాజకుమారముఖ మభి
 వీక్ష్య విరచిత మన్దహాసో వ్యాజహార. 'దేవ ! భవదనుచరే
 మయి తిష్ఠతి, తవ కార్య మసాధ్యం కిమస్తి ? అహ మిన్ద్ర
 జాలవిద్యయా మాలవేన్ద్రం మోహయన్ పౌరజనసమక్ష మేవ
 తత్తనయాపరిణయం రచయిత్వా కన్యాన్తఃపురప్రవేశం కరిష్యామి.
 ఇతి వృత్తాన్త ఏష రాజకన్యాయై సఖీముఖేన పూర్వ మేవ

రుచిరముగ భాషించిన నీవు మాకు ప్రియసఖుడ వైతివి గదా. మిత్రులకు
 చెప్పరానిది ఏముండును ? ఈ క్రీడావసమనందు వసంత మహోత్సవము
 నకై వచ్చిన మాళవరాజు కుమార్తెకును, ఈ రాజకుమారునకును హఠాత్సం
 దర్శనమువలన పరస్పరము అనురాగాధిక్యము కలిగెను. అంతట నుండి
 నిరంతరమైన సంభోగము గలుగు నుపాయము లేకపోవుటచే ఈతడీ దురవస్థ
 ననుభవించుచున్నాడు."

విద్యేశ్వరుడును సిగ్గుచే నుందరమైన రాజకుమారుని ముఖమును జూచి
 చిరునవ్వు నవ్వి యిట్లు పలికెను. "దేవా ! నీయనుచరుడనైన నేనుండ మీ
 కసాధ్యమైన కార్యమేమున్నది. నేను ఐంద్రజాల విద్యచే మాళవేంద్రుని
 మోహింప జేయుచు, పురజనుల సమక్షముననే ఆతనికుమార్తె వివాహము
 గావించి, కన్యక యొక్క అంతఃపురమున ప్రవేశము కల్పింతును. ఇట్లని
 యీ వృత్తాంతము రాజకన్యకకు సఖీ ముఖమున ముందుగనే చెప్పబడదగినది."

కథయితవ్యః' ఇతి. సంతృప్తమనా మహీపతి రనిమిత్తం మిత్తం ప్రకటికృతకృత్రిమక్రియాపాటం విప్రలమ్భ కృత్రిమప్రేమ సహజ సౌహార్దవేదినం తం విద్యేశ్వరం సదహామానం విససర్జ.

అథ రాజవాహనో విద్యేశ్వరస్య క్రియాపాటవేన ఫలిత మివ మనోరథం మన్యమానః, పుష్పోద్భవేన సహ స్వమన్దిర ముపేత్య, సాదరం బాలచన్ద్రికాముఖేన నిజవల్లభాయై మహీసుర క్రియమాణం సంగమోపాయం వేదయిత్వా, కౌతుకాకృష్ట హృదయః కథ మిమాం క్షిపాం క్షపయా మీతి చిన్తయ న్నత్తిష్ఠత్. పరేద్యుః ప్రభాతే విద్యేశ్వరో రసభావగీతి రీతిగతిచతుర స్తాదృశేన మహతా నిజపరిజనేన సహ రాజభవనద్వారాంతిక ముపేత్య దౌవారికనివేదిత నిజవృత్తాన్త స్సహ సోపగమ్య సప్రణామ 'మెన్ద్ర

సంతృప్తమానసుడైన మహారాజు అకారణమిత్రుడును, ప్రకటించబడిన కృత్రిమ ప్రణయమును, సహజ సౌహార్దము నెరిగివచ్చుచున్నగు ఆ విద్యేశ్వరుని సదహామానముగ పంపి వైచెను.

అంతట రాజవాహనుడు విద్యేశ్వరుని క్రియాపాటవముచే కోరికను ఫలించిన దానినిగా తలంచుచు పుష్పోద్భవునితో కూడి తన మందరమును జేరి, సాదరముగ బాలచంద్రిక ముఖమున బ్రాహ్మణునిచే చేయబడు సంగమోపాయమును తన ప్రియురాలికి తెలియజెప్పి కుతూహలాయత్తమైన హృదయము గలవాడై "ఈరాత్రి నెట్లు గడుపుదు" నని చింతించుచుండెను. మరుసటి దినమున ఉషఃకాలమున రసభావ గీతి రీతి గతుల యందు చతురుడైన విద్యేశ్వరుడు అటువంటి గొప్పదైన తన పరివారముతో కూడి రాజభవన ద్వార సమీపము చేరి ద్వార పాలకులకు దెలుపబడిన నిజవృత్తాంతము గల వాడై, త్వరగా ప్రవేశించి నమస్కారపూర్వకముగా "ఐంద్రజాలికుడు

జాలికస్సమాగత' ఇతి దౌవారికై ర్విజ్ఞాపితేన తద్దర్శనకుతూహలావి
ష్టేన సముత్సుకావరోధజన సహితేన మాలవేంద్రేణ సమా
హూయమానః, తజ్ఞ్యంతరం ప్రవిశ్య, సవినయ మాశిషం దత్త్వా,
తదనుజ్ఞాతః, పరిజనతాడ్యమానేషు వాద్యేషు నదత్సు, గాయ
స్త్రీషు మదకలకోకిలా మజ్జులధ్వనిషు సమధికరాగరంజిత సామా
జిక మనోవృత్తిషు, పిఞ్చికాభ్రమణేన సపరివారం పరిబృథం
భ్రామయన్, ముకుళిత నయనః క్షణ మత్తిష్ఠత్. తదను విష
మం విష ముల్పణం వమంతః ఫణాలంకరణరత్నరాజి నీరాజిత
రాజమందిరాభోగా భోగినో భయం సంజనయంతో నిశ్చేరుః.
గృధ్రాశ్చ బహవ స్తుజ్ఞై రహిపతీ నాదాయ దివి సమచరన్. తతోఽ
గ్రజన్మా సరసింహస్య హిరణ్యకశిపో ర్దైత్యేశ్వరస్య విదారణ మభి

వచ్చిన వాడని" ద్వారపాలురచే విజ్ఞాపన జేయబడి, బండ్రజాలిక దర్శన
కుతూహలియై సముత్సుకమగు సంతఃపుర జనముతో గూడిన మాళవేం
ద్రునిచే నాహ్వానింపబడినవాడై, రాజభవనము ప్రవేశించి, సవినయముగ
నాశీర్వచన మొనగి రాజుచే ననుజ్ఞాతుడై, పరిజనములచే తాడింపబడు
చున్నవై వాద్యములు ధ్వనించుచుండగా, అతిశయమైన రాగముచే
రంజింపజేయబడిన సామాజిక చిత్తవృత్తులు గలిగి, మదముచే అవ్యక్తమగు
రములైన కోకిలల కంఠము పంటి కంఠధ్వని గల స్త్రీలు గానము చేయు
చుండగా, మయూరపింఛ భ్రమణముచే సపరిపరివారుడైన రాజును
భ్రమింప జేయుచు, ముకుళితనేత్రుడై క్షణకాలముండెను. అనంతరము
తీవ్రమగు విషమును మిక్కుటముగా వమనము జేయుచు, పడగలకు
అలంకారములైన రత్నముల సమూహములచే నీరాజనము చేయబడిన
రాజమందిర ప్రదేశముగల సర్పరాజములు భయము గలిగించునవై సంఘ
రింభింపని పెక్కుగ్రద్ధులును ముక్కులతో పాములను గరచుకొని యాకా

నీయ మహాశ్చర్యాన్వితం రాజా నమధావతః 'రాజా : అవసాన
సమయే భవతా కుభసూచకం ద్రష్టు ముచితమ్. తతః కల్పాని
పరమృరావాప్తయే భవదాత్మజాకారాయా స్తరుజ్ఞా నిఖిలలక్షణో
పేతస్య రాజనన్దనస్య వివాహః కార్య' ఇతి. తదవలోకన
కుతూహలేన మహీపారేనానుజ్ఞాతః స సంకల్పితార్థసిద్ధి సంధావన
సముత్ఫుల్లవదనః సకలమోహజనక మజ్ఞసం లోచనయో ర్నిషిష్య
పరితో వ్యలోకయత్. సర్వేషు త దైన్ద్రిజాలిక మేవ కర్మేతి త
దద్భుతం వశ్యత్పు, రాగవల్లవితహ్నవయేన రాజవాహనేన పూర్వ
సంకేత సమాగతా మనేకభూషణ భూషితాగ్నే మవన్తిసుందరీం
వైవాహికమస్త్రతన్త్రనైపుణ్యే నాగ్నిం సాక్షీకృత్య సంయోజయా
మాస. క్రియావసానే సతి 'ఇన్ద్రిజాలపురుషా స్సర్వే గచ్ఛన్తు భవన్తు'

శమున సంచరించెను. పిమ్మట బ్రాహ్మణుడు రాక్షసరాజైన హిరణ్య
కశిపుని నరసింహుడు చీల్చుటను అభినయించి గొప్ప ఆశ్చర్యముతో
గూడిన రాజుతో ఇట్లు పలికెను. "రాజా : ముగింపువేళ తమచే కుభ
సూచకమైన సంఘటనము చూడబడుట ఉచితము. తరువాత కళ్యాణ
పరంపరను పొందుటకై నీకుమార్తె ఆకారముగల యువతికిని, సమస్త
కుభంక్షణములుగల రాజకుమారునకును వివాహము చేయదగి యున్నది."
దానిని దిలకించుట యందు కుతూహలము గల మహారాజుచే ననుజ్ఞాతుడైన
ఆతడు సంకల్పించబడిన ప్రయోజనము సిద్ధించుచున్నదను భావనచే వికసిం
చిన వదనము గలవాడై, సమస్త జనులకు మోహము కలిగించు కాటు
కను కన్నులలో నుంచి అంతటను జూచెను. సమస్త జనులను అది ఐంద్ర
జాలికమైన కర్మయని యా యద్భుతమును జూచుచుండగా, అనురాగముచే
చిగురించిన హృదయముగల రాజవాహనునితో, అనేక భూషణములచే
అలంకృతాంగియై, పూర్వసంకేతానుసారముగ వచ్చిన అవంతీసుందరిని

ఇతి ద్విజన్మనోచైచ రుచ్యమానే సర్వే మాయామానవా యథా
 యథ మస్తర్వాపం గతాః. రాజవాహనోఽపి పూర్వసంకల్పితేన
 గూఢోపాయచాతుర్యే జ్ఞైస్త్రజాలికపురుషవత్కన్యాపురం ప్రవివేళ.
 మాలవేన్ద్రోఽపి తదద్భుతం మన్యమాన స్తస్మై బాడబాయ
 ప్రచురతరం ధనం దత్త్వా, 'విద్యేశ్వర ? త్వ మిదానీం సాధ'
 యేతి తం విసృజ్య, స్వయ మస్తర్మన్దిరం జగామ. తతోఽవంతి
 సున్దరీ ప్రియసహచరీపరివారవల్లభోపేతా సున్దరీమన్దిరం యయా.
 ఏవం దైవమానుషబలేన మనోరథసాఫల్య ముపేతో రాజవాహనః
 సరసమధురచేష్టాభి శృన్వై శృన్వై ర్హరిణలోచనాయా లజ్జా మపన
 యన్ రహో విస్రమ్భముపజనయ స్సంలాపే తదనులాప పీయూష

మంత్రతంత్ర నైపుణ్యముచే అగ్నిని సాక్షిగా జేసి సంయోగింప జేసెను.
 పని పూర్తికాగానే "ఇంద్రజాలపురుషులగు మీరందరును వెళ్ళుదురు గాక"
 అని ఉచ్చైస్వరమున బ్రాహ్మణునిచే చెప్పబడగా, సమస్త మాయామానవులు
 నెప్పటియట్ల అంతర్భావము జెందిరి. రాజవాహనుడు పూర్వసంకల్పితమైన
 రహస్యోపాయచాతుర్యముచే ఇంద్రజాలిక పురుషుని వలె కన్యక యొక్క
 అంతఃపురమును ప్రవేశించెను. మాళవేంద్రుడును నది యద్భుతమని తలం
 చినవాడై ఆ బ్రాహ్మణునకు మిక్కుటముగా ధనము నిచ్చి "విద్యేశ్వ
 శ్వరా ! నీవిక వెళ్ళుము" అని ఆతనిని పంపి, తానును అంతఃపుర
 మును జేరెను.

అంతట అవంతిసుందరి ప్రియసఖితోడను, పరివారముతోడనుర
 ప్రియుని తోడను కూడినదై కన్యామందిరమును జేరెను. ఇట్లు దైవ
 మానుషబలముచే మనోరథ సఫలతను పొందిన రాజవాహనుడు సరస
 మధురములైన చేష్టలతో మెల్లమెల్లగా నామృగలోచన సిగ్గును పోగొట్టుచు,
 ఏకాంతము నందలి విశ్వాసమును కలిగించుచు, సంభాషణమునందు
 ఆమె ప్రతిపదనములనెడి అమృతమును పానము చేయుటయం దానక్తుడై

పానతోలుప శ్చిత్రచిత్రం చిత్తహరిణం చతుర్దశభువనపృథ్వాస్తం
శ్రావయామాన.

ఇతి శ్రీమదాచార్య మహాకవి దణ్డనః కృతౌ దశకుమారచరితే
పూర్వపీఠికాయా మవంతిసుందరీపరిణయో నామ

పశ్చిమ ఉచ్చాసనః.

ఇతి పూర్వపీఠికా

చిత్ర విచిత్రమై మనోరంజకమైన పదునాల్గు భువనముల పృథ్వాంతమును
వినిపించెను.

ఇది శ్రీమదాచార్య మహాకవి దండిచే విరచితమైన
దశకుమారచరిత మందలి పూర్వపీఠిక యందు ఆవంతీ
సుందరీ పరిణయమును పంచమోచ్చాసనము.

ఇది పూర్వపీఠిక

కథాంశములు

1. వసుమతి రాజహంసులు.

భూపంథల మందలి నగరములకెల్ల గీటురాయి యనదగి, మగధదేశ మునకు శిరోభూషణమైన పుష్పపురియను నగరముకలదు. అందలి యంగిళ్లయందు ప్రదర్శింపబడు రత్నాదివస్తుసముదాయము సముద్రముయొక్క మహిమను ప్రకటించుచుండును. సకలశత్రు నగరములనెడి సముద్రములను మధించుట యందు మంధర పర్వతమగుచున్న భుజ దండములుగల రాజ హంసుడను మహిపతి యానగరము నధిష్టించి మగధ రాజ్యము నేలుచుండెను. రత్నాకరములనెడు మొలనూలు ధరించిన వసుంధరకు విలికయైన ఆతని యచ్చమైన కీర్తిని స్వర్లోక మందలి యుద్యానవనముల విహరించు అచ్చ రలు గానము చేయుచుందురు. ఆతడు నిరంతరములైన యాగములచే దేవతలను, భూదేవతలను సంతృప్తిపరచుచుండును. ఆతడు ప్రతాపమున మధ్యందిన మార్తాండుని, సౌందర్యమున చున్మథుని దిరస్కరించు చుండును.

ఆతనికి సుషతియు, శిరీకుల శిరోమణియునగు వసుమతి యను రమణి రాణియై యుండెను. పరమశివుని నేత్రాగ్నిచే మన్మథుడు భస్మీ కృతుడు కాగా ఆశ్రయము గోల్పోయిన యాతని వస్తుజాలము ఆమెకు అనయవరూపమున ఇట్లు పరిణమించినట్లుండెను.

తుమ్మెదల బారు ఆమె కేశపాశముగను, ప్రేమాకరుడగు చంద్రుడు కమలములశోభను తీరస్కరించు ముఖముగను, జయధ్వజమగు మీనము నేత్రయుగళముగను, సమస్తసైన్యమున మేటియగు మలయనమీరుడు నిశ్వాసముగను, విరహతప్తల మానసములకు ఖడ్గమైన చిగురుటాకు అధర

బింబముగను, విజయశంఖము పౌండర్యాతిశయముతోనొప్పు రంజముగను, పూర్ణకుంభములు చక్రవాకాసుకారియైన ననయుగళముగను, అల్లెరాదగుచున్న మెత్తని తామరతూండ్లు బాహువులుగను, ఇంచు విష్వారిస కలువ మొగ్గ గంగానది సుడినిబోలు నాభిగను, యోగిజనుల రోలిలను దూరముచేయజాలిన తైత్రరథము విశాల జఘనభాగముగను, యతుల ప్రయత్నముల కడ్డివడు రంభలు (ఆరటిబోదెలు) తొడిలజంటగను, గొడ్డుగైస సహస్రవక్త్రకమలము పాదద్వయముగను, అస్త్రములైన సుమములు ఆయా ఇతరావయవములుగను ఒప్పినవా యన్నట్లున్న యా పసుమతి, పౌండర్యమున అమరావతిని మించు పుష్పపురమున రాజహంసప్రభువుచే లాలింపబడుచు వసుమతివలె (భూదేవివలె) యరేష్టముగా ఆసుభవింపబడుచుండెను.

2. రాజహంస - మానసారులు.

ఇట్లు స్వర్గసీమను తలదన్న భోగభాగ్యములుగల పుష్పపురమును రాజహంసుడు పరిపాలించుచు వివిధాయుధ ప్రయోగ చాకచక్యముచే రణరంగములందు శత్రురాజన్యుల శిరముల ఖండించుచు, యుద్ధములందు ఆరివీర భయంకరుడై యొప్పుచు అభిమానముగల మాళవవాధుడగు మానసారునిపై దాడి వెడలెను. మగధనాయకుని సైన్యముల ఘోష, భేరీభాంకారములును సముద్రఘోషను మించి యండగా దిగ్గజములు భయగ్రస్తములయ్యెను. చతురంగబలముల పాదఘట్టనలచే భూమి క్రుంగగా నకల చరాచరమును మోయుచున్న యాదిశేషునిపడగలను పీడితముల జేయుచు, యుద్ధోత్సాహము పెల్లబుకుచుండ చనుదెంచిన రోషావిప్లుడైన రాజహంసుని మానసారుడు పెక్కుగజసమూహములతో కూడినవాడై మూర్తిమంతమైన యుద్ధమాయన్నట్లు ఇనుమడించిన క్రోధముతో నెదుర్కొనెను. రథములచేతను గుఱ్ఱపు గిట్టల త్రొక్కిడులచేతను పుట్టినధూళి యాకాశప్రదేశము నావరించగా మదపుచేనుగులచెక్కిళ్ళ నుండి స్రవించిన మదముచే మూలము కడుగబడినట్లుండ వీరస్వర్గ మలంకరించిన క్రొత్తప్రియులను వరింపవచ్చిన యవ్వరఃకాంతలకు ఆధూళి తెరగుడ్డవలె దోచెను. శస్త్రాశ్రుతి, హస్తాహస్తీ పరస్పరము సాగిన యా యుద్ధమున మ్రోగిన ధక్కాధ్వని ఆకాశమున ఇతరధ్వనుల వణచి వేయుచు నమస్తదిగంత

రాజమును చెవిటిదిగా చేయుచుండెను. ఇట్టి యుద్ధమున ఖీణునైన మాలవ రాజును మగధరాజు ప్రాణములతో బంధించియు, దయాభుక్త్యముచే నాతనిని మరల స్వరాజ్యమునందే ప్రతిష్ఠించెను.

ఇట్లు కొన్నిదినములు గడిచిన పిదప రాజహంసుడు మంత్రి మిత్ర పురోహితులతో కూడి సభలో సింహాసనాసీనుడై యుండగా ద్వారపాలకుడు సభలోని కేతెంచి, రాజునకు నమస్కరించి “దేవా ! దేవరను దర్శింప కుతూహలపడు మనస్సుగల ఎవడో దేవరచే విశేషపూజకర్తుడైన యతిశ్రేష్ఠుడు ద్వారదేశము నందున్నాడు” అని విన్నవించెను. రాజుచే అనుజ్ఞాతుడైన ద్వారపాలకుడు అయోగిని రాజుకడకు గొనితెచ్చెను. యతివేషమును ధరించి వచ్చిన యాతనిని తన గూఢచారి యని గ్రహించిన మహారాజు అచ్చటినుండి అనుచరులను బింపివైచి, మంత్రివర్గముతో కూడి, తనకు ప్రణమిల్లిన యాతనితో మందహాసముగా నిట్లు పలికెను- ‘ఓయీ ! తాపసుడా ! మిషతో దేశమున సంచరించుచు అచ్చటచ్చట నీచే తెలుసుకొన బడిన దానిని చెప్పుదువుగాక.’ అంజలి ఘటించిన యాదేశసంచారి యిట్లు పలికెను దేవా ! తను యజ్ఞును శిరసావహించి, నిష్కలంక వేషము దాల్చి మాళవనగరమును ప్రవేశించి మానసారుని వృత్తాంత మంతయును తెలిసికొని వచ్చితిని. అభిమానియగు మానసారుడు సమరాంగణమున తన సైన్యములను నాశనము గావించుకొని పరాభవతప్తమానసుడై, దైన్యముగలవాడై మహాకాళనివాసియగు కాళీనాథుడగు మహేశ్వరు నారాధించి యాదేవుని సంతృప్తిపరచెను. తపః ప్రభావ సంతృప్తుడైన యా పరమేశ్వరుడు శత్రుసంహారకమైన గదను ప్రసాదించెను. అందుచే నాతడు తన్ను ఎదురులేని వానినిగా ధరించుచు మిమ్ముల నెదిరించుటకు సిద్ధపడియున్నాడు. అటుపైన దేవర ప్రమాణము.

గూఢచారుని వలన విషయము గ్రహించి మంత్రులు రాజహంసునితో “దేవా ! శత్రువు తిరుగులేని దైవసహాయముతో పచ్చుచుండుట వలన ప్రస్తుతము సమరము మేలుకాదు. వెంటనే బలిష్ఠమైన కోట నాశ్రయింప వలయును” అని విన్నవించిరి. ఇట్లు మంత్రులెన్ని విధములచెప్పినను వినక యారాజున్నడు

మొక్కవోనిదైర్యముగలవాడై మానసారునితో ఎదిర్చి పోరాడుటకే నిశ్చయించెను. పరమేశ్వరవరప్రసాదంబు మహా బలసమన్వితుడైన మానసారుడును యుద్ధసామగ్రిని వెంటనిడుకొని ఆశ్రమముగా మగధ దేశము జేరెను. మంత్రులారవార్తవిని దేవేంద్ర సముదైన మగధరాజు నెట్లో ఒప్పించి శత్రు దుర్గము మైన వింధ్యారణ్య మధ్య భాగమున అంతఃపురజనమును మూలబలములతో సురక్షితముగా నుంచిరి.

రాజహంసుడు మాత్రము దైర్యసహితమైన ప్రశస్తతరమైన సైన్యమును వెంట నిడుకొని త్వరితగతితో శత్రువు నడ్డగించెను. దృఢశత్రుత్వము గల్గిన యాశూరుల యుద్ధమును గగనచారులసైతము వచ్చి ఆశ్చర్యముతో చూచిరి. జయకాంక్ష గల్గిన మాలవనాథుడు నేర్పుతో వివిధాయుధ ప్రయోగ నైపుణ్యముగల అమరేంద్రసహనుడగు మగధరాజుపై త్రిపురాంతకదత్త మగు గదను ప్రయోగించెను. రాజహంసుని చదునైన చావరంపరలచే ముక్కలచేయబడిన దయ్యము పరమేశ్వరుని శాసనము వ్యర్థముకావదగుట వలన ఆ గద సారథిని చంపి, రథము నందున్న రాజును మూర్ఛితుని గావించెను. అంతట కశ్యపములు వదిలిన ఆశ్వములు రథమును తీసుకొని దైవ పశమున అంతఃపుర స్త్రీలకు నిలయమైన మహారజ్యమును ప్రవేశించెను. జయలక్ష్మీ సమన్వితుడైన మాలవేశ్వరుడు సమృద్ధమగు మగధరాజ్యమును ఆక్రమించి పుష్పపురము నధిపించెను.

౨. రాజవాహన జన్మవృత్తాంతము.

మగధదేశాధిపతియగు రాజహంసునకు ఆతని ధర్మసత్త్వి వసుమతీ దేవి కిని రాజ్యమున సమస్తభోగభాగ్యములున్నను సంకాసములేకపోవుటచే పరితప్త హృదయుడై శ్రీమన్నారాయణ ధ్యానానక్తుడై యుండెను. అంతనొకప్పుడాతని పట్టపురాజీకి ప్రభాత స్వప్నమున నారాయణుడు కన్పించి “కల్పవృక్షఫలమును పొందుము” అని వరమొసంగెను. అటుతరువాత అమె ప్రియుని మనోరథఫలమునకు పుష్పభూతమైన గర్భమును ధరించెను. దేవేంద్రుని ఐశ్వర్య

మునే తిరస్కరింప జాలిన యారాజన్యుడు మిత్రరాజుల నాహ్వానించి నిజసంపదకు మనోరథమునకు అనురూపమైనరీతిగా సీమంతోత్సవము జరిపెను. తదుపరి మాలవనగరాధిపతియగు మానసారుడు పరమేశ్వరలబ్ధి గదాయుధయుక్తుడై రాజహంసునిపైకి దండువెడలి యుద్ధమున గదానహాయమున మొదట సూతుని సంహరించి పిమ్మట రథస్థుడైన రాజహంసుని మూర్ఛితుని గావించెను. అంతట దైవప్రేరితములైన రథాశ్వములు మూర్ఛితుడైన యారాజును రాణివాసమున్న చెంతకు గొని పోయినవి.

ఇక యుద్ధమున క్షతగాత్రులైన మంత్రులు విధివశమున ప్రాణములు విడువకయుండి వేకువ జామున పీచినగాలులచే తెలివి జెంది, ఎట్లో ఊరక్తిల్లి రాజుకొరకు వెదకి ఎచ్చటను కానక రాణియున్న అరణ్యముజేరిరి. వసుమతియును సర్వసైన్యముల వినాశమును, రాజు కనబడకుండుటయును విని, కలత జెంది, శోకసాగరమున మునిగి పతిననుగమింప నిశ్చయించెను. కాని మంత్రి పురోహితులు “రాజమరణము అనిశ్చయము. అదియునుగాక సిగర్పమందు సార్వభౌముడు సుందరుడు సుకుమారుడునునైన కుమారుడు గలదని దైవజ్ఞులు నిర్ణయించిరి”. అని ఓదార్చి అనుగమన ప్రయత్నమునుండి తాణిని విరమింప జేసిరి. అట్లయ్యును రాణి నిలువజాలక పరిజనము నిద్రలో ముగ్ధియున్నప్పుడు నిర్జనమైన యర్ధరాత్రమున అపారమైన శోకసాగరము దాట నశక్తురాలై సేనావదేశమును దాటి, తగుల్కొన్నరథమును లాగలేక అలసిన రాజు రథాశ్వములన్న మార్గమునకు చేరువనున్న వటవృక్షముజేరి, మరణరేఖవంటి వృక్షశాఖయందు ఉరిత్రాటిని ఏర్పరచి మరణింప గోరిన రాణి వచో మాధుర్యముచే కోకిలలతిరస్కరించుచు అశ్రుపూర్ణకంఠముతో నిట్లని విలపించెను. “సౌందర్యమున మదనుని బోలినవాడా నేలఁజేడా ! కాబోవుజన్మము నందును నీవే నాకు భర్తవగుదువుగాక”.

వసుమతి వేదనాపూరిత వాక్యములను చంద్రకిరణ సంస్పర్శతో మూర్ఛి యై యర్ధరాత్రమున విని రాణిగా నెఱింగి ప్రియవచనముల నామెఱుఁచు చేరబిలి

చెను. రాణియును తెప్పపాటులేని కన్నులతో రాజును చూచి హృదయానందముచే వికసించిన ముఖావయవముగలదై, సంతనమున పురోహితామాత్యజనమును పిలిచి రాజును వారికి చూపెను. వారును మహారాజునకు ప్రణమిల్లి దైవమహిమను గొనియాడుచు “దేవా ! సారథి మరణించినంతనే రథాశ్వములు రథమును వేగముగా నరణ్యమున కీడ్చుకొనిపోయినవి” అని పలికిరి. రాజును “నమరమున నైనికులు మరణింపగా మానసారునియొక్క పరమేశ్వరప్రసాద లబ్ధిగదచే తాడితుడనై మూర్ఛనొంది ఇప్పటి ప్రాతఃకాలపు వాయుపులచే మేల్కొల్పబడితిని” అని చెప్పెను. రాణియు మంత్రబృందమును ఆనందము జెంది, రాజును శివరమునకు గొనివచ్చి, శరీరమునకు గుచ్చుకొన్న బాణపుములు కులను తీసి, గాయములను మాన్పించిరి.

తరువరి రాజహంసుడు యుద్ధమున గల్గిన పరాజయమును, సైన్యనాశమును తలచుకొని బాధచెందుచుండగా పసుమతి రాజుజేరి ఇట్లు పల్కెను. “దేవా ! సర్వరాజన్యులలో శ్రేష్ఠుడవు, గరిష్ఠుడవునైన నీవు వింధ్యాటవిలో నుండుటచే సంపద జలబుద్ధుడప్రాయమని తేలినది. సర్వకార్యములును దైవాదీనములే. పూర్వము హరిశ్చంద్రుని చక్రవర్తులును బాధలజెంది, పీడపరాజ్యముల బొందిరి. నీవును అట్లే కాగలవు. దైవధ్యానము చేయుము”.

అంతట రాజహంసుడు తన యభిలాషను ఫలింపజేయగల తపోధనుడగు వామదేవుని కడకేగెను ఆ ఋషిసత్తమునకు ప్రణమిల్లి, ఆయనచే నాతిత్యముపొంది, కొంతకాలము విశ్రాంతిగైకొని, రాజ్యాభిలాషగలవాడై చంద్రవంశమునకు అలంకారప్రాయుడైన యా రాజహంసుడు మునివరేణ్యునితో నిట్లనెను. “పూజ్యరా ! ప్రబలదైవబలముచే మానసారుడు నారాజ్యమును గైకొని అనుభవించుచున్నాడు. మీ ఆశ్రయమున నేనును అట్టి కిగ్రమైన తపమాచరించెదను.” అంతట తికాలజ్ఞుడైన తపోధనుడు ‘దేవమును కృశింపజేయు తపస్సు వలదు. పసుమతీదేవి గర్భమున నకల శత్రుజనసర్దనుడగు రాజకుమారుడు నిశ్చయముగా జన్మింపగలడు’ అని పలికెను. తోడనే అకాశవాణి

యును 'ఇది సత్యము' అని పఠకగా రాజును అట్లేయని అంగీకరించి ఊర కుండెను.

పిమ్మట గర్భదీపసములు నిండగనే వసుమతి ఒకశుభముసూర్యమున సమస్తరాజలక్షణలక్షితమైన కుమారుని గనెను. పిదప మహారాజు పురోహితుని సలహాప్రకారము ఆబాలకు జాతకర్మాది సంస్కారము గావించి రాజ వాహనుడను పేరుపెట్టెను. రాజవాహనుడు ఆత్మమిత్రులగు మంత్రికుమారులతో పాటు బాల్యక్రీడల ననుభవించుచు వర్ధిల్లుచుండెను.

4. మంత్రికుమారుల జన్మవృత్తాంతము.

మగధదేశము నేలిన రాజహంసునకు ధర్మపాల, పద్మోద్భవ, సితవర్మ లను ముగ్గురు అమాత్యులుండిరి. వారు కార్యవర్యాలోచనమునందు బృహస్పతిని తిరస్కరింపజాలిన బుద్ధిగలవారు, రాజునకు అత్యంతవిధేయులు. వారిలో సితవర్మకు సుమతి సత్యవర్మలనువారును, ధర్మపాలునకు సుమంత్ర, సుమిత్ర, కామపాలులనువారును, పద్మోద్భవునకు సుశ్రుత, రత్నోద్భవులను వారును జన్మించిరి. వారిలో ధర్మశీలుడగు సత్యవర్మ సంసారము సారరహితమని ఎఱిగి తీర్థయాత్రాగమనాభిలాషగలవాడై దేశాంతరవాసమున కరిగెను. ఇక కామ పాలుడనువాడు విటనట వేశ్యాలోలుడై తండ్రిగారి, అన్నగారి ఆజ్ఞలను ఉల్లంఘించి దేశద్రుమ్మరియయ్యెను. ఇక రత్నోద్భవుడు విదేశవాణిజ్యము నందభిలాష గలవాడై అందలి నేర్పుచే సముద్రముల దాటి వెడలెను. వీరిలో మిగిలినవారు సుమతి, సుమంత్ర, సుమిత్ర, సుశ్రుతులనువారు. వీరు రాజహంసునకు విధేయులై రాజకార్య నిర్వహణమున నిమగ్నులైరి.

రాజహంసుడు మాళవనాథుడైన మానసారునిచే పరాభూతుడై వింధ్యా రణ్యమధ్యభాగమున మంత్రి, మిత్ర, అంతఃపురజన సహితముగా కాలక్షేపము జేయుచుండెను. అట్టి సమయమున శత్రుసంహారకుడైన రాజవాహనుడను కుమారుని రాజు నడవెను, ఆసమయమునందే రాజహంసుని అమాత్యులైన సుమతి,

సుమంత్ర, సుమిత్ర, సుశ్రుతులకు ప్రమతి, మిత్రగుప్త, మంత్రగుప్త, విశ్రుతులను పుత్రులు జన్మించిరి. వారు నవోదయ చంద్రకాంతి గలవారై చిరాయుష్యము గలవారై రాజకుమారుడగు రాజవాహనునితో కూడి బాల్మీకీంద్రుల తేలియాడుచుండిరి.

౧. ఉపహారవర్మ వృత్తాంతము.

అనంతరము రాజవాహనుని కడకు ఒకానొక తాపసి రాజులచేత లక్షితుడైన ఒకానొక కుమారుని దెచ్చి రాజనకు సమర్పించి యిట్లువల్కెను. “ఓ మహారాజా ! కుశలను, దర్పలను తెచ్చుటకై నేను అడవికేగినప్పుడు దిక్కులేక దైన్యముగల్గి కన్నీరుగార్చు ఒకయువతి కనబడెను. “ఈ నిర్లవాదవ్యమున నే కారణమున నేడ్చు చుంటివని” యడుగగా ఆమె గోళ్ళతో కన్నీళ్ళు తుడిచికొని గర్గదన్వనముతో విట్లు వల్కెను.

“ఓ మహారీ ! లావణ్యముచే జయింపబడిన మన్మథుడు గలిగినవాడును, దేవసభలో కీర్తింపబడినవాడును ఐన మిథిలానగరాధిపతియగు ప్రహారవర్మ మగధరాజు ధర్మపత్ని సీమంతోత్సవమునకై పుత్రుడైన సహితముగా పుష్పపురమునకు విచ్చేసి కొంతకాలమచ్చట వసించెను. ఆసమయమున పరమేశ్వరానుగ్రహ పాత్రుడైన మాలవనగరాధిపతి మగధరాజుపై దండెత్తి వచ్చి మోరసంగ్రామము నల్పెను. ఆయుధమున మిథిల నాయకుడు తన మిత్రుడైన మగధరాజునకు సహాయము చేసి సైన్యముల పోగొట్టుకొని శత్రువు చేజిక్కి కారుణ్యవశమున విడువబడెను. హతశేషులైన వారితో పాటు విదేహరాజు తన పురమునకు వెళ్ళుచుండగా దుర్గమవనమార్గమున శబర సైన్యముచే ముట్టడింపబడి మూలబలముతో అంతఃపుర జనమును రక్షించుకొని పాతెను. ఆతని కవల పిల్లలకు దాదినైన నేను, నాకూతురును వేగముగ వెళ్ళు మహారాజు ననుసరించలేకపోయితిమి. అంతనొక భయకరమైన వ్యాధియు నన్ను మ్రింగరాగా నేను భయపడి చేతులపైకెత్తితిని. నాజీతిసుండిజారిన బాలుడు ఒక కపిల గోశ

వము మాటున జేరెను. అంతలోనే కొందఱు బోయలచ్చటకు వచ్చి వ్యాఘ్రమును చంపి, బాణనెత్తికొని చనిరి. మరియొక కుమారు నెత్తుకొనివచ్చు నాకూతురెచ్చటి కేగెనో నాకు తెలియదు. అట్టిస్థితిలో మూర్ఛపొందిన నన్ను ఒక గోపాలకుడు రక్షించి, తనయింటికి చేర్చి గాయముల మాన్పెను. అసహాయురాలనగుటచే నాపుత్రిక వార్త తెలియక వ్యాకులత జెందుచుంటిని. ఒంటరి దాననై ప్రభువును చేరగలను''. ఇట్లని యాదాది బయలుదేరిపోయెను.

“దాది చెప్పినది మొదలు నేను కూడ మీమిత్రుడైన విదేహరాజునకు కలిగిన యాపదను తలచుకొని దుఃఖించుచు ఒక సుందరమగు కాళికాలయము చేరితిని. అచ్చట ఈబాలుని దేవతోపహారముగా చేయుటకై బోయవాండ్రు ఉరిపీయదమా ? ఖడ్గముచే కంఠము ఖండించెదమా ? లేక ఇసుకలో వూడ్చి బాణములచే గురిపెట్టవలయునా ?” యని తగవులాడు కొనుచుండిరి. అప్పుడు బోయలవద్ద కేగి “నేను మునలి బ్రాహ్మణుడను. నాకుమారుడు తప్పిపోయినాడు. అతనిని ఎవడవహరించెనో ఏమో ! ఎంతవెదకినను కనబడుటలేదు ? అతని ముఖముజూచి అనేక దినములు గడచినవి. మీ రాతనిని చూడలేదా.” యనిపల్కితిని. అంతబోయలు కరుణించి “ఇతడు నీవుప్రస్తుత నచో స్వీకరింపు” మని సుడిచి నాకొసంగిరి. పిదప నీబాలునితో మీనన్నిధి జేరితిని. ఆయుష్మంతుడైన యాబాలుని పితృరూపులైన మీరు రక్షింతురుగాక.

మహారాజు మిత్రుని ఆపదయే నిమిత్తముగా గల దుఃఖమును ఆతని కుమారుని చూచుట ద్వారా కొంచెము తగ్గించుకొని ఆబాలునకు ఉపహారవర్మ యని పేరిడి రాజవాహనునివలె పోషించెను.

6. అపహారవర్మవృత్తాంతము.

మహారాజు ఒకానొక పుణ్య దినమునందు తీర్థస్నాననిమిత్తమై పట్టణ సమీపమార్గమున వెళ్ళుచు ఒక శబర శ్రీచేత లాలించబడు, సుందరాకారుడైన, సాటిలేని శరీరముగల ఒక బాలకుని జూచి కుతూహలముతో నామెను ఇట్లు

ప్రశ్నించెను. “ఓ అబలా ! సుందరాకారముతో రాజగుజముంచే సంహృష్టుడైన ఈ బాలుడు ఏవంశమున జన్మించినవాడు ? ఇతడు నీవంశమున పుట్టినవాడు మాత్రముకాదు. కనుక నీబాలుడు ఏకారణముచే నీయశీసమునందున్నాడు? ఉన్నదున్నట్లు చెప్పుము.” రాజమాటలు విని శబరశ్రీ ప్రజాపముచేసి ఇట్లు విన్నవించెను. “ఓరాజా ! మావల్లెకు సమీపమున వెళ్ళుచున్న మిథిలాసగరాధిపతి సర్వస్వమును శబరపైన్యములు అపహరించుచుండగా శాపియుడు ఈ కుమారుని అపహరించి నాకర్పించెను. నేనీతనిని ప్రేమతో పెంచుచుంటిని.” ఆమె మాటలను రాజు విని మునిచే చెప్పబడిన మిథిలేళుని రెండవకుమారుడని నిశ్చయించి, సామదానోపాయములచే నామెను ఒప్పించి, తన దేవియగు వసుమతి చేతనుంచి యాబాలునకు ఆవహారవర్మయను నామకరణ మొనర్చెను.

7. పుష్పోద్భవ వృత్తాంతము.

ఒకానొక సందర్భమున వామదేవుని శిష్యుడగు సోమదేవశర్మ యనువాడు ఒకానొకబాలకుని రాజహంసుని కడకుదెచ్చి, ఆతనికికర్పించి యిట్లు పల్కెను.

“మహారాజా ! రామశీర్షమున స్నానము ముగించుకొని వెనుదిరిగివచ్చుచుండగా ఒకానొక వనిత సుందరాకారుడైన ఒక బాలకుని ఎత్తుకొని యుండుట జూచి యిట్లంటివి. ‘ఓ ముసలిదానా ! నీవెవ్వతెవు ? ఈ అరణ్యమధ్యమున బాలకునెత్తుకొని ఎందులకు సంచరించుచుంటివి ?’ అప్పుడావృద్ధురాలు ఇట్లు సమాధానము జెప్పెను.

‘ఓమునీశ్వరా ! కాలయవనద్వీపమున కాలగుప్తుడను ఒకానొక ధనవంతుడైన నైళ్ళుడు కలడు. ఆతనికి సువృత్తయను పుత్రిక కలదు. అపురూప సౌందర్యవతియగు నామెను ఈ ద్వీపమునుండి వచ్చిన వాడును, మగధరాజు మంత్రికుమారుడును, సుగుణినియును, భూమండలమును చుట్టినవాడును, సుందరుడును, వ్యవహారము తెలిసిన వాడునైన రత్నోద్భవుడును వాడు వివాహము చేసికొని, మామగారి నన్యానముల బడసెను. కాలక్రమమున నామె గర్భిణి

యయ్యెను. తదుపరి సోదరులను చూడవలెనని మామగారికి నచ్చజెప్పి, భార్యను వెంటనిడుకొని, ఓడనెక్కి పుష్పపురమునకు ప్రయాణమయ్యెను. ఉత్తంగ సముద్ర తరంగములలో జిక్కి ఓడ మునుగగా గర్భిణియైన ఆమెయు దాదినైన నేనును ఒక ఫలకముపై నెక్కి తీరముచేరితిమి. ఇక రత్నోద్భవుడు తీరముజేరెనో, అందేమునిగెనో తెలియదు. కాని గర్భిణియైన సువృత్త ప్రసవ వేదనగలదై అడవిలోని వృక్షమూలమున ప్రసవించెను. సమీపమున ఏదైనను జనపదమును వెదకుచు పసిబాలుని ఎత్తుకొని బయలుదేరితిని. ఇంతలో ఒక యేనుగు సమీపమునకు రాగా ఆమె భయపడి చేతనున్న బాలుని పాఱవైచి పరుగెత్తెను. ఆపసి బాలుని ఏనుగు గ్రహింపబోగా దానిపై ఒక సింహము పడగా భయముతో ఏనుగు ఆపసికూనను ఆకాశములోనికి ఎగురవేసెను. ఆ సమయముననే ఒక ఎత్తైన వృక్షముపై కూర్చున్న వానరము క్రిందపడు బాలకుని పండుగా భావించి వట్టుకొని, పండుకాదని చెట్టుకొమ్మపై ఉంచి వెడలి పోయెను. ఏనుగును చంపిన సింహము వెడలిపోగా పొదలమధ్యన నక్కిన నేను చెట్టుకొమ్మపైనున్న యా బాలునిగైకొని, ఆ స్త్రీనిగానక సంచరించుచు గురువగు వామదేవుని కడకు గొనివచ్చితిని. వారి ఆజ్ఞానుసారము బాలుని మీ వద్దకు దెచ్చితిని". అని సోమశర్మ రాజునకు దాదిద్వారా తెలిసిన వృత్తాంతము చెప్పెను.

మహారాజు అతని మాటలువిని "మిత్రులందరకును ఒకేసారి ఆపద కల్గెను. ఏమి విధివై పరీత్యము" అని చింతించుచు ఆ బాలునకు పుష్పోద్భవుడని పేరుపెట్టి జరిగిన వృత్తాంతమంతయు సుశ్రుతునకు తెలియ జెప్పి ఆ బాలకుని సుశ్రుతున కప్పగించెను.

గీ. అర్థపాల వృత్తాంతము.

రాజహంసుని భార్య వసుమతీదేవి ఒకనాడు ఒకబాలు నెత్తుకొని రాజు కడకువచ్చి రాత్రి స్వప్నమున ఒకదివ్యవనిత ప్రత్యక్షమై తనకు సమర్పించె నని తెలుపుచు ఆ దివ్యస్త్రీ చెప్పిన వృత్తాంతమునే రాజు యిట్లు చెప్పెను.

“రాజహంసుని మంత్రియైన ధర్మపాలుని కుమారుడు కామపాలుడుం
డెనుగదా ? అతని భార్యనే నేను. ‘తారావళి’ యను పేరుగల యక్షకాంతను.
నాకండ్రి మణిభద్రుడు. యక్షరాజుయొక్క ఆజ్ఞానుసారము చతుస్సముద్ర
యు క్తభూమండలమున కాధిపత్యము వహించు రాజవాహనునకు పరిచర్యానిమి
త్తమై ఈ బాలుని దెచ్చితిని. మన్మథసమానుడగు నీతనిని పెంచుము”. అని
వల్కి నాచేత నీబాలకుని పెట్టి అదృశ్యమయ్యెను.

రాజహంసుడును రాణి చెప్పిన వృత్తాంతమును నవివరముగా విని కామ
పాలునకు యక్షకాంతాసంగమమును గూర్చి యాలోచించుచు, ఆశ్చర్యపడుచు
మంత్రియగు సుమిత్రుని పిలిచి “ఈ బాలకుడు నీసోదరుని పుత్రుడ”ని చెప్పి
అప్పగించెను. ఆ బాలునకు అర్థపాలుడని నామకరణముజేసిరి.

9. సోమదత్త వృత్తాంతము.

అంతట నొకనాడు వామదేవుని శిష్యుడొకడు మన్మథస్వరూపము గల్గిన
సుందరుడైన బాలకునిదెచ్చి రాజహంసున కర్పించి జరిగిన వృత్తాంతమిట్లు
పూసగ్రుచ్చిన యట్లు చెప్పెను.

మహారాజా : నేను తీర్థయాత్రలజేయుచు కావేరీతీరమునుజేరి, అచ్చట
ఒక బాలనెత్తుకొని ఏడ్చు వృద్ధ స్త్రీని గాంచి యిట్లు వల్కితిని. “ఓముదనలి
దానా ! నీవెవ్వతెవు ? ఈ బాలుని తండ్రిపేరేమి ? నీవు ఈ యడవికి ఎందు
లకు వచ్చితివి ? ఎందుల కేడ్చుచుంటివి ?” అవృద్ధ స్త్రీ కన్నీటిని తుడుచుకొని
తనదుఃఖమునకు కారణమునిట్లు చెప్పెను.

ఓ బ్రాహ్మణకుమారా ! రాజహంసుని అమాత్యుడైన సితవర్మ పుత్రుడు
సత్యవర్మ తీర్థయాత్రాఖిలాషచే నీదేశమునకు వచ్చి, కాలియను పేరుగల ఒక
బ్రాహ్మణకన్యను వివాహమాడెను. కాలికి సంతానము కలుగనందున కొంత

కాలమునకు గొరియను నామెచ్చెల్లెని వివాహమాడి సత్యవర్మ ఒక కుమారుని పొందెను. అంత కాళి మిక్కిలి అసూయగలదై దానినైన నాతో పాటు కుమారుని వెంటనిడుకొని నదిలోపైచెను. ఒక చేతితో బాలుని ఎత్తిపట్టి, రెండవ చేత నీడుచువెళ్ళుచు ఒక వృక్షశాఖను పట్టుకొనగా దానికి వ్రేలాడు ఒక సర్పము నన్ను కరచెను. తదుపరి యా తరుశాఖ అలల తాకిడిచే తీరముజేరినది. విషతీవ్రతచే నేను అరణ్యమున చనిపోయినచో ఈ బాలునకు రక్షకుడెవ్వడని తలంచుచుంటిని.

అనంతరము విషము శరీరమంతటను ప్రాకగా ఆవనిత భూమిపై విల విల దన్నుకొనుచు ప్రాణముల విడిచెను. తదుపరి ఆమె శవమునకు అగ్నిసంస్కారముల నిర్వహించి బాలుని తండ్రియైన సత్యవర్మ నివాసస్థానము తెలియకపోవుటచే మీమంత్రికుమారుని మీకే అప్పగించుటకు తెచ్చితిని-అని వామదేవుని శిష్యుడు విన్నవించెను.

మహారాజు అనిశ్చితమైన సత్యవర్మ వృత్తాంతము దలచుకొనుచు దుఃఖితుడై యాకుమారునకు సోమదత్తుడని నామకరణమొనర్చి తన మంత్రియగు సుమతికి సమర్పించెను.

10. మాతంగుని వృత్తాంతము.

మగధదేశాధిపతియగు రాజహంసుని కుమారుడైన రాజవాహనుడు వింధ్యారణ్య మధ్యమున మంత్రికుమారులతో గూడి, సమస్తవిద్యల నభ్యసించి, పెరిగి పెద్దవాడయ్యెను. అంతట నొకనాడు వామదేవుడు అచ్చట కేతెంచి, మన్మథ సౌందర్యముతో నొప్పారు రాజకుమారుని, మంత్రి కుమారులను చూచెను. రాజుచే సత్కారము బొందిన వామదేవుడు 'రాజవాహనునకు దిగ్విజయ యాత్రకై ఏర్పాట్లు చేయుము. నీశత్రువులు నశించెదరు' అని విన్నవించెను. అంత మహారాజు మంత్రికుమారులను సహాయముగనిచ్చి రాజవాహనునకు తగిన రీతిగా సువదేశించి ఒక శుభముహూర్తమున విజయ ప్రాప్తికై సఫరివారముగ పంపెను.

అంత రాజవాహనుడు విజయ యాత్రకై వెడలి వింధ్యారణ్య మధ్య భాగమును ప్రవేశించి అచ్చట యజ్ఞోపవీతము ధరించిన బోయవానివలె నున్న ఇనుము వంటి కర్కశ శరీరము గల ఒక పురుషుని జూచెను. 'బ్రాహ్మచోచితమైన యజ్ఞోపవీత ధారణము, కిరాతోచితమైన శత్రుధారణమును, పరస్పర విరుద్ధము. ఏకాకివై ఈ వింధ్యారణ్యమున ఏల నివసించుచుంటివి,' అని రాజవాహనుడు ఆ పురుషుని ప్రశ్నించెను. అంతట రాజకుమారునితో బోయవాడిట్లు పలికెను.

'రాజకుమార ! ఈ యడవిలో వేదాభ్యాసముమాని కులాచారము వదలిన యెందరో బ్రాహ్మణులు బోయవారితో కలిసి నివసించుచున్నారు. మాతంగుడను పేరుగల నేను కూడ ఆ కోవలోని వాడనే. బోయవారితో కలిసి, వల్లెలలో ప్రవేశించి, ధనికులను కొల్లగొట్టి, ధనముల నపహరించి, దయలేని వాడనై తిరిగితిని. అంతట ఒకనాడు నామిత్రులు ఒక బ్రాహ్మణుని చంపబోవుతుండగ 'ఓ పాపులారా ! బ్రాహ్మణుడు చంపదగినవాడు కాడ'ని వారితో చెప్పితిని. చివరకు ఆబోయలతో జగడమాడి, యుద్ధము చేసి చనిపోయితిని. పిమ్మట యమలోకమునకు వెళ్లి, యమునకు నమస్కరింపగా ఆతడు నన్ను చూచి చిత్రగుప్తునితో నిట్లనెను. 'ఇతనికి సృత్యుసమయముకాదు. ఇతని చరిత్ర నింద్యమైనను బ్రాహ్మణుని రక్షించుటకై ప్రాణముల కోల్పోయెను. కనుక ఇతడు పూర్వశరీరమునే పొందునుగాక'. చిత్రగుప్తుడును యమలోకము నందలి భయంకరదృశ్యములను చూపించి నన్ను పంపించివై చెను. అంతట నేను మరల పూర్వశరీరమునే పొందితిని. వాచే రక్షింపబడిన బ్రాహ్మణుడు నాప్రక్కనే యుండెను. అతని వలన అక్షరజ్ఞానమును, నదాచారమును, శివపూజావిధానమును నేర్చుకొంటిని. ఓ రాజవాహనా ! నీకు చెప్పవలసిన రహస్యముకూడ కలదు'.

పిదప మాతంగుడు రాజకుమారుని దూరముగా కొనిపోయి యిట్లు చెప్పెను. 'ఓ రాజ ! గడచిన తాత్రి శివుడు నాన్వష్ణమున గన్పించి, దండకారణ్య మధ్యమునందు సిద్ధులచే పూజింపబడు స్ఫటిక లింగము వెనుక

నొక రంధ్రము కలదు. అందు ఒక తామ్ర శాసనము కలదు. దానిపై నిర్దేశింప బడిన విధానము ననుసరించినచో పాతాళము నేలగలవు. నీకు సాయముచేయ గల రాజకుమారుడు నేడో రేపో రాగలడు'. అని చెప్పెను. తనుక ఓ రాకుమారా : నాకుసహాయము చేయుమని మాతంగుడు కోరెను. అతని కోరిక ననుసరించి మాతంగునితో పాటు బిలద్వారమున రాజవాహనుడు రసాతలము చేరెను. అచ్చట మాతంగుడు శాసన నిర్దిష్టమైన విధానముచే హోమము గావించి, అగ్నిహోత్రమున మంత్రపూర్వకముగా తన దేహమును ఆహుతి గావించి, పిమ్మట ప్రకాశించు దివ్యదేహమును పొందెను. తదుపరి మణిమయభూషితయైన ఒక కన్యక హంసనడకలతో నేతెంచి మాతంగునకు ఒక మణిని కానుకగా నిచ్చెను. మాతంగుడును నీవెవ్వతవని అమె నడుగగా అంజలి ఘటించి ఆమెయిట్లు పలికెను. 'ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా : ఈ రసాతలాధిపతియగు ఒక రాక్షసుడు నాతండ్రి. దేవతలనే మించిన నా తండ్రిని జూచి, విష్ణువు సహింప జాలక అతనిని చంపెను. నాపేరు కాళిండి. తండ్రిమరణమునకు దుఃఖపడుచుండగ, ఒక దయగల సిద్ధ తాపసుడు నా చెంత కేతెంచి, ఒక దివ్యదేహధారియైన మనుష్యుడు నీకు భర్తయై రసాతలము పాలింప గలడని చెప్పెను'.

మాతంగుడు కాళిండివృత్తాంతము విని, ఆమెను చేపట్టి రసాతలమున కధిపతియై శోభిల్లి రాజవాహనునకు తన కృతజ్ఞతను దెలిపెను. తదుపరి రాజకుమారుడు భూలోకమునకు పోగోరి, మాతంగుని వలన ఆకలిదప్పలను పోగొట్టు మణిని పొంది పూర్వ బిల మార్గమున భూలోకమునకు వచ్చి, ఒక యుద్ధానవనమున మిత్రుడైన సోమదత్తుని కలుసుకొనెను.

11. వామలోచన వృత్తాంతము.

రసాతలాధిపతియగు మాతంగుని వద్ద నెలవుగైకొని రాజవాహనుడు భూలోకమునకు రాగా, అచ్చట మిత్రులగు మంత్రికుమారులను గానక ఉద్ధాన ఫలమున ప్రవేశించెను. అచ్చట తన మిత్రుడగు సోమదత్తుని గాంచి,

ఆతనిద్వారా వామలోచనను సోమదత్తుడు వివాహమాడిన వృత్తాంతము నిల్లు తెలుసుకొనెను.

మాతంగునితో రాజవాహనుడు రసాతలమునకు వెళ్ళగా ఆతనిని చెదకుచు ఆతని మిత్రులును బయలుదేరిరి. ఒక్కొక్కరొకమార్గమున వెళ్ళగా సోమ దత్తుడును ఒక మార్గము ననుసరించి వెళ్ళజొచ్చెను. ఆకలిని తీర్చుకొనదల చిన సోమదత్తుడు మార్గము నందలి నదమున దిగి అచట ఒకమణిని పొందెను. ఇక ఎండవేడిమికి అచ్చట నియవజాలక మణినిగైకొని ఆయడవిలోనున్న ఒక దేవళమును జేరి అందు ఒక బహుపుత్రులు గల బ్రాహ్మణుని జూచెను. కుశలమడుగుగా సోమదత్తునకా బ్రాహ్మణుడిట్లు బదులు పల్కెను. “తల్లలేని ఈ పిల్లలను భిక్షమెత్తి రక్షించుటకై ఈ శివాలయమున నున్నాను”. సోమ దత్తుడు ఆ దేవళమునేలు రాజు వృత్తాంతము చెప్పువనగా ఆ బ్రాహ్మణుడిట్లు చెప్పదొడగెను.

‘లాటదేశపు రాజు మత్తకాలుడు ఈదేశపురాజగు వీరకేతుని కుమార్తె వామలోచనను వివాహమాడదలచెను. కాని వీరకేతుడు కూతురు నిచ్చుట కొప్పకొననందున మత్తకాలుడు పాటలీనగరమును ముట్టడించెను. అప్పుడు వీరకేతుడు భయపడి తన కూతురును మత్తకాలున కర్పించెను. మత్తకాలుడు వామలోచన లభించుటచే సంతసించి ఆమెను వెంటబీసుకొని వెళ్ళుచు వేటకై ఇచట శిబిరమును వేయించెను. ఈ అడవిలోనే వీరకేతుని మంత్రి మాన పాలుడనువాడు చతురంగబలములతో మరియొక శిబిరమున నుండి తన ప్రభు వునకు కల్గిన అవమానమునకు ప్రతిక్రియల నాలోచించెను’.

బ్రాహ్మణుని వలన వృత్తాంతమంతయును తెలుసుకొని సోమదత్తుడు బ్రాహ్మణుని దారిద్ర్యమునకు చింతించి తనకు దొరికిన రత్నమును ఆతని కిచ్చెను. రత్నమును గైకొని బ్రాహ్మణు డెచ్చటికోవెళ్ళి కొందరు ఖడ్గధారులచే బంధించబడి మరల సోమదత్తుని కడకేతెంచి రత్నము విచ్చిన ఓతడేయని వారికి చూపించెను. ఆ భటులును బ్రాహ్మణుని విడచి సోమదత్తుని బంధించి

కారాగారము వద్దకు గొనిపోయి, “వీరే నీ మిత్రు”లని, కొందరిని చూపించి కారాగారమున బడద్రోసిరి. సోమదత్తుడును బంధింపబడిన వారిని మానపాలుని భటులని తెలుసుకొని, రత్నమును దొంగిలించుటచే బంధింపబడిరిని ఎరిగి వారితో స్నేహముగ నుండెను. పిదప అర్ధరాత్రమునలేచి, గోలుసులను తెంచి, ఎదురైన రక్షక భటులను చంపి మానపాలుని భటులను వెంటబెట్టుకొని సోమదత్తుడు మానపాలుని సన్నిధిజేరెను. సేవకులవలన మానపాలుడు సోమదత్తుని వృత్తాంతమరసి, ఆతనిని గౌరవించెను.

మరుసటి దినమున మత్తకాలుని భటులు మానపాలుని కడకేతెంచి “ధనముల నవహరించితెచ్చిన దొంగలను అప్పగింపుము”ని బెదరించిరి. మానపాలుడు జంకక మత్తకాలుని గూర్చి నోటికి వచ్చినట్లుగా నిందించెను. భటుల వలన మానపాలుని వరుసనెఱిగిన లాటపతి కోపించి ససైన్యుడై యుద్ధమునకు తలవడెను. మానపాలుడు మొదలే యుద్ధమునకు సన్నద్ధుడై యుండుట వలన ముందుకునడచి ససైన్యముగా మత్తకాలు నెదుర్కొనెను. సోమదత్తుడును ఆ యుద్ధమున మానపాలునకు శత్రువులను సంహరించుటలో సహాయ మొనర్చి చివరకు మత్తకాలుని శిరస్సును ఖండించెను. విజయము మానపాలునకే దక్కెను. సోమదత్తు డొనర్చిన సహాయమునకు మానపాలుడు మిక్కిలి సంతసించెను. మత్తకాలుని మరణవార్తను విన్న పీఠకేతుడును సంతోషముతో వచ్చి సోమదత్తుని పరాక్రమమును విని, తనకూతురగు వామలోచన నిచ్చి వివాహము గావించెను. పిదప యౌవరాజ్యపట్టాభిషిక్తుడైన సోమదత్తుడు సతీ సమేతముగ సుఖముల ననుభవించుచు మిత్రదర్శనమునకై బయలుదేరెను. ఒకసిద్ధుని ఆజ్ఞానుసారము మహాకాళమునకు వచ్చుచుండగా సోమదత్తునకు రాజవాహనుని దర్శనమయ్యెను.

12. పుష్పోద్భవుడు తల్లిదండ్రులతో కలియుట.

రాజవాహనుడు మాతంగునితోపాటు రసాతలమునకు వెళ్ళిన మార్గమును కనుగొన జాలక మంత్రికుమారుడైన పుష్పోద్భవుడు సంచరించుచు ఒక పర్వత

సమీపమునందలి చెట్టునీడలో కూర్చుండెను. ఇంతలో ఒక మనుష్యుడు పర్వతముపై నుండి క్రిందికి పడుచుండుట గమనించిన పుష్పేంద్రుడు ఆతనిని మధ్యలోనే పట్టుకొని ధూతలమునందుంచెను. అతిమారము నుండి క్రిందపడుటచే స్పృహ గోల్పోయిన యాపురుషుని తీతలోపచారముచే మేల్కొల్పి, యాతనిని పర్వతమునుండి క్రింద పడుటకు గల కారణమేమియని పుష్పేంద్రుడు ప్రశ్నించెను. అంతనాపురుషుడు కన్నీరును ప్రేళ్ళతో తుడుచుకొనుచు ఇట్లు వలికెను- “నేను మగధరాజు మంత్రియైన పద్మేంద్రుని కుమారుడను. పేరు రత్నోద్భవుడు. వ్యాపారనిమిత్తమై కాలయవనదీప్రసము చేరి అచ్చట ఒక వర్తకుని కుమార్తెను వివాహమాడి సముద్ర మార్గమున వచ్చుచుండగా నావ నీటిలో మునిగినది. దైవానుగ్రహము వలన నేను తీరము చేరితిని. ఇంత వరకు నాభార్యా వియోగముచే అనవరతము బాధపడుచు ఒక సిద్ధతాపసుని ఆదేశాదరములతో పదునారు సంవత్సరముల గడిపిని. ఇక ప్రియురాలి విరహమును సహింప జాలక ఇట్లు పర్వతముపైనుండి దూకితిని”.

ఆనమయమునందే ఒక స్త్రీ ఆర్తనాదము జేయుచు ‘సిద్ధుల అదేశానుసారము వతి పుత్రుల సమాగమము జరుగగలదు. అగ్నిప్రవేశము కూడదు’ అన్నమాటలను పుష్పేంద్రుడు విని స్త్రీరక్షణమునకై బయలుదేరెను. అట్లు కొంత దూరమువెళ్ళగా భయంకర పాపక జ్వాలలో పడుటకు సాహసించు వనితను అచ్చటినుండి తొలగించి ఆమె దాదితో పాటు పుష్పేంద్రుడు రత్నోద్భవుని కడకు గొనివచ్చెను. ఆ వనిత అగ్నిలో పడుటకు కారణమేమిటని దాది నడుగగా ఆమె యిట్లు వర్ణింపును-

“కాలయవనదీప్రసము నందలి కాలగుప్తుని కూతురైన ఈమెపేరు మవ్యత్త. భర్తయగు రత్నోద్భవునితో కలసి సముద్ర ప్రయాణమున వచ్చుచుండగా ఓడమునిగెను. దాదైన నాతోగూడ ఒక ఫలకము నూతగొని ఒడ్డుజేరి గర్భ వతియగుటచే ఆయడవిలోని ఒక చెట్టుక్రింద ప్రసవించెను. కాని దౌర్భాగ్య వశమున ఆ బాలని ఒక మదగజము ఆవహరించెను. పదునాఱు సంవత్సరము లకు వతి పుత్రసమాగమము జరుగ గలదను సిద్ధాదేశము ప్రకారము ఒక

పుణ్యాశ్రమమున నుండి, నిరాశ జెంది అగ్నిప్రవేశమునకు పాల్పడినది". అప్పుడా పుష్పోద్భవుడు వారిని తన తల్లి దండ్రులుగా గుర్తించి దండప్రజామము లాచరించెను. వారును పుష్పోద్భవుని తమ పుత్రునిగా నెఱింగి మహదానందము పొందిరి. ఉభయకుశలోపరి తల్లిదండ్రు లిద్దరిని ఒక ఆశ్రమము నందుంచి రాజవాహనుని వెదకుచు పుష్పోద్భవుడు బయలుదేరెను. మార్గమధ్యమున పుష్పోద్భవుడు శిష్యగణములను సంపాదించి, భూమిలో నిక్షిప్తమైన ధనరాసులను సిద్ధాంజనముతో తెలుసుకొని, వెలికిబీసి వైశ్యకుమారుడగు చంద్రపాలునితో కూడి ఉజ్జయినీనగరము జేరెను.

13. బాలచంద్రికా వృత్తాంతము.

పుష్పోద్భవుడు అపారధనరాసులను వెంట నిడుకొని చంద్రపాలుడను వైశ్యకుమారునితో పాటు ఉజ్జయినీ నగరమును ప్రవేశించెను. అచ్చట ఆతడు చంద్రపాలుని తండ్రి బంధుపాలునితో గూడి మాళవమహారాజు కడకేగెను. రాజు అనుమతితో రహస్యముగా నుండి రాజవాహనుని కొరకు ఆతడు అరణ్యభూములలో వెదకుచుండెను. అట్టి సమయమున బంధుపాలుడు పుష్పోద్భవునితో "మీప్రభువును దర్శించుటకు తగిన సమయము చెప్పెదను. మానసిక బాధను వదలి ఊరకుండుము" అని విన్నవించెను.

పుష్పోద్భవుడు బంధుపాలునిచే ఆశ్వాసింపబడియుండ బాలచంద్రికయను పేరు గల ఒక వైశ్యయువతి పరిచయము ఆతనికి ఏర్పడెను. ఆమె గొప్ప సౌందర్యవతి. వైశ్యమందిరమున ఆమె లక్ష్మీవలె నుండెను. పుష్పోద్భవుడు ఆమె లావణ్యమునకు లోబడై, మన్మథవిప్లవహృదయుడై యుండెను. బాలచంద్రికయును వాలుగన్నులతో, రహస్యచేష్టలతో పుష్పోద్భవునకు తన మానసికావస్థను తెలిపెను. అందువలన ఆమెను ఏకాంతముగా కలుసుకొన వలెనను తలంపుతో అతడు ఒక ఉద్యానము జేరగా అచ్చటెక్కి బాలచంద్రికయును ఏతెంచెను.

విహారవనమున చింతాక్రాంతయై దీనవదనము గల బాలచంద్రికను చూచి పుష్పోద్భవుడు బాధ జెందుటకు కారణమేమిటని ప్రశ్నించెను. అంత నాబాలచంద్రిక యిట్లు చెప్పదొడగెను.

“ఈ దేశమునకు రాజు మానసాచుడు. అతడు వృద్ధాప్యమున రాజ్యము చేయనొల్లక రాజ్యభారమును తన కుమారుడైన దర్శసారుని యందుంచి, అతనికి సహాయులుగా చండవర్మ దారువర్మలను రాజ్యతంత్రమున నియోగించి, తపశ్శర్యా నిమిత్తమై కైలాసనగరమునకేగెను. అందు చండవర్మ శత్రు భయంకరుడై నిల్చి రాజ్యమును పాలించెను. కాని దారువర్మ మాత్రము అట్లుగాక దారుణ కృత్యములను జేయుచు పరధనములను పరశ్రీల నవహరించుచు పాప కృత్యములను చేయసాగెను. అట్టి దారువర్మ నాపై మరులు గొని యున్నాడు. ఆ క్రూరుని బారినుండి ఎట్లు తప్పించుకొనవలయునని భాధ చెందుచున్నాను”.

పుష్పేద్భవు డామె మాటలను విని “ఓ బాలచంద్రికా! దారువర్మవలని భయమును చెందకుము. ‘నిన్నొకయక్షుడు ఆవరించియున్నటుల, శోభన గృహమున నాయక్షుని ఎవడు పరిహరించునో అతడే భర్తగాగలడని’ సిద్ధాదేశ మైనటుల ప్రచారము చేయుము. ఈ విషయము తెలిసికొని దారువర్మ నీపై ఆశపడలకొన్నను మించిదే. అట్లయ్యును నిన్నుబొంద బ్రయత్నించినచో నచ్చటికి నేను నీనఖివేషమున వచ్చి దారువర్మను సంహరించెదను”. అని వక్కాణించెను. అంత నాబాలచంద్రిక పుష్పేద్భవుని పట్టాలను విని, చింత వదలి, అనురాగముతో నాతనిని మరలి మరలి వెనుదిరిగి చూచుచు వెళ్ళి పోయెను. బంధుపాలుడును పుష్పేద్భవుని నమిపించి, పక్షిశకువము ననుసరించి మానము గడచిన పిదప రాజవాహనుని దర్శనము జరుగగలడని విన్నవించెను.

పుష్పేద్భవుని ఆలోచన ననుసరించి బాలచంద్రిక “తనపై నొక యక్షుడు ఆవరించి యున్నాడ”ని ప్రచారము చేసెను. దారువర్మ యా వాస్తవిని బాలచంద్రికపై నావరించిన యక్షుని పాపద్రోహులకే నిశ్చయించి, శోభన గృహమున ప్రవేశించెను. మొదట అనుకున్న ప్రకారము పుష్పేద్భవుడు శ్రీవేషమును దాల్చి శోభన మందిరమున కూర్చొనియుండెను. లోపల ప్రవేశించిన దారువర్మ నఖివేషధారణమున నున్న పుష్పేద్భవునకు ఆనే కములయిన కాసుకల నర్పించి పైని బడబోయెను. పుష్పేద్భవుడును సమయము జూచి అతనిని పిడికిలితో గ్రుద్ది, కాళ్ళతో తన్ని చంపివైచి, బాలచంద్రిక

నోదార్చి, తనవేషమును సవరించుకొని మందిరము వెలుపలికి వచ్చి ధారు వర్ష మరణవార్త వినిపించెను. పురజనులూ వార్తవిని, నమ్మి వెళ్ళి పోయిరి.

అంత కొంతకాలమునకు పుష్పోద్భవుడు బాలచంద్రికను శోభన మందిరమున కలుసుకొని సిద్ధాదేశము ననుసరించి యుజ్జిని బారద్రోలితినిని అందరకు తెలియపరచి యామెను వివాహమాడెను. ఈ వృత్తాంతమునే పుష్పోద్భవుడు నగర బాహ్యోద్ధాన ప్రదేశమున కన్నించిన రాజవాహనున కెరింగించెను.

14. అవంతిసుందరీ పరిణయ వృత్తాంతము.

బాలచంద్రికను వివాహమాడి పుష్పోద్భవుడు రాజవాహనునితో కలసి అవంతికానగరమును ప్రవేశించెను. పుష్పోద్భవుడు తన మామయగు బంధు పాలునితో రాజవాహనునకు పరిచయము గావించి తనయింటనే ఆతనిని ఉంచుకొనెను.

ఇట్లు కొన్నిదినములు గడచిన పిదప వనంత ఋతువు ప్రవేశించెను. ఉద్యానవనములు పుష్ప సంభరితములై మనోజ్ఞములై యుండెను. చూత శాఖలపై నెక్కిన పరభృతములు కలకంఠములతో నాదములచేయుచుండెను. అట్టి మనోహరమైన వేళలో మాళవరాజు కూతురైన అవంతి సుందరి మన్మథ పూజ చేయుటకై బాలచంద్రికాది సఖీజనముతో కూడి నగరము వెలుపల నున్న ఉద్యానవనమున ప్రవేశించెను. అవంతి సుందరి యొక్క రూపసంపదను గూర్చి ఇదివరకే వినియున్న రాజవాహనుడు మిత్రుడైన పుష్పోద్భవుని వెంట నిడుకొని ఆ ఉద్యానవనమునందే ప్రవేశించెను. పుష్పోద్భవుని ప్రియురాలైన బాలచంద్రిక సలహా ననుసరించి రాజవాహన పుష్పోద్భవులు అవంతి సుందరి చెంతకు జేరిరి.

మన్మథ పూజా సమయమున విచ్చేసిన రాజవాహనుని చూచిన అవంతి సుందరి ఆతనిని సాక్షాత్తు మదనునిగా భావించి, ఆతని మనోజ్ఞసౌందర్యము

నకు ముగ్ధురాలయ్యెను. ఆతనిని చూడగనే అవంతిసుందరి హృదయమున ప్రణయాంకురములు మొలకలెత్తెను, వెంటనే ఆమెలో లజ్జా భావము నిలువెల్ల వ్యాపించెను. తోడనే రాజవాహనుని ముందు ఆమె నిలువజాలక చెలికత్తెలమాటు జేరెను. రాజవాహనుడును ఆమె ముగ్ధమోహన సౌందర్యమును గ్రోలుచు, ప్రణయపగ్గు మానసుడయ్యెను. అట్టి సమయమున చాలచంద్రిక కల్పించుకొని అవంతిసుందరిని జేరి “ఇతడు విప్రకూటము. ఇతనిని సత్కరించవలయు”నని చెప్పెను. చాలచంద్రిక చెప్పగానే అవంతిసుందరి ఇంచుక పిగ్గును వదలి రాజవాహనునకు సకల మర్యాదలను హృదయ పూర్వకముగా నొసరించెను.

రాజవాహనుడును అవంతిసుందరిని గాంచి “ఈమె నా పూర్వజన్మమున యజ్ఞవతి యను పేరుతో నున్న స్త్రీయే కావచ్చును” అని వికర్షించి అట్లయినచో ఈమెకు తప్పక పూర్వజన్మ జ్ఞానముండవలయును. ఆ స్మృతులను జ్ఞప్తికి దెచ్చెదనని తలంచెను. ఇంతలో గగనవిహారము జేయుచు ఒక రాజహంస అచ్చట కేతెంచెను. అవంతిసుందరి ఆ రాజమరాళమును చూచి పట్టి తెమ్మని బాలచంద్రికను పంపెను. అదే మంచినడుమయనుని తలంచిన రాజవాహనుడు అవంతిసుందరికి పూర్వజన్మ పరిజ్ఞానము కలిగించు తలంపుతో నిట్లు చెప్పదొడగెను—

“ఓ సుందరీ ! పూర్వము శాంబుడను మహారాజు తన ప్రియురాలితో కూడి సర్వోపప్రప్రాంతమునకు విహారమునకై వెడలెను. అచ్చట నిద్రించుచున్న ఒక రాజహంసను చూచి, పట్టుకొని, తామరతూడులతో బంధించి తనప్రియతమకు చూపించుచు, ఇది ఎల్లెగురగలదో చూడవలయునని పర్యేను. అంత నా రాజమరాళము ఋషి రూపముదాల్చి ‘ఓరీ పాపీ ! అర్చనాపరుడనై అనుష్ఠానవిధి యందున్న నన్ను విష్కారణముగ బంధించి వరాభివించితివి. కనుక నీకు ప్రియవియోగము సంభవింప గలద’ని శపించెను. అంత నారాజు రాజహంస స్వరూపమును దాల్చియున్న ఆఋషిశ్రేష్ఠునకు నమస్కరించి “నాప్రియురాలి ఎడబాటును సహింప జాలను. నన్ను మన్నించి కాపాడి శాపవిముక్తి కల్పించుచు”ని ప్రార్థించెను.

అంతట నామనిశ్రేష్ఠుడు దయాపరీత మానసుడై రాజుతో యిట్లు వత్సేను. “రాజా ! నావల్కులు మృషగావు. కనుక భవిష్యజ్ఞమున నీకాంత సూతన శరీరము దాల్చి నిన్ను వివాహమాడగలదు. రెండు క్షణములు నా పాదములను బంధించి నందులకు రెండు మాసముల కాలము వెండి సంకెలలతో బంధింపబడి ప్రియురాలి విరహముచే బాధజెందెదవు. కాని నీకు ఎల్ల షేకల పూర్వజన్మజ్ఞాన” ముండగలదు.

కనుక ఓ అవంతి సుందరీ ! శాంబుడు హంసను బంధించి ఆపదను పొందెను. కావున నీవును హంసను బంధించ వలద”ని రాజవాహనుడనెను. అవంతిసుందరియును ఆతని వల్కులను విని, ఆతనిని తన భర్తగా నెరిగి సానురాగముగా రాజవాహనుని చూడసాగెను.

ఆ సమయముననే మాళవరాజు దేవేరి తన కుమార్తె చేయు మదనోత్సవమును చూడదలంచి ఉద్యానవనమున కేతెంచెను. మహారాణి రాకను దూరమునుండియే గమనించిన బాలచంద్రిక రాజవాహను పుష్పోద్భవులను పొదల మాటున దాగియుండుదని పైగజేసెను. బాలచంద్రిక సూచించినట్లుగా వారు పొదరిళ్ళ మాటున అట్లే దాగియుండిరి. తదుపరి అవంతిసుందరి కొలది క్షణములు చెలికత్తెలతో క్రిడించి మహారాణితోపాటు అంతఃపురమునకు బోవనెంచి మరాళముతో యిట్లనెను. “ఓ రాజహంసా ! నేను వెళ్ళుచుంటి నని నాపై ప్రేమ వీడకుము” అని.

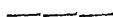
ధ్వని గర్భితములయిన రాకుమారి మాటలను విన్న రాజవాహనుడు విరహతప్తహృదయుడై భవనమున కరిగెను. అవంతిసుందరియు రాజవాహనుని చూచినది మొదలు విరహము ననుభవించుచు అన్యక్రాంత మనస్కయై యుండెను. రాజకుమారి ప్రియసఖియయిన బాలచంద్రిక “ఈమె విరహ బాధను పోగొట్టగలవాడు రాజవాను దొక్కడే” యని తలంచి రాజకుమార్తె ఇచ్చినలేఖను గైకొని రాజవాహనుని కడకేగి ఆతనికా లేఖ నందించెను. ప్రియు

రాలి లేఖను జదివిన రాజవాహనుడు బాలచంద్రికతో “నేనును ఆమెను చూచి నది మొదలు విరహమున బాధ పడుచుంటిని. కావున నన్ను గాఢముగా ప్రేమించిన యవంతి నుందరిని ఎట్లయినను కలువ గలను. అంతఃపురము ప్రవేశించుట కష్టసాధ్యము. ఉపాయము నాలోచించి వచ్చి కలనెద”నని చెబుటయు అని పల్కినను. బాలచంద్రికయు నశ్లేయియైనట్లును.

తదుపరి రాజవాహనుడు పుష్పేంద్రపునితో పాటు పురబాహ్యోద్వ్యాన వనమునకు జేరి అచ్చట తన ప్రేయిరాలిని గూర్చి తలంచుచు విరహ బాధనను భవించు చుండెను. అట్టి సమయమున మణిమయ కుండలములను ధరించిన ఒక బ్రాహ్మణుడు దోడితలలుగల బ్రహ్మచారులతో కూడి రాజవాహనుని చెంత కేటించి ఆశీర్వాదించెను. రాజవాహనుడును ఆ బ్రాహ్మణోత్తముని జూచి “తమ రే విద్యలో నిపుణులు ? ఎందుల కేటించితిరి” అని పల్కినను. ఆ బ్రాహ్మణుడు “విద్యేశ్వరుడను పేరుగల ఇంద్రజాలికుడ”నని తెలిపెను. ఎందరో రాజకైపుల దర్శించి, ఇంద్రజాల విద్యలో వారి మెప్పులను బొందితినిని రాజవాహనున కెరింగించెను. పిదప పుష్పేంద్రపుని ద్వారా రాజ వాహనుని ప్రణయవృత్తాంతమును తెలుసుకొని “నేను ఇంద్రజాల విద్యతో మాళవరాజును ప్రేమింపజేసి అందరి సమక్షమున అవంతినుందరీ రాజ వాహనుల వివాహము గావించెద”నని బాసచేసెను. రాజవాహనుడును ఆతని పల్కులను విని, సంతుష్టహృదయుడై ఈ విషయమును బాలచంద్రికద్వారా అవంతినుందరికి తెలియజేసెను.

అంతట నొకనాడు ఇంద్రజాలికుడు మాళవరాజుస్థానమునకేగి ఇంద్ర జాలవిద్యను ప్రదర్శించి “నరసింహావతారఘట్ట ప్రదర్శనము”న మాళవ రాజును ఆశ్చర్య సముద్రమున ముంచెను. అనంతరము ఇంద్రజాలికుడు రాజుతో “రాజా ! సంప్రదాయానుసారముగ అంత్యమున కుభసూచక మైన ఒక ప్రదర్శన చూపించెదను. నీకూతురు వంటి స్త్రీని ఒక దానిని

కల్పించి ఆమెను ఒక సార్వభౌముడు వివాహము చేసికొనినట్లు మీకు చూపించెదను” అని పల్కెను. ఆ సమయమున అందరును ఉత్సాహ పూరితులై యుండిరి. పూర్వసంకేతానుసారముగ అవంతినుందరీ రాజవాహను లచ్చట కేతెంచిరి. ఐంద్రజాలికుడు సభాసమక్షమున శాస్త్రోక్తరీతిగా వారిద్దరికి వివాహము గావించెను. తరువాత ఐంద్రజాలికుని ఆజ్ఞానుసారముగ ఇంద్రజాల పురుషులందరును అదృశ్యులైరి. రాజవాహనుడును పూర్వ సంకేతానుసారముగ ఒక రహస్య మార్గమున అంతఃపురమున ప్రవేశించి రాజ కన్యతో గడుపుచు ఆనంద సాగరమున మునిగి యుండెను. ఈ విషయము లేమియు తెలియని మాళవరాజు ఐంద్రజాలికుని ఘనముగా సత్కరించి పంపెను.

ల ఘటా తీ క

ప్ర త మో ఛాస్య స ము

పుట 1. ధో. శతవృత్తిః = బ్రహ్మ; 'శతానందశ్చతవృత్తి ర్విరిచ్ఛాన్తః' విరిచ్ఛనః' అని అమరము; అంభోరుద్ = పద్మము; సూపదక్షః = తెలువాప కొయ్య; అక్షదండః = ఇరుసుకొయ్య; త్రైవిక్రమః = త్రివిక్రమునికి సంబంధించినది. త్రివిక్రముడనగా మూడైన పాదన్యాసములు గలవాడని యర్థము. విష్ణువు బలిని మర్ధించుటకై మూడడగులతో ఘాతాకాశముల నావరించెనని యైతిహ్యము;

పుట 2. చిక్షః = గీటురాయి; కటకిమ్ = నగరము; పురస్థితః = ఇంద్రుడు, (సి) 'పుష్టిశ్రవాహునాసీరః పురుహూతః పురందరః'; అక్షణం = చత్వరము; (ని) 'అంగణం చత్వరాజిరే'; ఘనసారః = కర్పూరము; అభితః = అన్నివైపులను; సురభితః = అందమైనవాడు; ఆరాతిః = శక్రుడు; హంసః = సూర్యుడు (వి) 'భానుర్హంసస్సహస్రాంశు స్తపనస్సవితారవిః'; సోదర్యమ్ = సదృశము; విరవద్యమ్ = నిర్దోషము;

పుట 3. నిటలాక్షః = పాలమున నేత్రములు గలవాడు (శిష్యుడు); అనవద్యా = దోషములేనిది; రోరింబః = తుమ్మెద; ని. ఇందిందీర్శ్చక్వా రాకో రోరిమ్యోబిమ్పరశ్చనః; అగ్రవీరః = ప్రధానయోధుడు; బంధురా = అందమైన; రమ్పా = అరటి చెట్టు; అనంత భోగలాలితా = అంబులేని భోగముల చేత లాలింపబడినది (రాజీ-వసుమతి); అనంతుని-శేషుని పడగలచే లాలింపబడినది (భూమి - వసుమతి);

పుట 4. భిషణా = బుద్ధి;

పుట 5. జన్యమ్ = యుద్ధము; ని. యుద్ధమాయోధనం జన్యమ్; ప్రత్యగ్రః = క్రొత్తది; ని. ప్రత్యగ్రో-చినవానయ్య నవీనో నూతనోనవః;

సహేలమ్ = విలాసముగా; హతికా = బలాత్కారముగా; ఆయి స్తం = పీడింపఁ
బడినది; విగ్రహః = యుద్ధము; ని. సమానీకరణః కలహ విగ్రహః;

పుట 6. జవనికా = తెర; ని. ప్రతిసీరా యవనికా స్యాత్తిరస్క-
రిణీచసా; శస్తాశ త్రి = శస్త్రములతో శస్త్రములను గొట్టు విధమున సాగు
యుద్ధము; హస్తాహస్తి = హస్తములతో హస్తములను గొట్టు విధమున సాగు
యుద్ధము; జీవగ్రహః = ప్రాణములతో పట్టుబడినవాడు; అగ్రహహిషి =
పట్టపురాణి; సీమంతోత్సవః = గర్భవతులగు స్త్రీలకు చేయు వేడుక;

పుట 7. వ్యజ్ఞాపి = విన్నవింపఁబడెను; అనాయి = తీసికొనిరాఁబ-
డెను; సావదేశమ్ = మిషతో;

పుట 8. ఉదంతః = వృత్తాంతము; ని. వార్తా ప్రవృత్తి ర్వృత్తాంత
ఉదంతః స్యాత్; సంపరాయః = యుద్ధము; ని. యుద్ధాయత్యోః సంప-
రాయః; వైలక్ష్యమ్ = సిగ్గరితనము; అనశ్వరః = నాశనములేనివాడు; ఏక
వీర + అరాఢిష్ఠి = మిక్కిలి వీరుడైన శత్రువును జంపునది; అప్రతిభటః =
ఎదురులేనివాడు; అరాఢిః = శత్రువు; సాంప్రతమ్ = ప్రస్తుతమునకు;
అసాంప్రతమ్ = అయుక్తము; అఖర్వః = గొప్పది;

పుట 9. శితకణ్ఠః = శివుడు; ని. 'ఉగ్రః కపరీ శ్రీకణ్ఠశ్శితకణ్ఠః
ఃపాంభృత్'; అవరోధః = అంతఃపురము, ఇచట లక్షణచే అవరోధాన్ అనగా
అంతఃపురజనమును అని యర్థము; ని. శుద్ధాంతశ్చావరోధశ్చ; జయ +
ఆకాంక్షీ = జయమునుగోరువాడైన;

పుట 10. ప్రాహణోత్ = వినరెను, వైచెను; సూతః = రథసారథి,
ని. నియంతా ప్రాణితాయంతా సూతః క్షిత్రాచ సారధిః; ప్రగ్రహః = పగ్గములు,
కళ్ళెములు; ని. తులాసూత్రేఽశ్వాదిరశ్మౌ ప్రగ్రహః ప్రగ్రహోఽపిచ.
వాహః = గుఱ్ఱము; ప్రాజ్యమ్ = సమృద్ధము; హేతిః = బద్ధము;
నిశాంతః = తెలవఁబడనియుము;

పుట 11. క్షణహీనా = సంతోషములేనిది; వివేళ = విచారము;
రథ్యాః = గుఱ్ఱములు; మర్త కామా = మరణింపఁగోరినది; వాక్ + మాధురీ =
మాటల తీయఁదనము; కలకణ్ఠః = కోకిల;

పుట 12. సీహారకరః = చంద్రుడు; మాగధః = మగధ దేశపు
రాజు; తన్వానః = విస్తరింపఁజేయుచున్నవాడై; శన్తైః = మెల్లగా; ఉపో
షితమ్ = ఆకలి గొన్నది (పట్టున్నది); వికస్వరః = అధికమైన; అభాణి =
పలుకఁబడెను; సారథి + అవగమః = సారథియొక్క మరణము; రథ
సాత్ = పేగముతో; ప్రహితా = ప్రయోగింపఁబడిన; విరచితమహః =
చేయఁబడిన ఉత్సవముగల; ని. మహ ఉద్ధవ ఉత్సవః; ఆకారి = చేయఁ
బడెను.

పుట 13. అధిక + అధిః = మిక్కిలిమగు మానసిక వ్యథకలవాడు;
ని. పుంస్యాధిర్మానసీవృథా; తటిత్ + లతా = మెఱపుతీగ; దైవత స్తమ్ =
దైవముచేఁజేయఁబడిన;

పుట 14. కథితకథ్యః = చెప్పఁబడవలసిన విషయములను జెప్పినవాడు;
ఉషిత్వా = నివసించి; కార్యమ్ = కృతత్వము; నూనమ్ = తప్పుక;
అవోచి = పలుకఁబడెను;

పుట 15. కులిత వేదాః = పోల్పఁబడిన బ్రహ్మకలవాడు (బ్రహ్మతో
సమానుడు); పురోధాః = పురోహితుడు; ని. పురోధాస్తు పురోహితః;
మహా + అభిఖ్యాః = గొప్ప శోభకలవారు; ని. అభిఖ్యానామశోభయోః;
నవ, ఉద్యతీ, ఇన్దు, రుచయః = క్రొత్తగానుదయించుచున్న చంద్రుని కాంతి
వంటి కాంతిగలవారు; రసీన = ప్రీతితో;

పుట 16. కార్వణ్యమ్ = దైన్యము; కరరుహః = గోఖు; ని. పున
ర్భవః కరరుహో నభోభోఽ ప్తీ నభరోఽ నియామ్; సగద్గదం = దగ్గరికతో;

సుధర్మా = దేవేంద్రుని సభ; ని. స్వాత్సుభర్మాదేవసభా; దారాః = భార్య; ని. భార్యా జాయాః పుం భూమ్ని దారాః. (ఇతి పుంలింగము నిత్య బహువచనాంతము); సంఖ్యమ్ = యుద్ధము; ని. యుద్ధమాయోచనం జన్యం ప్రథనం ప్రవిదారణమ్. మృతమాస్కన్దనంసంఖ్యమ్.

పుట 17. యమశౌ = కవలలు; ధాత్రీ = దాది; కపిలా = గోవు; క్రోడమ్ = ఒడి లేక చామ్ము ప్రదేశము ని. ననాక్రోడం భుజాంతరమ్; బాణాసనయంత్రః = విల్లు; అనికమ్ = సమీపము; నిరగాత్ = వెడలిపోయెను;

పుట 18. తత్ + అన్వయ + అజ్కరః = అతని వంశము యొక్క మొలక; ఉపహారః = కానుక. ని. ఉపాయన ముపగ్రాహ్య ముపహార స్తోపధా (ఇవట బలియని యర్థము); కుక్కురబాలకాః = కుక్కపిల్లలు; దంశయిత్వా = కబిరించి; స్థలిత మథః = దారి తప్పినవాడు;

పుట 19. ఆదర్శి = చూడబడెను; వ్యతరన్ = ఇచ్చిరి; దత్త + ఆశీః = ఒనగబడిన ఆశిస్సు కలవాడు (ఆశీర్వాదించినవాడు); భవత్ + అజ్కమ్ = సీసమీసమునకు; అధరీకృత్య = క్రిందుచేసి; పక్కణః = అట వికుల నెలవు. ని. పక్కణః శబరాలయః; ఉపలాలితః = బుజ్జగింపబడిన వాడు;

పుట 20. అర్పకః = పిల్లవాడు; యాతాతధ్యేన = ఉన్నది ఉన్నట్లుగా; అలాపి = పలుకబడెను; పదవీ = మార్గము, బాట; ని. ఆయనం పర్తమాగ్ధావ్యవస్థానః పదవీపుతీః; అపధార్య = విని; అభాణి = పలుకబడెను; స్థవిరా = ముసలిది; అభాషి = పలుకబడెను;

పుట 21. ధన + ఆధ్యః = ధనముచేఁబేరందిన వాడు; నన్దినీ = పుత్త్రిక; వ్యవహారీ = వర్తకుడు; ఉపయస్యః = పెండ్లియాడి; శ్లశురః =

మామ; ప్రవహణమ్ = నావ; ని. కట్టిరళః ప్రవహణం ధయనం చ నమం
త్రయమ్ (నిఘంటువు ననుసరించి మనుష్యులు మోయు వాహన విశేషమని
చెప్పవలసియున్నాను. సందర్భము ననుసరించి నావయను స్వర్థము సంభావింపఁ
బడెను); పోతః = పడవ; ని. యానపాత్రంతు పోతః; అమృజ్జత్ =
మునిగెను;

పుట 22. అనాయ = తీసికొని రాబడెను; వన్యః వారణః = ఆడవి
యేనుగు; నిపాత్య = పడవైచి; ప్రాద్రవత్ = పాపిపోయెను;
గుర్మః = పొద, ని. అప్రకాష్టే స్తచ్చగుర్మౌ; పల్లవకబా = చిగురాకుం
ముద్ద; కట్టిరవః = సింహము; ని. కట్టిరవో గజరిపుః పిల్లదృష్టిర్మృగాధిపః;
దంతాదళః = ఏనుగు; యుటితి = ఆకస్మాత్తుగా;

పుట 23. మనీషా = బుద్ధి; ఫలేతరతయా = పండుకాక మజియెకటి
యగుటచేత; శన్తైః = మెల్లగా; నిదేశః = ఆజ్ఞ; సమర్పితవాన్ = ఇచ్చిన
వాడాయెను; అన్యేద్యుః = మఱునాడు; కుశ్రతప్తః = ఎక్కడి వాడు;
వల్లభా = ప్రియురాలు (భార్య);

పుట 24. స్వక్షి = మంచి నేత్రములు కలది; అయాసీత్ = పొం
దెను; క్రాతృపుత్రః = సోదరుని కుమారుడు; అదాత్ = ఇచ్చెను.

పుట 25. అస్తేవాసీ = శిష్యుడు; ని. ఛాత్రాస్తేవాసినో శిష్యే; అవగ
మయ్య = తెచ్చి; అవాదీత్ = పలికెను; ఉత్పల్కః = ఒడి; స్థవిరా =
ముసలిది; బాష్పజలమ్ = కన్నీరు; శోకశబ్దా + ఉత్పాటనక్షమః = శోక
మనెడు శల్యమును బెకలింపజాలిన వాడు; కనీయాన్ = చివటివాడు;

పుట 26. అనవత్యతా = సంతానము లేకుండుట; భగినీ = సోదరి;
ని. భగినీ స్వసా; తటినీ = నది; అక్షిపత్ = వదలెచెను; వ్లవమావా =
ఈ మచున్నది; కాలభోగి = నల్లని త్రాచుపాము, ని. ఉరగః పవ్లగోభోగీ

జిహ్వాగః పవనాశనః; శరణ్యః = శరణము (రక్షణము) నొసగువాడు;
జ్వాల + అవలీధ + అవయవా = మంటలతో కమరిన అవయవములు
గలది; అపనేతుమ్ = తొలగించుటకు; వ్యుత్క్రాంతజీవితా = పోయిన
ప్రాణములు గలది; తదను = పిమ్మట; పావక సంస్కారః = అగ్నిలో
దహించుట;

పుట 27. రక్షితా = రక్షకుడు; మిశితమ్ = కూడినది; అనుక్ర
మేణ = వరుసగా; చౌలమ్ = కేశఖండనము; షడఙ్గాని = పేదములకు
సంబంధించిన యాటు అంగములు; అవిశిక్ష, వ్యాకరణము, ఛందస్సు, నిరు
క్తము, జ్యోతిషము, కల్పము అనునవి. శిక్షావ్యాకరణం ఛందో నిరుక్తం జ్యోతి
షం తథా కల్పశ్చేతి షడఙ్గాని పేదస్యాహుర్యనీషణః; ఆఖ్యానకమ్ = చిన్నకథ;
ఆఖ్యానికా = పెద్దకథ; ఇతిహాసః = ప్రాచీన చరిత్రతోగూడిన కావ్య
విశేషము (భారతము వంటిది) ని. ఇతిహాసః పురావృత్తమ్;

పుట 28. దాక్షమ్ = సామర్థ్యము; మాయావ్రపజ్ఞ చఙ్చత్వమ్ =
కపటకాన్త్రములకు సంబంధించిన నైపుణ్యము; ప్రయోగచణత్వమ్ = ప్రయో
గించు నేర్పు; దురోదరమ్ = ద్యూతము; ని. ద్యూతే దురోదరమ్; ఆస
లనః = ఉత్సాహము కలవాడు (అలసత లేని వాడు); అవిన్దత =
పొందెను.

ఇ ది ప్ర త మో చ్చా స్స స ము

— — —

ద్వి తీ యో చ్చా స్స స ము

పుట 29. సమ్మితమ్ = వంటిది; ఆతపవారణమ్ = గొడుగు;
కాకపక్షిః = కూకటులు. ని. కాకపక్షిః పక్షిః; విదలిష్యమాణాః = త్రోలి
నేయఁబడువారు; తారుణ్యమ్ = యౌవనము;

పుట 30. మూ + అధిరాహుః = మన్మథుని పల్లె మనోహరులు;
రామ + ఆద్య, పౌరుషాః = రాముడు మున్నగువారి పౌరుషము పంటి
పౌరుషము గలవారు; రుషా = (రుట్) కోపముచేత; సాచివ్యమ్ =
మంత్రిత్యము (నచిపుని భాషము); హేతి, హతి, కిణ + అజ్ఞః = కత్తి
దెబ్బల ఎలన నేర్పడిన కాయలగుర్తులు గలవాడు; కాల + ఆయుసమ్ =
జీవము;

పుట 31. యజ్ఞోపవీతిమ్ = జుట్టిము; ఏకాక్ = ఒంటరివాడు
(దపు); అంశః = భాగము; పయస్యః = చెలికాడు; అపహాయ =
పదలి; కిర్చిషమ్ = పాపము; పుణ్యైః = అటవికులు; ఉపధిజ్ఞానః =
తనుచున్నవారు; బ్రాహ్మజట్రవాః = బ్రాహ్మణాధములు; జనపదః =
కొన్నిగ్రామముల సముదాయము;

పుట 32. జిహ్వాంశ్యమానః = చంపుటకుగోరఁబడుచున్న వాడు; నిర
భర్త్యయన్ = బెదరించిరి (కర్ణించిరి); భాషపారుష్యమ్ = మాటలి
కలిసత; ప్రేతపురి = యముని నగరము; శమనః = యముడు. వి. శమనో
. యమరాద్యమః;

పుట 33. ఉదేష్యతి = పుట్టఁగలదు; యాతనా విశేషః = ఒకానొక
కాటయ; అయన్ స్తమ్భాః = ఇనుప కంఠములు; వితతశరావః = పెద్ద
మూకుడు; క్షిప్యమానాః = పడవేయఁబడుచున్నారు; లగుదాః = దుర్దుష్టజ్ఞులు;
జర్జరీకృత, అవయవాః = సుగ్ధుగాజేయఁబడిన యవయవములు గలవారు;
నిశితటక్ష్మాః = నాడియైన ఉలులు; వి. టక్ష్మాః పాషాణదారణః; తదను =
అంతట; ద్విజస్మా = బ్రాహ్మణులు; అక్షరశిబి = అక్షరములను నేర్పుట;
ఇన్ద్రకలా + ఆవతంసః = చంద్రరేఖ శిరోభూషణముగాఁ గలవాడు
(వరచేళ్ళుఁడు);

పుట 34. విజ్ఞాపనీయమ్ = విన్నవించదగినది; ప్రశ్రయ + అచ
నతః = వివరముతో న్నఁముడు; తటినీ = నది; అద్రిపతిః = హిమపం

కుడు; అశ్మా = పాపాణము; దిష్టవిజయః = అదృష్టము యొక్క విజయము; ని. దైవందిష్టం భాగధేయమ్.

పుట 35. ఆద్య - శ్వః - వా = నేడో, రేపో; అవాప = పొందెను; సాకత్యేన = సంపూర్ణముగా; చరిష్టవః = తిరుగఁగోరిన వారు (చరిష్టు - ఉకాంత పుంలింగము); వియుజ్య = వీడ్కొని;

పుట 36. రసాతలమ్ = పాతాళము; ని. అధోభవన పాతాళ బలి సదృ రసాతలమ్; కేకానన కాసారః = ఉద్యానపనము నందలి కొలను; వితత సారనః = అధికమైన పద్యములు గలది; ప్రత్యూహః = విఘ్నము; ని. విఘ్నోభరాయః ప్రత్యూహః; జ్వలనః = అగ్ని ని. కృపీటయోని ర్జ్వలనో జాతపేదా స్తనూన పాత్; పున్యగేహమ్ = పున్నెములకు నెలవయినది; తటిత్ = మెలపు; మజ్జనమ్ = అలంకారము; ఉపాయనీకృత్య = కాసు కగాజేసి; సోత్కంఠా = కుతూహలముతోఁగూడినదియై; ఉత్ + ఆజ్ఞ లః = చేతులు మోర్చినది; శాసితా = శాసకుడు, ప్రభువు;

పుట 37. అనపిష్టః = సహింపని వాడు; కారుణికః = దయగల వాడు; ఘన + ఉన్మథీ = మేఘమునకై యెదురు తేన్నలు చూచు; సవత్న = సవతి; ఉరకృత్య = ఆంగీకరించి; ఆనసాద = పొందెను.

పుట 38. గమిష్టుః = పోఁగోరిన వాడు; షత్, పిపాసా + ఆది, క్లేశ, నాశనః = ఆకలి, దప్పి మున్నగు కష్టములను నశింపఁజేయునది; నిర్యయా = బయలుపెడలెను; బ్రథామ = తిరిగెను; విశాలా + ఉపశయమ్ = ఉజ్జయినీ గ్రామసమీపము; ని. గ్రామాంత ముపశయం స్వాత్; అక్రీడః = ఉద్యానపనము; ని. పుమానా క్రీడ ఉద్యానం రాజ్ఞ స్సాధారణం వనమ్; విశ్రమిషుః = విశ్రమింపఁగోరిన వాడు; అందోశికా = పల్లకీ; పల్లవికచేతా = చిగురించిన మనస్సు కలవాడు; అకాణ్ఠే = అకస్మాత్తుగా; సంప్రతి = ఇప్పుడు; సరభన, పడ, విన్యాస, విలాస, హర్ష + ఉత్కర్ష,

భరితః = వడివడిగా పడు నడుగుల విలాసము యొక్కయు సంరోషము యొక్కయు నాధిక్యముతో కూడిన వాడు; త్రివతుః పదాని = మూడు నాలుగు అడుగులు;

పుట 39. పన్పర్క = స్పృశించెను; వ్యాజహార = విలికెను; ప్రచ్ఛాయ శీతలమ్ = చుందిపడదేజల్లనిది; వ్యతికరః = ఒరరినారరు కలియుట, లేక, వ్యాపారము;

ఇది ద్వి తీ యో చ్ఛ్వా స ము

— — —

తృ తీ యో చ్ఛ్వా స ము

పుట 40. వస + అవనిః = అడవిభూమి; పిపాసా + అకులః = దప్పికచే గలతనొందిన వాడు; ఆద్రాక్షమ్ = చూచితిని; అమృతమణిః = సూర్యుడు; దేవ + ఆయతనమ్ = గుడి; స్థవిరః = మదునలి; వి. ప్రయవాస్థవిరో వృద్ధో జీనో జీర్ణో జరన్నపి; కార్పణ్యమ్ = దైన్యము;

పుట 41. కటక + అధిపతిః = సేనానివేశము యొక్క ప్రభువు; శ్రావంత్రావమ్ = వినివిని; ఆశాత్మీత్ = నిరోధించెను; ఆదాత్ = ఇచ్చెను; పరిణీయా = పెండ్లియాడదగినది; ఆకారయత్ = చేయించెను; కన్యాసారః = కన్యయనెడు ధనము. వి. సారో చితే స్థిరాంశేన మజ్జిష్ఠంపిజలే ధనే (మేదిసికోశము);

పుట 42. బహుతనయః = పెక్కురు పుత్తులుగలవాడు; ఆదామ్ = ఇచ్చితిని; అభిహత + అనేక + అః = అనేకములగు ఆశీర్వాక్యములు పలికిన వాడు; అన్య, శ్రమ, తిన్మః = మార్గశ్రమముచే నలసిన వాడు; నిగళిత బాహుయుగళః = సంకెళ్ళవేయబడిన చేతులు గలవాడు; కళా +

అఘాత, చిహ్నిత, గాత్రః = కొఱడా దెబ్బల గుర్తులుగల దేహముగల వాడు; నై స్తింశకాః = ఖడ్గధారులు; దస్యః = దొంగ, ని. చోరై కాగారిక స్తేన దస్య తస్కరమోషకాః; ఆకాక్షః = చేసిరి; వీర్యవరుషాః = శక్తిచేత కఠినులు; నిర్విశత = అనుభవించుచున్నారు; (మీరు); దుస్తరమ్ = దాట శక్యము కానిది;

పుట 43. అచోచన్ = పలికిరి; సురజ్ఞాద్వారేణ = సౌరంగపుడారి నుండి; విషణ్ణాః = దుఃఖితులు; ప్రావిశామ = ప్రవేశించితిమి; అపరేద్యుః = మఱునాడు; ఆభ్యేత్య = సమీపించి; పరివృత్య = చుట్టుముట్టి; పరితః = అన్నివైపుల; అశృజ్ఞలయన్ = సంకెళ్లువైచిరి; ఆదానమ్ = తెచ్చుట;

పుట 44. నిర్విద్య = పగులగొట్టి; ద్వాస్థగణః = ద్వారపాలకుల సముదాయము; అభిద్రావ్య = పాఱుద్రోలి; ఆర్చయిత్ = పూజించెను; పరేద్యుః = మఱునాడు; అనర్థః = కీడు; నోచేత్ = లేని యెడల; క్రూరతరమ్ = మిక్కిలి పరుషమైన; వరాకః = నీచుడు; విప్రలాపః = పొగరుమాట;

పుట 45. అభ్యగత్ = ఎదుర్కొనెను; నిరగాత్ = బయలు వెడలెను; తూణీరద్వయమ్ = అంపపొదుల జంట; రిష + ఉద్ధరణ + ఉద్యుక్తః = శత్రువును నాశనము చేయుటకు సిద్ధ పడినవాడు; తుముల స్కరకరమ్ = దొమ్మి యుద్ధము చేయునట్టి; అరాతీన్ = శత్రువులను; శిరః కర్తనమ్ = తలను దెగ నఱుకుట; అకారమ్ = చేసితిని;

పుట 46. నస్తుష్టమనాః = సంతోషము నొందిన చిత్తముగల; విన్మయ మానః = ఆచ్యెరువొందుచున్నవాడు; అదాత్ = ఇచ్చెను; వైకల్య హృదయః = కలతఁజెందిన మనస్సుగలవాడు (దను); ఆనన్దనన్దోహః = ఆనందముల సముదాయము; ని. సమూహనివహాప్యూహ సందోహ వినర వ్రజాః; గన్ధితా పరాక్రమః = కొనియాడఁబడిన పరాక్రమము గలవాడు; కథయామాన = చెప్పెను;

పుట 47. నిటః = పాలము; సంపుల్లలోచనః = వికసించిన కనులు
గలవాడు; ఉత్పృజ్య = విడచి; అన్వభూతామ్ = అనుభవించిరి (ద్వివచ
నము); కరిష్ఠః = చేయునిచ్చగలవాడు; ప్రబుద్ధః = మేల్కొనిన; గన్త =
పోవుదువు; సమరపత్ = పరికెను.

ఇ ది తృ తీ యో చ్చాస్య స ము

చ తు ర్థో చ్చాస్య స ము

పుట 48. గతవాన్ = వెళ్ళినవాడు; గన్తవ్యమ్ = పోదగినది;
నిర్జేతుమ్ = నిర్ణయించుటకు; అశక్నువానః = చాలనిది; అన్వేష్యమ్ =
వెదకుటకు; అటన్ = తిరుగుచు; అందిర - మణి = సూర్యుడు; ఆన
హిష్ఠః = సహింపజాలనివాడు; ప్రచ్ఛాయితలమ్ = అధికమగు నీడచే
జల్లనై నది; ఉపావిశమ్ = కూర్చుంటివి; శూర్ప + ఆకృతిః = చేరి
వంటి ఆకారము గలది; ని. ప్రస్ఫోటనం శూర్ప మస్తీ;

పుట 49. దూర + ఆపాత, వీత, సంజ్ఞః = దూరమునుండి వడు
టచే గోల్పోయిన చేతన గలవాడు; ని. సంజ్ఞాస్యాచ్ఛేతనా నామ హస్తార్థై
శ్చార్థసూచనా; భృగువతవమ్ = (మరణింపగోరి) కొండ చటాయపైనుండి
వడుట. ని. ప్రపాతస్తు తదో భృగుః; ఆవసయన్ = తొలగించుచు (తుడుచు
కొనుచు); ఉపేత్య = చేరి; వణిక్ + కన్యకా = వర్తకుని బిడ్డ; ప్రప
హణమ్ = యావపాత్రము; షోడశ = పదునాలు; హాయనాని = సంవత్స
రములు; ని. సంవత్సరో వత్సరోఽర్థో హాయనోఽస్తీ శరత్సమాః; నీత్యా =
గడపి; నారీకూజితమ్ = స్త్రీ రోదనము; అశ్రావి = వినఁబడెను; పతి
తనయ మిశనమ్ = భర్తయొక్కయు, కుమారుని యొక్కయు కలయిక;

పుట 50. వైశ్వానరః = అగ్ని. ని. అగ్నిరైశ్వానరో వహ్ని
 ర్వీతిహోత్రో ధనశ్చయః అవాదిషమ్ = పలికితిని; వశ్పాత్ = తఱువాత;
 అధునా = ఇప్పుడు; స్థీయతామ్ = ఉండవలయును (ఉండఁబడుఁగాక);
 హుతభుక్ = అగ్ని; ని. హిరణ్యరేతా హుతభు గ్దహనో హవ్యవాహనః;
 అవగాహనసాహసికా = ప్రవేశించుటకుఁ ద్వరపడుచున్నది; ససంభ్రమమ్ =
 త్వరత్వరగా; కూజస్తీ = ఏడ్చుచున్న; కుత్రత్యే = ఎక్కడి వారు (త్రీ;
 వి. ద్వి. వ); కథ్యతామ్ = చెప్పఁబడుఁగాక; సగద్దదమ్ = డగ్గుత్తికతో;
 అవాచీత్ = పలికెను; వణిజః = వర్తకుని యొక్క;

పుట 51. నిజధాత్రీ = తనయొక్కదాది; ఫలికః = చెక్క; ఆసన్న, ప్రసవ
 సమయా = సమీపించిన కానుపురోజులు గలది; అసూత = కనినది;
 సోధుమ్ = సహించుటకు; ఆక్షమా = చాలనిది; ఆఖ్యాయ = చెప్పి;
 పితరౌ = తలిదండ్రులు; ని. మాతాపితరౌ పితరౌ మాతరపితరౌ ప్రసూ
 జనయితారౌ; ముదిత + అస్తరాత్మానౌ = పరితోషము నొందిన అంతరాత్మలు
 గలవారై; అమన్ద + అశ్రువర్షః = అధికమైన ఆనందభాష్యముల వర్షము;
 అభిషిచ్య = అభిషేకించి; ఉపామ్రూయ = మూర్కొని; ఉపావిశతామ్ =
 కూర్చుండిరి (ద్వి);

పుట 52. అనుయానమ్ = అనుసరించి పోవుట; అభ్యరామ్ =
 చెప్పితిని; అస్తావయమ్ = ఉంచితిని; సాధకత్వమ్ = సాధించువాని భావము;
 దక్షః = సమర్థుఁడు; నిష్పాద్య = సిద్ధపఱచి; వసుపూర్ణాః = ధనముతో
 నిండినవి; సిద్ధ + అజ్ఞానమ్ = సిద్ధునిచేనొనఁగఁబడిన కాటుక (అట్టిచానితోఁ
 జూచిన భూగర్భముననున్న నిధులు మున్నగునవి తన్నట్టునని ప్రసద్ది); రక్ష
 ణః = సంరక్షకులు; పరితః = అన్నివైపులను; ని. సమంతతస్తు పరిత
 స్సర్వతో విష్వగిత్యపి; ఖననసాధనాని = త్రవ్వెడు పరికరములు; బలీ
 శర్ణాః = ఎద్దులు; ని. ఉక్ష భద్రో బలీవర్ద ఋషభో వృషభోవృషః; గోణీ =
 గోనెలు; క్రీత్యా = కొని; వసు = ధనము;

పుట 53. ఉహూమానమ్ = మోయబడుచున్న; విరచిత పాహ్ని
దః = చేయబడిన మైత్రి గలవాడు; అనిగమయ్య = రప్పించి; గూఢ
వసతిః = గుట్టుగా నివసించుట; అకరవమ్ = చేసితిని; అపారః =
అంతు లేనిది; మనోహారిః = మనస్సునకుగలిగిన స్వేదము; హస్తమ్ =
హారక; అపితమ్ = భాషణము; ని. వ్యాహర ఉక్తిరహితం భాషితం వచనం
వచః; ఉపకర్తవ్యమ్ = సమీపమున మెలగు వాడు; ని. ఉపకర్తావైకాభ్యర్థా
భ్యగ్రా ఆవ్యభితోఽవ్యయమ్; వణిక్ + మన్దీర, అక్ష్మీ = వర్తకుని
భవనము యొక్క శోభ లేక సంపద;

పుట 54. లతాస్తబాః = పుష్పబాణుడు, మన్మథుడు; ఆయాసి
వమ్ = పొందితిని; చక్రిత, బాల, కురంగ, లోచనా = చెదరిన లేడి పిల్ల
కన్నుల వంటి కన్నులుగలది; సాయకాయమానమ్ = బాణమువలెనైనది;
కటాక్ష వీక్షణమ్ = కదకంటి చూపు; అనక్యత్ = చాలమాటలు; సమాకు
ఞ్చితాః = వెనుకకు లాగబడినవి; రాగ, లజ్జా + అన్తరాల, వర్జితః =
అనురాగమునకు, సిగ్గునకును నడుచు నూగినలాడుచున్నవి; సమ్యక్ = బాగుగా;
ప్రేషిష్యమాణః = చూడగలవాడగుచు; శృంగం = విసుచున్నవాడై;
ఉత్కలికా = ఉత్కంఠ (ఇష్టవస్తు ప్రాప్తియందలి కాలవిలంబము నోర్వఁ
జాలక తహతహ లాడుట) ని. ఉత్కంఠోత్కలికేనమే;

పుట 55. వ్యలోకయమ్ = చూచితిని; సుదతీ = మంచిదంతములు
గలది (స్త్రీ); మదన కదన భేద + అనుభూతః = మన్మథుని పీడ వలన
అనుభవించబడినది; జ్ఞాన్యన్ = తెలియఁగోరిన వాడు; రహస్యమ్ =
ఏకాంతము; విశ్రమ్భః = నమ్మకము; ని. సమో విశ్రమ్భ విశ్వాసా; వార్ధ
కమ్ = ముసలితనము; అభ్యపిచ్ఛత్ = ఆహిషేకించెను; పాలయన్ =
పాలింపఁగోరిన వాడు; వైతృష్వసీయో = మేనత్త కొడుకులు; ని.
వైతృష్వసేయి స్వాస్తి త్వైతృష్వసీయశ్చ పితృష్వసుః సుతః; రాజరాజః =
ఐదేవుడు; ని. మనుష్యధర్మా ధనదో రాజరాజోధనాధిపః; రాజరాజగిరిః =
తైలానము; అనపత్నమ్ = శత్రువులు లేనిది; మాతులః = మేనమామ;
సారదార్యమ్ = ఇతరుల భార్యలను గైకొనుట;

పుట 56. లావణ్యమ్ = శరీరముపైనుండు మెఱుగు; దూరీకృత్య = దూరముచేసి; అస్తరాయః = ఆటంకము; ఆశ్వాస్య = ఊఱడించి; వల్లభా = ప్రీయ; నిహస్తమ్ = చంపుటకు; ఆశా, శృజ్జలిత, హృదయః = ఆశచే బంధింపఁబడిన మనస్సు గలవాఁడు; నిర్లిత్య = గెలిచి; చక్రవాక, సంశయ, కర, పయోధరా = జక్కవలనెడు సంశయమును గలిగించు స్తనములు గలది; అవాది = పలుకఁబడెను:

పుట 57. శ్రావం శ్రావమ్ = విని విని; సాహస, కరణమ్ = సాహసమొనరించుట; నిర్విశ = పొందుము; ముష్టి, జాను, పద + ఆఘాతః = పిడికిలి యొక్కయు, మోకాళ్ళయొక్కయు, కాళ్ళ యొక్కయు పోట్లు; వయస్యామిషః = చెలియను నెపము; నిర్గమిష్యామి = వెలువడుదును; సాధ్వనమ్ = భయము; ని. దరత్రాసౌ భీతిర్భీ సాస్థాధ్వనం భయమ్;

పుట 58. అనునయేః = అనునయింపుము; ఆధ్యః = సంపన్నుఁడు, గొప్పవాఁడు; దాస్యన్తి = ఈఁగలరు; అగారమ్ = భవనము. ని. నిశాన్త వస్త్యనదనం భవనాగార మన్దిరమ్; శకునజ్ఞః = శకునమెఱిగినవాఁడు; త్రింశత్ = ముప్పది; అశృణవమ్ = వింటిని; నిలయః = ఇల్లు; ని. నికాయ్యనిలయాలయాః.

పుట 59. వాగురా = వరి (మృగములను బట్టనది) ని. వాగురా మృగబద్ధస్థి; రస్తుమ్ = క్రీడించుటకు; నూపురః = కాలి అందె; మేఖలా = మొలనూలు; కంకణమ్ = వలయము; తాటంకః = చెవికమ్మ; క్షేమమ్ = తెల్లనిపట్టుచీర, ని. క్షేమం దుకూలం స్యాత్; కజ్జలమ్ = కాటుక; ద్వాస్థః = ద్వారపాలకుఁడు; అభ్యుద్గతిః = ప్రీతితో నెదురుగా వచ్చుట; ప్రతీహార, భూమి = ద్వారప్రాంతభూమి; ని. శ్రీ ద్వా ద్వాసరం ప్రతీహారః; రత్నఖచిత హేమ పర్యంజకః = రత్నములు చెక్కఁబడిన బంగారు ముఠచము;

పుట 60. చామికరమ్ = సువర్ణము; వి. చామికరం జాతరూపం
మహారజత కాశ్చరే; నిపాత్య = పడవైచి; నియద్ధమ్ = పెనఁగులాట;
వి. నియద్ధం బాహాయద్దేస్యాలే; మేళయిత్వా = కూర్చి; ఆహూయమ్ =
అటచితిని;

పుట 61. బధిరయస్తః = చెవుడువడఁజేయుచున్న వారై; మద +
ఆస్తః = పొగురుచే గనుగానని వాడు; మితః = పరస్పరము; వి. మితోఽ-
న్యోన్యం రహస్యపి; పౌరజన సమక్షమ్ = పురజనులయెదుట; అస్వభవమ్ =
అనుభవించితిని; నేత్ర + ఉత్పవకారి = కన్నుల పండువు చేయునది;
అమ్నానమానసః = వాడనిమనస్సుగలవాడు; ప్రాపయ్య = చేర్చి;

పుట 62. నియుజ్య = నియోగించి; భూస్వర్గాయ మానమ్ =
భూమియందు స్వర్గము వలెనైనది; కుశలః = విపుణుడు; కారయామాన =
చేయించెను.

ఇ ది చ తు ర్థో చ్చాస్తి స ము

ప ం చ మో చ్చాస్తి స ము

పుట 63. మీనకేతనః = మన్మథుడు; వి. మదన్ మన్మథోమారః
ప్రద్యుమ్నో మీనకేతనః; భుజ్జమః = నర్పము; హరిచన్దనమ్ = మంచి
గంధము; నవాకారః = తీయమామిడి చెట్టు; కిపలయమ్ = చిగురు; వి.
వల్లవోఽస్త్రీకిపలయమ్; రక్తకణ్ఠాః = రాగముతోఁగూడిన కంఠముకలవి
కలకణ్ఠాః = కోకిలలు; కాకలీ = మధురము, అస్ఫుటమునైన సూక్ష్మమైన
ధ్వని; వి. కాకలీకు కలే సూక్ష్మీ; ఉపనయన్ = చేకూర్చుచు; మాకన్ఠః =
మామిడిచెట్టు; సిన్ధువారః = వానిలిచెట్టు; కింశుకః = మోదుగు చెట్టు;

పుట 64. తిలకః = బొట్టుగుచెట్టు; కలికా = మొగ్గ; ని. కలికా
కోరకోఽశ్రీయామ్; సమాజగాను = విచ్చేసెను; విహార + ఉత్కంఠా =
వాహ్యోయందలి వేడుక; సమవాయః = సముదాయము; ని. సముదాయ
స్సముదయ స్సమవాయశ్చయోగణ; చూతపోతకః = గున్నమామిడి; ని. పోత;
పాకోఽర్చకోడిమ్మ; పృథుకః శాటకశ్శిశుః. (ఇచట పోతకశబ్దమునకు చిన్నది
యను నర్థము గ్రాహ్యము); హరిద్రా = పసుపు. ని. నిశాభ్యా కాఞ్చసీ
పీతా హరిద్రా పరవర్ణిణి; రేమే = క్రీడించెను; రతి ప్రతికృతిః = రతీదేవి
యొక్క ప్రతిమ (ఇచట రతిని బోలినదియని యర్థము) ద్రష్టుకామః = చూడఁ
గోరినవాడు; ఆన్దోశిత శాఖాః = ఊపఁబడిన కొమ్మలు; రసాలతరపః =
మామిడి చెట్లు; కీరాః = చిలుకలు;

పుట 65. ఇన్దీవరమ్ = నల్లకలువ; కల్హారమ్ = ఎఱ్ఱకలువ, ని.
సౌగంధికంతు కల్హారమ్; కైరవమ్ = తెల్లకలువ, ని. నితేకుముదత్తైరవే;
రాజీపమ్ = పద్మము. ని. బిసప్రసూన రాజీప పుష్కరామ్బోరుహాణిద; సార
సః = బెగ్గురువడి; కారణ్యః = కన్నెలేడు పిట్ట; చక్రవాళమ్ = మండ
లము; ని. చక్రవాళంతు మణ్డలమ్; దర్శందర్శమ్ = చూచిచూచి; అవాప =
చేరెను; హస్తసంజ్ఞా = చేసన్న; జిత పురుహూతః = గెలువఁబడిన యిం
ద్రుడు కలవాడు; ని. పురుహూతః ధర్మరసరః; అన్తికమ్ = నమీపము; సాలభం
జితా = బొమ్మ; విభిత్తా = చేర వలెనను కోరిక; కాసారః = కొలను;
శారద + అరవిందమ్ = శరత్కాలము నందలి పద్మము; ధీర్విక్తా = దిగుడు
బావి; మత్తమరాళికా = మదించి; ఆడు హంస; అలసగతిః = మెల్లని
నడక; తూణీరః = అమ్మలపొది; జజ్జే = పిక్కలు; లాలిత్యమ్ = సొకు
మార్యము;

పుట 66. కోరక, కోటర, అనువృత్తిః = మొగ్గయొక్క లోపలి
భాగము వంటి చుట్టు; అవర్త సనాథిః = సుడితో సమానమైనది; ఆరోహణ
పరిపాటీ = మెట్లవరుస; మూర్ఖి = అల్లెత్రాడు; అభిఖ్యా = శోభ, ని.
అభిఖ్యానాను శోభయోః; బిమ్మః = దొండపండు; రదనచ్చదః = పెదవి;

ని. ఒష్ఠాధరాతు రదనచ్చదౌ దశనవాససి; బాణాయమానమ్ = వాణముగా నైనది; స్మితమ్ = చిఱునగవు; అగ్రహతిక = ప్రహసమాతి; కల కణ్ఠికా = అదుకోకిల; కల + అలాపః = అవ్యక్తమధురమైన వాక్కు; సౌరభ్యమ్ = సువాసన; చాపయిష్టిః = ధనస్సు యొక్క దండిము; హాలరే = లతలవంటి కనుబొమలు; బర్హః = పింఛము; కేశపాళః = కేశముల సముదాయము (జడ) ని. పాళః పక్షశ్చ హస్తశ్చ కలాపార్థాః కబాత్పరే; (కచ్చి కశబ్దములకుఁ బరముగాఁ బ్రయోగింపఁబడిన పాన, పక్ష, హస్త శబ్దములు కల్పాపము అను నర్థము కలవి యగును); మలయజరణః = మంచి గంభీర రసము; ప్రజ్ఞశ్య = కడిగి;

పుట 67. సమ్మృజ్య = హాసి; రరాజ = విరాజిల్లెను; మదన + ఆవేశవతీ = మన్మథోద్రేకము కలది; చకమ్పే = పఞ్చతము; క్రీడా, విస్రమ్భః = ఆటయందు నీనమైన స్థితి; ఘృతాక్షరన్యాయః = పురుగు వలన నేర్పడిన అక్షరము వంటి వర్ణతి (పురుగు ఇసుకయందు తిరుగుచుండఁగా దాని నడచిన గుర్తు అక్షరాకారముగా నప్రయత్నముగా పడిన విధము. అనఁగా దాని కక్షరములు తెలియుట జరుగదు కాని దాని కాలిగుర్తు తనప్రయత్నము రేకయే, తెలియకయే యక్షరాకృతిని బొందినది. ఒకవ్యక్తి వాని కభ్యంత్రము కాని విషయమున నేర్పు ప్రదర్శించుట నీన్యాయము వ్యక్తము చేయును); అబ్జభూః = బ్రహ్మ; సమక్షమ్ = ఎదురుగా; సఖీ, జన, అస్తరిత, గాత్రి = చెఱుల మాటున నుంచఁబడిన శరీరముగలది; అకుఞ్చేతాని = ముడువఁబడినవి; అపాణ్గ వీక్షితాని = కడకంటిచూపులు; మనః కురఙ్గః = మనస్సనేడు లేదీ; ఆనాయాయమాన లావణ్యః = వలవలెనైన శరీరకాంతి కలవాడు;

పుట 68. శరవ్యాయమాన మానసః = లక్ష్మ్యమగుచున్న మనసు గలవాడు; విషమ శరః = మన్మథుడు, (బేసిసంఖ్య గల బాణములు గలవాడు); రోచన + ఉత్పవః = కనుల పండుగ; క్రియతే = చేయఁబడుచున్నది; పురంద్రీ = ఇల్లాలు, ని. స్వాతు కుటుమ్మివీ పురంద్రీ; సీమన్తినీ = స్త్రీ, ని. స్త్రీ యొపి దబలా యోషా వారీ సీమన్తినీ వధూః; సీమన్త

హృత్తిక్రియతే = పాపటయందలి ముత్తెముగాఁ జేయఁబడుచున్నది;
 మర్షన్ = మఠించుచున్న వాడు; జ్ఞాతవ్యః = తెలియఁబడఁదగిన వాడు;
 ఇతర + ఇతర, రాగవృత్తిః = ఒకరిపై నొకరికిఁగల అనురాగ పరస్పరము;
 ఆభ్యాసమ్ = చెప్పుట;

పుట 69. ఆహవ, నిపుణః = యుద్ధమున నేర్పరి; సంకల్పజః =
 మన్మథుడు; జితమారః = జయింపఁబడిన మన్మథుడు కలవాడు; ఘన
 సారః = కర్పూరము; కారయామాన = చేయించెను. జాయా = భార్య;
 ని. భార్యా జాయాథ పుం భూమ్ని దారాః; నోచేత్ = కానియెడల;

పుట 70. జాతిస్మరత్వమ్ = పూర్వజన్మజ్ఞానమును గుర్తించుట;
 ఉత్పాదయిష్యామి = పుట్టింతును; కేశీవిధిత్యా = అటాడుకోరిక; ఉపకర్ణమ్ =
 సమీపము; సశీలమ్ = విలాసముగా; ఆలపత్ = పలికెను; కల్పిత =
 ఒకానొక; కమలాకరః = సరస్సు; కోకనద కదమ్బుః = ఎఱ్ఱ కలువల
 సముదాయము; విసగుణః = తామరతూడులత్రాడు; చరణ యుగళమ్ =
 కాలిజంట; నిగడయిత్వా = బంధించి; సానురాగమ్ = సప్రేమముగా; మరాళః =
 హంస;

పుట 71. మునివత్ = మునివంటిది; అశపత్ = శపించెను; షణ్ణః =
 తామరలు మున్నగువాని సముదాయము; ని. అభ్యాది కదమ్బే షణ్ణ మస్త్రీయామ్;
 అనుష్ఠాన వరాయణతా = జపము మున్నగుదాని యందలి శ్రద్ధ; నైష్ఠికః =
 నిష్ఠతో వర్తించువాడు; పాపా = పాపము, ని. అస్త్రి పక్కం పుమాన్;
 పాపాపాపకిర్బిష కల్మషమ్; అకరవమ్ = చేసితిని; రసః = అనురాగము.

పుట 72. శృంఖలా, నిగళిత చరణః = సంకెళ్ళచే బంధింపఁబడిన
 పాదములు గలవాడు; భర్తృదారికా = రాజ పుత్రి; జానతీ = తెలియు
 చున్నది; రాగ, పల్లవిత, మానసా = అనురాగముచే జిగురించిన మనస్సుగలది;
 అకాక్షీత్ = చేసెను; దాక్షిణ్యమ్ = మొగమోటము; సాఖిజ్ఞమ్ = గుర్తుగా;

పుట 73. అవసరః = సమయము; దుహితా = కూతురు; సవంధ్ర
మమ్ = వడివడిగా; మహిషీ = పట్టపురాణి; వి. కృతాభిషేకా మహిషీః
కేశీవనమ్ = ఉద్యానము; అలాపకలాపః = వాక్కులసముదాయము;

పుట 74. పరివృత్త్య = వెనుదిరిగి; కౌశలమా = మిక్కిలి కృశం
చినది; పరిహృత్య = పరిహరించి; తల్ప, తల, ఆయత్త, తనుతా =
పాస్తునకు వశమైన తీగవంటి శరీరముగలది; భిన్నః = దుఃఖపడినది;
సంచితాని = సంపాదించబడినది; ఉశీరః = పట్టివేరు; వాసాంపి = వస్త్ర
ములు; తాల వృత్తాని = వీచనలు;

పుట 75. ఆశీరయత్ = చల్లబెట్టచిరి; ఆవిశ్వకార = పుట్టించెను;
ఈషత్ + ఉస్మీలితమ్ = కొంచెము తెలుపబడినది; గ్లపితః = వాడి
నది; వ్యాలాపి = పలుకబడినది; ఇషహః = బాణములు; హన్యే = కొట్ట
బడుచున్నాను; తాపకరః = తాపమును గలిగించు వాడు; కుష్యతి =
ఎండుచున్నది; పారావారః = సముద్రము; పద్మాలయా = లక్ష్మీదేవి, వి.
లక్ష్మీః పద్మాలయా పద్మా కమలా శ్రీర్వారి ద్రియా; గోహభూతమ్ = ఇల్లుగా
నైనది; నూనమ్ = నిశ్చయముగా;

పుట 76. ఉష్ణీకృతః = వేడెక్కినది; తల్పమ్ = పాపు; శిఖావతి
లమ్ = జ్వాలల సముదాయము; వి. వహ్నిర్వయో ర్వాణకీలా వర్షిర్హేతి
శిఖాప్రియామ్; తనోతి = విస్తరించుచున్నది; విజ, యస్తి, సంశ్లేషవత్,
ఉరగ, రదన, లిప్త + ఉచ్ఛిణ, గరళ, సంకలితమ్ = తనయొక్క కఙ్కరి
కూడిక గల పాముల దంతములయందుఁ బూయబడిన తీవ్రమైన విషముతోఁ
గూడినది; అలమ్, అలమ్ = చాలుఁజాలును; అగరజ్ఞానః = వైద్యుఁడు;
వి. రోగహార్యగదజ్ఞానో భిషగ్వైద్యశీతిత్సరే; లఙ్ఘమ్ = పొందుటకు;
పరచుకాష్ఠా = మిక్కిలి అధికమైనపిత్తి (చివరిమెట్టు); ఆనేతవ్యః = లేబడ
ధగిధ వాడు; నేష్యతి = చేయును;

పుట 77. అనమసాయకః = మన్మథుఁడు (చేసినంతయు బాణములు
గలవాఁడు); కరణీయమ్ = చేయఁదగినది; తూడోరాయమాణమానసః =
అమ్మల పొదివలెనైన మనస్సుగలవాఁడు; పరిష్కానమ్ = మిక్కిలి వాడి
నది; అన్వేషణీయా = వెదుకఁదగినది; మణ్డనీభవత్ = అలంకారముగా
నగుచున్న; అమ్మకారకః = పద్మపుష్పముగ్గ; లనత్ + అజ్ఞలిప్తతా =
ఓప్పుచున్న చోసిలి పుటము గలది; నిషీద = కూర్చుండుము; కాన్తాప్రత్యం
తః = కడచిన సంగతి; అభాణి = పలుకఁబడెను;

పుట 78. అలద్ధవతీ = పొందనిది; స్మర + అన్ధతా = కామముచే
గనుగానకుండుట; లిప్యః = పొందఁగోరినది; నియుక్తవతీ = నియోగించినది;

శ్లో. సుభగ = అందగాఁడా; కుసుమకుమారమ్ = పూవువలె
మృదువైనదియు; జగత్ + అనపద్యమ్ = లోకమునకెల్ల దోషరహితమైనదియు
నగు; తే = నీయొక్క; రూపమ్ = రూపమును; మమ = నాయొక్క;
మానసమ్ = మనస్సు; ఆఖిలవతి = కోరుచున్నది; త్వమ్ = నీవు;
చిత్తమ్ = హృదయము; తథా = అట్లు; మృదులమ్ = మెత్తనిదిగా;
కుట = చేయుము;

పుట 79. ఛాయాపత్ = నీడ పలె; అనువర్తమానః = అనునరించి
తిరుగువాడు; వల్లభా = ప్రీయ; మృగీదృక్ = ఆడులేడి చూపులవంటి
చూపులు గలది; బహిష్కరః = వెలుపల తిరుగుచున్న; ఆలవాంమ్ = కుదురు
(పాడు); ని. స్మృదాలవాల మావాల మావాపః; అపతమ్ = పడితిని;
జానాతి = తెలియును; శ్వః = రేవు; పరశ్వః = ఎల్లుండి; నన్గమిష్యే =
కలియుదును; శరీషః = దిరిసెనము; ఆవర = చేయుము;

పుట 80. చకోరలోచనా = చకోరపక్షిల కన్నుల వంటి కన్నులు గలది; అవచితాని = కోయబడినవి; నికురుమ్మమ్ = సమూహము; ని. స్త్రీయాంతు సంహతిర్బృన్దం నికురుమ్మం కదమ్బుఃమ్; సైకతలమ్ = ఇసుక తిన్నె; సుదతీ = మంచిదంతములు గలది (స్త్రీ); భుక్త ముక్తమ్ = అమభ నింపబడి వదలబడినది; స్మారంస్మారమ్ = తలచి తలచి; ఉపవన, నూతన, పల్లవాని = ఉద్యానములోని క్రాంతిగురులు; చకోరః = భీతుడు; కర్ణేజపాః = కొండెములు చెప్పువారు, ని. కర్ణేజపః సూచక స్యాత్; క్వణితాని = కూతలు; అపస్థాతుమ్ = నిలుచుటకు; పరిబ్రాజామ = అంతటను దిరిగెను.

పుట 81. సూక్ష్మచిత్ర నివసనః = సన్నని చిత్రమైన వస్త్రముగల వాడు; ముష్టిత, మస్తక, మాణవక, సమేతః = సున్నగా గొలుగబడిన తలలుగల బాలురతో గూడిన వాడు; ని. బాలస్త స్యాన్మాణవకః; యదృచ్ఛా = ఇచ్చ చొప్పున; సమస్తతః = అన్నివైపుల; దదర్శ = చూచెను; పప్రచ్ఛ = అడిగెను; కోవిదః = పండితుడు; భ్రమన్ = తిరుగుచు; శశంస = చెప్పెను; పాండురతా = తెల్లదనము (పాలిపోవుట); సాధిప్రాయమ్ = అభిప్రాయగర్భితముగా; విహస్య = నవ్వి;

పుట 82. రుచిరభాషణః = ఇష్టమైన మాటలు గలవాడు; సుహృదః = మిత్రులు; సంభోగ, సిద్ధి + ఉపాయ + అభావః = కలియక నెఱవేఱుటకు దగిన యుపాయము లేకుండుట; లజ్జా + అభిరామమ్ = సిగ్గుతో మనోహర ముగానున్నది; వ్యాజహార = పలికెను;

పుట 83. తథయితవ్యః = చెప్పబడదగును; విప్రలమ్బః = ఎడబాటు; సౌహార్దమ్ = మంచితనము; వినసర్జ = వదలెను (వీడ్కొనెను); క్రియా పాటవమ్ = పనియందలి నేర్పు; మన్యమానః = తలచుచున్న నాడు; వేదయిత్వా = తెలియునట్లుచేసి; కౌతుక + ఆకృష్ట, హృదయః =

ఉత్కంఠచే లాగఁబడిన మనస్సుగలవాఁడు; క్షపా = రాత్రి: ని. నిశా నిశీధిసీ
రాత్రి స్త్రీయామా క్షణదా క్షపా; క్షవయామి = గడపుదును; పరేద్యుః =
మఱువాఁడు; రసాః = శృంగారము మొ.; భావః = అభిప్రాయమును
సూచించుట; రీతిః = పద్ధతి (ఇచట నటనాపద్ధతి యను సర్థము సముచితము);
దౌవారితః = ద్వారపాలకుఁడు; ఉపగమ్య = సమీపించి; సప్రణామమ్ =
వందన పూర్వకముగా;

పుట 84. అపరోధజనః = అంతఃపురజనము; సమాహాయమానః =
పిలువఁబడు చున్నవాఁడు; కశ్యేంతరమ్ = లోపలి గృహభాగము; ని. కశ్యే
ప్రకోష్ఠీ హర్యాదేః కాశ్చ్యాం మద్యేభా బిస్థనే; తాడ్యమానాని = మ్రోగింపఁ
బడుచున్నవి; మజ్జాల ధ్వనయః = చెవికింపైన నాదములు; సామాజికః =
సభాసదుఁడు; ని. సభాసద స్సభాస్థారా స్సభ్యా స్సామాజికశ్చతే; పిచ్ఛికా =
నెమలి యీకల కుంచె; పరిబృథః = ప్రభువు; ని. ప్రభుః పరివృథోఽధిపః;
భ్రామయన్ = భ్రమింపఁజేయుచు; ముకుళిత నయనః = మూయఁబడిన
కన్నులుగలవాఁడు; ఉల్పణమ్ = తీవ్రముగా; పమస్తః = క్రక్కుచున్నవి;
నీరాజితాః = నివాళియొసగఁబడినవి; రాజ, మద్విర, అభోగాః = రాజభవ
నపు ప్రదేశములు గలవి; భోగినః = సర్పములు; నిశ్చేరుః = బాగుగా
దిరిగినవి; తుడ్డాః = ముక్కులు (పక్షులకు సంబంధించినవి); అహిపతిః =
శ్రేష్ఠములైన సర్పములు; సమవరన్ = తిరిగినవి; విదారణమ్ =
చీల్చుట;

పుట 85. అభినీయ = అభినయించి; అవాప్తిః = పొందిక;
సముత్పల్ల, వదనః = విడిసించిన ముఖము గలవాఁడు; అజ్ఞానమ్ =
కాటుక; నిక్షిప్య = పెట్టి; భూషితాంగీ = అలంకరింపఁబడిన శరీరము
గలది; సాక్షీకృత్య = సాక్షిగాఁజేసి; సంయోజయ్యామాన = కూర్చెను; అప
సానస్థ = అంశము;

పుట 86. ద్విజన్మా = బ్రాహ్మణుడు; యథాయథమ్ = చెల్లా
చెదరుగా; గూఢ + ఉపాయ + చాతుర్యమ్ = గుఱైన ఉపాయము నందలి
నేర్పు; బాదబః = బ్రాహ్మణుడు; ని. ద్విజాత్మగ్రజన్మ భూదేవ బాదబః;
ప్రచురతరమ్ = మిక్కిలి అధికమైన; సాధయ = వెళ్ళుము; అనర్హన్ది
రమ్ = లోపలి భవనము; యయౌ = ఏగెను; రహః = ఏకాంతము;
విశ్రమ్భః = నమ్మకము;

పుట 87. పీయూషమ్ = అప్పుతము; ని. పీయూష మమృతం సుధా;
శ్రావయామాన = వినిపించెను.

ఇ ది ప ం చ మో చ్చా స్వ న ము

— — —